

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και
Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα: ΠΜΣ Κοινωνιολογίας

Κατεύθυνση: Κοινωνιολογία της Σύγχρονης
Ελλάδας

Παραδείση Γεωργία Διπλωματική Εργασία
(Α.Μ: 3311Μ001)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
Σακελλαρόπουλος
Θεόδωρος
Καθηγητής
Παντείου Πανεπιστημίου
Τμήματος Κοινωνιολογίας

Η ΕΜΒΑΘΥΝΣΗ ΤΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ
ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ

Αθήνα, Ιανουάριος 2014

Panteion University of Social and Political Science

Department: MSc Sociology

Direction: Sociology of Modern Greece

**The Deepening of the European Integration after the
Greek Debt Crisis**

Paradeisi Georgia

(I.N : 3311M001)

SUPERVISING PROFESSOR: Sakellaropoulos Theodoros,
Professor of Panteion University, Department of Sociology

Athens, January 2014

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος

Καθηγητής,

Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Τσοτσορός Ευστάθιος

Καθηγητής,

Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Οικονόμου Χαράλαμπος

Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο

Περίληψη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργήθηκε σε μια προσπάθεια για να διασφαλιστεί η ειρήνη μεταξύ των γειτονικών χωρών μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Ήδη από το 1950, με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα αρχίζει η ένωση των ευρωπαϊκών χωρών σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Παρόλα αυτά το σχήμα παρουσίαζε όλο και περισσότερες δυσλειτουργίες, οι οποίες ανεδείχθησαν με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, που έπληξε σημαντικά πολλές ευρωπαϊκές χώρες, και αποκάλυψε την ελλειπή εμβάθυνση αυτής της ενοποίησης.

Η αφετηρία του προβλήματος είναι η ύπαρξη μιας νομισματικής ένωσης με δομικά και λειτουργικά κενά. Το πρόβλημα αυτό εντείνεται από το γεγονός ότι τα κράτη μέλη της Ε.Ε διακατέχονται από διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις και δεν είναι διατεθειμένα να εκχωρήσουν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας σε μια υπερεθνική αρχή και ούτε έχουν προσδιορίσει τους κανόνες αυτής της εκχώρησης. Δεν ορίζεται σε ποιο μέτρο θα υπάρχουν κεντρικές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη, τον περιορισμό των ανισοτήτων και την έξοδο από την κρίση.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η παρουσίαση των ενεργειών που πραγματοποιούνται από την Ένωση, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, για να εμβάθυνει την ενοποίησή της στο οικονομικό επίπεδο στη βάση των σημερινών συνθηκών της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, αλλά και η ανάγκη για μια πολιτική ενοποίηση που θα καθιερώσει την Ευρώπη ως ισχυρό παράγοντα στην παγκόσμια οικονομική και πολιτική σκηνή και θα αποτρέψει την εμφάνιση μιας νέας κρίσης.

Λέξεις - Κλειδιά: Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, οικονομική κρίση, άνιση ανάπτυξη, οικονομική ενοποίηση, πολιτική ενοποίηση.

Abstract

The European Union was set up with the aim to ensure peace among the neighbor countries after the end of the World War II. As of 1950, the European Coal and Steel Community, begins to unite the European countries economically and politically. Nonetheless, the Union faced more and more malfunctions which came to light after the outburst of the financial crisis that hit many European countries and revealed the incomplete deepening of that integration.

The origin of the problem can be found on the structural and functional gaps of the monetary union. This problem goes further because of the fact that the member states of the E.U. have different political perceptions, are unwilling to cede a part of their sovereignty to a supranational authority and haven't determine the rules of that assignment. It is not defined in which point there will be initiatives for the growth, the reduction of inequalities and the exit from the crisis.

The purpose of this work is the presentations of the actions taken by the Union, during the financial crisis, for the deepening of the economic integration based on the current conditions of the global economy, but also the need for a political integration that will establish Europe as a powerful player on the global economic and political scene and prevent the outburst of a new crisis.

Key-words: European integration, economic crisis, unequal development, economic integration, political integration

Πίνακας Περιεχομένων

Κεφάλαιο 1 ^ο	12
Η πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης μέχρι την περίοδο της κρίσης	12
1.1 Οι απαρχές της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης	12
1.2 Δημιουργία Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)	14
1.3 Δημιουργία Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ).....	15
1.4 Δημιουργία κοινής αγοράς και τελωνειακής ένωσης	16
1.5 Από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	19
1.6 Πορεία προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ).....	22
1.7 Η πορεία της Ελλάδας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενοποίησης.....	25
1.8 Βασικά προβλήματα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης.....	27
Κεφάλαιο 2 ^ο	30
Η Οικονομική Κρίση ως συνέπεια μια ατελούς Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης	30
2.1 Η κρίση των ΗΠΑ	30
2.2 Η κρίση της Ευρωζώνης.....	32
2.2.1 Ιρλανδία	33
2.2.2 Πορτογαλία	34
2.2.3 Ισπανία.....	35
2.2.4 Ιταλία	36
2.2.5 Κύπρος	36
2.2.6 Η περίπτωση της Ελλάδας	38
2.3 Αίτια ελληνικής κρίσης	44
2.3.1 Ενδογενή αίτια ελληνικής κρίσης	44
2.3.2 Ο ρόλος της Ευρωζώνης στην ελληνική κρίση	49
2.4 Η άνιση ανάπτυξη Βορρά - Νότου ως αιτία ενίσχυσης της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες του Νότου	51
2.5 Η ελληνική κρίση ως διαδικασία αποκάλυψης των αδυναμιών του συστήματος διακυβέρνησης της ΟΝΕ	53
2.5.1 Δομικές αδυναμίες.....	54
2.5.2 Λειτουργικά προβλήματα	58
Κεφάλαιο 3 ^ο	62
Ανάγκη για βαθύτερη ενοποίηση μετά την κρίση της Ευρωζώνης.....	62
3.1 Εισαγωγή	62

3.2 Πορεία προς μια οικονομική ενοποίηση - Το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της Ευρωζώνης	64
3.2.1 Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης	64
3.2.2 Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας	66
3.3.3 Η τραπεζική ένωση	67
3.4 Η πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης για το τέλος της κρίσης και τη καθιέρωσή της στην παγκόσμια σκηνή.....	72
Βιβλιογραφία.....	79

Συντομογραφίες

- (ECOFIN) Economic and Financial Affairs Council
- (ECU) European Currency Unit
- (IMF) International Monetary Fund
- (PSI) Private Sector Involvement
- (S&P) Standard & Poor's
- (ΑΕΠ) Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
- (ΑΞΕ) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
- (ΓΣΔΕ) Γενική Συμφωνία περί Δασμών και Εμπορίου
- (ΔΕΘ) Διεθνής Επενδυτική Θέση
- (ΔΝΤ) Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
- (ΔΥΕ) Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος
- (Ε.Ε) Ευρωπαϊκή Ένωση
- (ΕΔΧΣ) Ευρωπαϊκή Διευκόλυνση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
- (ΕΕΜ) Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός
- (ΕΖΕΣ) Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών
- (ΕΚ) Ευρωπαϊκή Κοινότητα
- (ΕΚΑΕ) Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
- (ΕΚΑΧ) Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
- (ΕΚΤ) Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
- (ΕΜΣ) Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας
- (ΕΟΚ) Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
- (ΕΟΧ) Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
- (ΕΣΕ) Ενιαίο Συμβούλιο Εξυγίανσης
- (ΕΣΚΤ) Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών

(ΕΤΕΤ) Ενιαίο Ταμείο Εξυγίανσης Τραπεζών
(ΕΤΧΣ) Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
(ΚΑΠ) Κοινή Αγροτική Πολιτική
(ΚΕΠΠΑ) Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
(ΜΟΠ) Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα
(ΝΑΤΟ) North Atlantic Treaty Organization
(ΟΗΕ) Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
(ΟΝΕ) Οικονομική και Νομισματική Ένωση
(ΟΟΣΑ) Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
(ΠΑΣΟΚ) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)
(ΠΓΔΜ) Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας
(ΣΣΑ) Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η Ευρώπη ζει μια τέτοια οικονομική κρίση που δεν έχει ξαναγνωρίσει στα χρονικά της. Ξεκινώντας από τις ΗΠΑ, μέσω των χρηματαγορών, η κρίση έπληξε μια προς μια τις Ευρωπαϊκές χώρες και τις πραγματικές τους οικονομίες, βυθίζοντας την Ευρώπη σε βαθιά ύφεση. Η κρίση αυτή δεν αποτελεί ένα ανεξάρτητο και απρόσμενο φαινόμενο. Τα αίτια, η φύση και τα χαρακτηριστικά της συνδέονται με την όλη ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Το καίριο ζήτημα, λοιπόν, το οποίο αποτέλεσε και το έναυσμα για την εκπόνηση αυτής της εργασίας, ήταν το πώς οδηγήθηκε η Ε.Ε στο κρίσιμο αυτό σημείο. Ποια ήταν η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ποια ήταν τα κενά και οι αστοχίες της. Πως η κρίση εξαπλώθηκε στην Ευρωζώνη και την Ελλάδα και κατά πόσο οφείλεται σε αυτά τα κενά και στην έλλειψη μιας άριστης νομισματικής ένωσης. Και τέλος πόσο αναγκαία είναι μια μεγαλύτερη εμβάθυνση την ευρωπαϊκής ενοποίησης τόσο οικονομική όσο και πολιτική για την έξοδο από τη κρίση και την αποφυγή μιας μελλοντικής.

Η εργασία για αυτό το σκοπό, αποτελείται από 3 κεφάλαια των οποίων η δομή έχει ως εξής:

Στο πρώτο κεφάλαιο, αναπτύσσεται η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης από τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα μέχρι και τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μίας ενοποίησης που στηριζόταν στην ανάγκη των λαών για ειρήνη, ευημερία και αρμονική συνύπαρξη. Τα σύνορα και οι φραγμοί εξαλείφονται και η δημιουργία της κοινής αγοράς είχαν ως αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη, την αυξημένη σταθερότητα και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Τα κράτη-μέλη συνυπάρχουν κάτω από κοινούς θεσμούς και πολιτικές και μοιράζονται ένα κοινό νόμισμα. Όμως, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ανέδειξε τα σημαντικά προβλήματα, τις δομικές αστοχίες και τον ελλιπή βαθμό εμβάθυνσης, που ακολούθησαν την πορεία προς την Ε.Ε. και ευθύνονται για την σημερινή οικονομική ύφεση που πλήττει τα κράτη της Ευρώπης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ως ακολουθία του πρώτου, γίνεται η καταγραφή του ιστορικού της κρίσης, ξεκινώντας από τις Η.Π.Α και φτάνοντας μέχρι τις Ευρωπαϊκές χώρες. Γίνεται αναφορά για το πώς επλήγη η κάθε χώρα με ιδιαίτερη έμφαση στην

περίπτωση της Ελλάδας και αναδεικνύονται οι αιτίες πίσω από την ελληνική κρίση καθώς και ο ρόλος που έπαιξε η ίδια η ευρωζώνη στην εξέλιξη της. Επίσης σημαντική είναι η αναφορά που γίνεται για την άνιση ανάπτυξη στην Ευρώπη, με τη επιβολή των βόρειων χωρών έναντι των νότιων γιατί έτσι αποκαλύπτεται ότι οι οικονομικές και πολιτικές ανισότητες τοποθέτησαν την Ευρώπη στον πυρήνα της κρίσης. Τέλος, απαριθμούνται οι αδυναμίες του συστήματος της ΟΝΕ, οι οποίες αποκαλύφθηκαν μετά το ξέσπασμα της κρίσης στην Ευρώπη και κυρίως στην Ελλάδα.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, αναφέρεται η ανάγκη για εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, για την έξοδο από την κρίση, ξεκινώντας με την πορεία προς μια οικονομική ενοποίηση. Καταγράφεται το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της Ε.Ε, από το ξέσπασμα της κρίσης και έπειτα, με αποκορύφωμα την Τραπεζική ένωση. Στο τέλος του κεφαλαίου, αναφέρεται η ανάγκη όχι μόνο μιας οικονομικής ενοποίησης αλλά και η ύπαρξη μιας μελλοντικής πολιτικής ενοποίησης που θα ενώσει τα κράτη, θα βγάλει την Ευρώπη από την κρίση και θα την αναγάγει σε μια ισχυρή παγκόσμια δύναμη.

Κεφάλαιο 1^ο

Η πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης μέχρι την περίοδο της κρίσης

1.1 Οι απαρχές της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος άφησε την Ευρώπη διαιρεμένη σε δύο ομάδες κρατών. Στην Ανατολική Ευρώπη, η Σοβιετική Ένωση με την εδαφική και πληθυσμιακή υπεροχή της Ρωσίας και με ιδεολογία που είχε απήχηση σε φτωχούς λαούς και μπορούσε να τους προσφέρει, μια ευρεία αγορά για τις εισαγωγές και εξαγωγές τους και μια σχετική εξασφάλιση των βασικών αναγκών των λαών τους, της τροφής και της στέγης. Στη Δυτική Ευρώπη, στη δεκαετία του 50, η ευημερία των λαών δεν ήταν πολύ καλύτερη από εκείνη της Ανατολικής. Παρά το ότι, στα περισσότερα Δυτικοευρωπαϊκά κράτη οι λαοί ζούσαν υπό δημοκρατικά καθεστώτα και απολάμβαναν στοιχειώδη δικαιώματα όπως την ελευθερία του λόγου, η οικονομική κατάσταση της μεγάλης πλειοψηφίας δεν ήταν καλύτερη από εκείνων στην Ανατολική Ευρώπη. Επιπλέον, τα δημοκρατικά καθεστώτα τους, όντας αδύναμα απειλούνταν τόσο από το εξωτερικό (αναπτυσσόμενη υπερδύναμη Σοβιετική Ένωση) αλλά και από το εσωτερικό (πολιτικά κόμματα) (Μούσης, Ν., 2008).

Για την αντιμετώπιση της Σοβιετικής απειλής, τα περισσότερα Δυτικοευρωπαϊκά κράτη είχαν ενταχθεί, ήδη από το 1949, στον Οργανισμό του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) ο οποίος τους πρόσφερε μεγαλύτερη προστασία από εξωτερική απειλή από οποιαδήποτε ενοποίηση των στρατευμάτων τους. Όμως, δεν μπορούσε να προστατεύσει τα ασθενικά δημοκρατικά καθεστώτα από τις κοινωνικές αναταραχές πληθυσμών που ζούσαν στο κατώτατο όριο επιβίωσης. Για να αντιμετωπίσουν αυτή την απειλή, οι οικονομίες αυτών των κρατών έπρεπε να κινηθούν για την απορρόφηση των άνεργων και των φτωχών πληθυσμών. Επίσης, οι οικονομίες αυτές είχαν απομονωθεί η μια από την άλλη και από τον υπόλοιπο κόσμο με υψηλούς τελωνειακούς και άλλους φραγμούς, οι οποίοι επέτρεπαν μόνο σε μερικές κρατικές και ιδιωτικές επιχειρήσεις να επιζούν στην εσωτερική αγορά, απέτρεπαν το εξωτερικό εμπόριο και τον ανταγωνισμό άρα και την ανάπτυξη που μπορούσε να υποκινηθεί. Για να τονωθεί η ανάπτυξη των Δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών, έπρεπε να γκρεμιστούν αυτοί οι φραγμοί. Παρόλα αυτά, το κίνητρο της απελευθέρωσης του εμπορίου δεν ήταν από μόνο του αρκετό για

να ενεργοποιήσει την Ευρωπαϊκή ενοποίηση. Για μια τέτοια απελευθέρωση, χρειαζόταν πολιτική απόφαση, μέσω της πολυεθνικής ολοκλήρωσης παρά μέσω της διακυβερνητικής συνεργασίας.

Ένας τρόπος για την απελευθέρωση του εμπορίου στην Ευρώπη ήταν η δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερων συναλλαγών μέσω διακυβερνητικής συνεργασίας. Μέθοδος που υποδείκνυαν κυρίως η Μεγάλη Βρετανία και οι Σκανδιναβικές χώρες. Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, η απελευθέρωση του εμπορίου στην Ευρώπη θα μπορούσε να επισπεύσει και να ξεπεράσει τις διεργασίες που είχαν ξεκινήσει από το 1947 σε διεθνές επίπεδο στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας περί Δασμών και Εμπορίου (GATT)¹. Θα μπορούσε έτσι να οδηγήσει σε πλήρη εξάλειψη των δασμολογικών εμποδίων, χωρίς όμως εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας. Παράλληλα, μια ελεύθερη από νομικούς καταναγκασμούς διακυβερνητική συνεργασία για την οικονομική ανάπτυξη μπορούσε να δημιουργηθεί μεταξύ των Δυτικοευρωπαϊκών κρατών και των Η.Π.Α στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία. Αυτός είχε ιδρυθεί στις αρχές της δεκαετίας του '50 για να διαχειριστεί το Σχέδιο Μάρσαλ των Η.Π.Α² για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης και αργότερα εξελίχθηκε στον σημερινό Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης³ (ΟΟΣΑ), ο οποίος περιλαμβάνει τις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες, τις ΗΠΑ, άλλες αγγλοσαξονικές χώρες και την Ιαπωνία.

Πολλές χώρες όμως, οι οποίες είχαν καταστραφεί από τους μεταξύ τους πολέμους, ήθελαν να προχωρήσουν πέραν της απελευθέρωσης του εμπορίου. Ήθελαν να ενώσουν στενά τις οικονομίες τους ώστε να καταστήσουν αδύνατο ένα νέο εμφύλιο πόλεμο στην Ευρώπη. Ήθελαν να συνδυάσουν την απελευθέρωση του εμπορίου με την οικονομική ολοκλήρωση, να συνενώσουν δηλαδή τις χωριστές οικονομίες τους σε ένα σύνολο. Η οικονομική αυτή ολοκλήρωση ήταν ένας ριζοσπαστικός και επικίνδυνος στόχος. Πρώτον, γιατί αντέβαινε στην καθιερωμένη

¹ Παγκόσμιος οργανισμός που μέσα από θεσμοθετημένες συνεδρίες - διαπραγματεύσεις επιβάλλει κανόνες αναγκαστικού χαρακτήρα, επί της αρχής της αμοιβαιότητας, επιδιώκοντας την βελτίωση και επέκταση των όρων και δυνατοτήτων του διεθνούς εμπορίου.

² Οικονομική ενίσχυση κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου, αποκύημα της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

³ Διεθνής οργανισμός των αναπτυγμένων χωρών που υποστήριζαν τις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Δημιουργήθηκε το 1948 ως Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Organisation for European Economic Co-operation - OEEC), με σκοπό να διαχειριστεί το σχέδιο Μάρσαλ (Marshall) για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

έννοια του κράτους-έθνους και της εθνικής κυριαρχίας και γιατί απαιτούσε την εγκαθίδρυση υπερεθνικών εξουσιών που θα υπερίσχυαν των εθνικών εξουσιών. Όμως, υποσχόταν να μετατρέψει τους πρώην αντιπάλους σε συνεταίρους και επιπλέον να καταστήσει σταθερή αυτή την εταιρική τους σχέση. Τα κράτη που δέχτηκαν αυτό το εγχείρημα ήταν έξι: η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο. Αλλά επειδή δεν ήθελαν να ρισκάρουν το σύνολο των οικονομιών τους, αποφάσισαν να ξεκινήσουν την επιχείρηση από τους τομείς του άνθρακα και του χάλυβα.

Η επιλογή των βιομηχανιών του άνθρακα και του χάλυβα δεν ήταν τυχαία. Αυτές οι βιομηχανίες ήταν, κατά τη δεκαετία του '50, ο πυρήνας των βιομηχανιών των αρχικών κρατών μελών. Η Γερμανία θα εγγυόταν, συμμετέχοντας σε ένα σχέδιο, το οποίο θα έλεγχε τις πολεμικές της βιομηχανίες, ότι είχε εγκαταλείψει για πάντα την επιδίωξη επέκτασης του «ζωτικού χώρου» της. Επιπλέον, αν η οικονομική ολοκλήρωση επιτυγχανόταν σε αυτούς τους τομείς, θα μπορούσε να επιτευχθεί και σε άλλους. Επομένως, οι τομείς του άνθρακα και του χάλυβα επιλέγηκαν σαν υπόδειγμα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τόσο για οικονομικούς όσο και για πολιτικούς λόγους (Μούσης, Ν., 2008).

1.2 Δημιουργία Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)

Στις 9 Μαΐου του 1950, ο γάλλος υπουργός εξωτερικών Robert Schuman ανακοίνωσε το σχέδιο για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Το σχέδιο Schuman, με τη στενή συνεργασία του Γάλλου αξιωματούχου και εν συνεχεία πρώτο Πρόεδρο της Ανωτάτης Αρχής της ΕΚΑΧ, Jean Monnet, προέβλεπε την ενοποίηση της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα της λεγόμενης Μικρής Ευρώπης (Little Europe), δηλαδή της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και των χωρών Benelux⁴, σε ένα οικονομικό και πολιτικό σύστημα κοινών ελέγχων. Οι βασικές βιομηχανίες της Γερμανίας θα υπάγονταν σε υπερεθνικούς

⁴ Οικονομική ένωση στη δυτική Ευρώπη που περιελάμβανε τρεις γειτονικές χώρες, το Βέλγιο (België), την Ολλανδία (Nederland), και το Λουξεμβούργο (Luxemburg). Η Ένωση αυτή δημιουργήθηκε με την Συνθήκη για την ίδρυση της Τελωνειακής Ένωσης των Χωρών Μπενελούξ που υπογράφηκε στις 5 Σεπτεμβρίου του 1944 από τις εξόριστες στο Λονδίνο κυβερνήσεις των τριών παραπάνω χωρών.

ευρωπαϊκούς μηχανισμούς, ενώ η περιοχή του Ρούρ⁵ θα οδηγούνταν σε διεθνοποίηση. Ως αποτέλεσμα η Γερμανία θα έχανε την κυριαρχία επί της εθνικής παραγωγής και η Γαλλία θα αποκτούσε προνομιακή πρόσβαση στα πλούσια γερμανικά κοιτάσματα άνθρακα του Ρούρ (Μαραβέγιας, Ν., & Τσινισιζέλης, Μ., 2007). Η γαλλική ιδέα υιοθετήθηκε αμέσως από τον Γερμανό Καγκελάριο, Konrad Adenauer, και από τους πρωθυπουργούς της Ιταλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου. Ένα χρόνο μετά τη διακήρυξη του Schuman, οι ιδρυτικοί πατέρες είχαν συμφωνήσει τις λεπτομέρειες αυτού του πρωτότυπου σχεδίου και μπόρεσαν να υπογράψουν τη Συνθήκη της ΕΚΑΧ, στο Παρίσι στις 18 Απριλίου 1951. Τα θεσμικά όργανα που ίδρυσαν τότε - η Ανώτατη Αρχή⁶, το Συμβούλιο των Υπουργών, η Ευρωπαϊκή Συνέλευση⁷ και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο - υπάρχουν ακόμη σήμερα, με αυξημένες βέβαια αρμοδιότητες. (Μούσης, Ν., 2008)

1.3 Δημιουργία Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)

Τα πρώτα κιόλας χρόνια λειτουργίας της δασμολογικής ένωσης του άνθρακα και του χάλυβα έδειξαν ότι το μοντέλο της ΕΚΑΧ ήταν επιτυχές και μπορούσε να επεκταθεί σε όλους τους οικονομικούς τομείς. Έτσι τον Ιούνιο του 1955, οι υπουργοί εξωτερικών των έξι χωρών εξέτασαν τη δυνατότητα δημιουργίας κοινής αγοράς για όλα τα προϊόντα καθώς και τη δημιουργία μιας ειδικής κοινότητας για την πυρηνική ενέργεια. Σύντομες διαπραγματεύσεις υπό την προεδρία του βέλγου υπουργού εξωτερικών, Paul Henri Spaak ολοκληρώθηκαν τον Απρίλιο του 1956 και στις 25 Μαρτίου 1957 οι έξι χώρες ήταν σε θέση να υπογράψουν τις Συνθήκες της Ρώμης που ίδρυσαν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) (Μούσης, Ν., 2008).

Η δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προέκυψε ως αποτέλεσμα της ενίσχυσης του ευρωπαϊσμού. Οι συμβαλλόμενοι κατέδειξαν και θεσμικά την αποφασιστικότητά τους να εργαστούν από κοινού για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών τους και την κατάργηση των φραγμών που χώριζαν την

⁵ Γερμανικό πληθυσμιακό κέντρο στο ομόσπονδο κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας.

⁶ Συγχωνεύθηκε το 1967 με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

⁷ Εξελέχθηκε σε Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ευρώπη. Στόχοι ήταν η συλλογική δράση ώστε να εξασφαλιστεί η σταθερή ανάπτυξη και ένα πλαίσιο υγιούς ανταγωνισμού (Βοσκόπουλος, Γ., 2009).

Η συνθήκη της ΕΟΚ προέβλεπε τη δημιουργία κοινής αγοράς και τελωνειακής ένωσης, καθώς και την εφαρμογή κοινών πολιτικών. Με τη δημιουργία της κοινής αγοράς, επιδιώκονται δύο στόχοι. Ο πρώτος συνίσταται στο μετασχηματισμό των οικονομικών όρων των συναλλαγών και της παραγωγής στο έδαφος της Κοινότητας. Ο δεύτερος, που έχει περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα, αφορά τη συμβολή της ΕΟΚ στη λειτουργική δόμηση της πολιτικής Ευρώπης και αποτελεί ένα καθοριστικό βήμα προς την πληρέστερη ενοποίηση της Ευρώπης (Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, συνθήκη ΕΟΚ, 2010).

Οι συνθήκες της Ρώμης επικυρώθηκαν σύντομα και χωρίς προβλήματα. Συμπληρώθηκαν από μια σειρά πρωτοκόλλων που υπογράφηκαν στις Βρυξέλλες στις 17 Απριλίου 1957. Την 1η Ιανουαρίου 1958 άρχισε η λειτουργία των οργάνων της ΕΟΚ. Την περίοδο αυτή η κύρια αντίδραση προερχόταν από τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία σε συνεργασία με Σκανδιναβικές κυρίως χώρες προχώρησε το 1960 στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)⁸. Παράλληλα είχαν αρχίσει να προχωρούν οι εργασίες για τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, 2013).

1.4 Δημιουργία κοινής αγοράς και τελωνειακής ένωσης

Τα άρθρα 2 και 3 της συνθήκης της ΕΟΚ, ορίζουν ως πρωταρχική αποστολή της, τη δημιουργία κοινής αγοράς και εκθέτουν λεπτομερώς τις δράσεις που πρέπει να αναλάβει για να ανταποκριθεί στην αποστολή της. Το άρθρο 2 της συνθήκης ΕΟΚ ορίζει ότι: *«Η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία κοινής αγοράς και με τη προοδευτική σύγκλιση των πολιτικών των κρατών μελών, να προάγει την αρμονική ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας, τη σταθερή και διαρκή ανάπτυξη, την αυξημένη σταθερότητα, την ταχεία άνοδο του βιοτικού επιπέδου και τη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών της»*. Η κοινή αγορά

⁸ Σκοπός του οργανισμού είναι η προώθηση του ελεύθερου εμπορίου και της οικονομικής ολοκλήρωσης προς όφελος των μελών του.

βασίζεται στις γνωστές «τέσσερις ελευθερίες»: ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών, των εμπορευμάτων και των κεφαλαίων. Η συνθήκη της ΕΟΚ θεσπίζει ενιαίο οικονομικό χώρο, με τον οποίο εισάγεται ο ελεύθερος ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων. Θέτει επίσης τις βάσεις της σύγκλισης των συνθηκών που διέπουν την εμπορία των προϊόντων και των υπηρεσιών εκτός αυτών που καλύπτονται ήδη από τις άλλες συνθήκες (ΕΚΑΧ και ΕΚΑΕ).

Στο άρθρο 8 της συνθήκης της ΕΟΚ προβλέπεται ότι η υλοποίηση της κοινής αγοράς θα πραγματοποιηθεί προοδευτικά κατά τη διάρκεια περιόδου δώδεκα ετών, η οποία χωρίζεται σε τρία στάδια, διάρκειας τεσσάρων ετών το κάθε ένα. Σε κάθε στάδιο αντιστοιχεί ένα σύνολο μέτρων που πρέπει να ληφθούν και να εκτελεστούν ταυτόχρονα. Η λήξη της μεταβατικής περιόδου αποτελεί το έσχατο χρονικό όριο για την έναρξη ισχύος του συνόλου των προβλεπομένων κανόνων που συνεπάγεται η θέσπιση της κοινής αγοράς, με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων και των παρεκκλίσεων που προβλέπονται στη συνθήκη.

Δεδομένου ότι η κοινή αγορά βασίζεται στην αρχή του ελεύθερου ανταγωνισμού, η συνθήκη απαγορεύει τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, καθώς και τις κρατικές ενισχύσεις⁹ που είναι πιθανόν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς. Τέλος, οι υπερπόντιες χώρες και εδάφη συνδέονται με την κοινή αγορά όπως και με την τελωνειακή ένωση με στόχο την αύξηση των συναλλαγών και την προώθηση από κοινού της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Επίσης με τη συνθήκη της ΕΟΚ καταργούνται, οι τελωνειακοί δασμοί μεταξύ των κρατών, καθώς και οι ποσοτώσεις κατά τις εμπορικές συναλλαγές τους. Επιπλέον, θεσπίζεται κοινό εξωτερικό δασμολόγιο, ένα είδος εξωτερικών συνόρων έναντι των προϊόντων των τρίτων χωρών, το οποίο αντικαθιστά τους προηγούμενους δασμούς που εφάρμοζαν τα διάφορα κράτη. Η τελωνειακή ένωση συμπληρώνεται με κοινή εμπορική πολιτική, η οποία εφαρμόζεται σε κοινοτικό και όχι πλέον σε εθνικό επίπεδο, διαχωρίζει πλήρως την τελωνειακή ένωση από μια απλή ένωση ελεύθερων συναλλαγών.

⁹ Εκτός των περιπτώσεων παρέκκλισης που προβλέπονται από τη συνθήκη

Έτσι την 1η Ιανουαρίου 1959 πραγματοποιείται η κατάργηση των πρώτων τελωνειακών δασμών, και από το 1961 άρχισε η επεξεργασία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ)¹⁰, η οποία συμφωνήθηκε τον Ιανουάριο του 1962, βασιζόμενη στην αρχή της προστασίας του αγροτικού εισοδήματος. Μέχρι την 1η Ιουλίου 1968 θα καταργούνταν όλοι οι εσωτερικοί δασμοί μεταξύ των έξι χωρών.

Η προοδευτική κατάργηση των τελωνειακών δασμών και η κατάργηση των ποσοτικών περιορισμών επί των συναλλαγών κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου είχαν ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα, δεδομένου ότι κατέστησαν δυνατή την ουσιαστική ανάπτυξη του ενδοκοινοτικού εμπορίου, καθώς και των συναλλαγών της ΕΟΚ με τρίτες χώρες.

Ρητά στη συνθήκη, προβλέπονται ορισμένες πολιτικές, όπως η κοινή γεωργική πολιτική, η κοινή εμπορική πολιτική και η πολιτική μεταφορών. Είναι, επίσης, δυνατή η χάραξη και άλλων πολιτικών, ανάλογα με τις ανάγκες, όπως προβλέπεται στο άρθρο 235 το οποίο ορίζει ότι: *«Αν ενέργεια της Κοινότητας θεωρείται αναγκαία για την πραγματοποίηση ενός από τους στόχους της στο πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς και δεν προβλέπονται από την παρούσα συνθήκη οι προς το σκοπό αυτόν απαιτούμενες εξουσίες, το Συμβούλιο, κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής και ύστερα από διαβουλεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, θεσπίζει ομοφώνως τις κατάλληλες διατάξεις»*.

Τον Οκτώβριο του 1972, μετά τη διάσκεψη κορυφής των Παρισίων, η Κοινότητα, ενεργώντας βάσει αυτού του άρθρου, ανέπτυξε δράσεις στους τομείς της πολιτικής περιβάλλοντος, της περιφερειακής πολιτικής, της κοινωνικής πολιτικής και της βιομηχανικής πολιτικής. Η ανάπτυξη αυτών των πολιτικών συνοδεύτηκε από τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, στόχος του οποίου ήταν η βελτίωση των δυνατοτήτων απασχόλησης των εργαζομένων και η ανύψωση του βιοτικού τους επιπέδου, καθώς και από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων η οποία είχε ως αποστολή να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της Κοινότητας με τη δημιουργία νέων πόρων (Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, συνθήκη ΕΟΚ, 2010).

¹⁰ Ενοποιημένη Αγροτική Πολιτική των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.5 Από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Το 1965 με τη Συνθήκη Συγχώνευσης τα όργανα των ΕΚΑΧ, ΕΟΚ και ΕΚΑΕ θα συγχωνευθούν. Το Δεκέμβριο του 1969 θα συγκληθεί διάσκεψη κορυφής στη Χάγη, με την οποία θα αρχίσει η εφαρμογή της τελικής φάσης των προβλέψεων της συνθήκης της Ρώμης. Στη συνάντηση αυτή θα καθοριστούν οι οικονομικοί πόροι της Κοινότητας, οι όροι χρηματοδότησης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), το εύρος των εξουσιών των κοινοτικών οργάνων και οι όροι διεύρυνσης της Κοινότητας.

Από τη δεκαετία του '60 η ΕΟΚ θα αρχίσει να αναπτύσσει σχέσεις με τρίτες χώρες. Το 1959 η Ελλάδα και το 1961 η Τουρκία υποβάλλουν αίτηση συνδέσεως. Το 1963 υπογράφει με δεκαοκτώ αφρικανικές χώρες τη Σύμβαση της Γιαουντέ με την οποία εξασφαλιζόταν η πενταετής συνεργασία μεταξύ των συμβαλλομένων μερών. Το 1975 υπογράφεται η σύμβαση της Λομέ για την οικονομική συνεργασία μεταξύ της ΕΟΚ με 45 αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού. Σταδιακά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70 θα υπογραφούν πάνω από 250 διμερείς συμφωνίες μεταξύ Κοινότητας και τρίτων χωρών.

Στη διάσκεψη των Παρισίων το 1974 συμφωνήθηκε η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης¹¹. Λίγο αργότερα το 1976 ιδρύεται και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα¹². Από το 1985 εγκαινιάζεται η εις βάθος τροποποίηση των ιδρυτικών συνθηκών με σκοπό την εμβάθυνση της ενοποίησης. Το 1986 υιοθετείται από την επιτροπή η ευρωπαϊκή σημαία. Το Φεβρουάριο του 1986 υπογράφεται η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη με την οποία θεσμοθετούνται οι αναγκαίες ρυθμίσεις για την εγκαθίδρυση της ενιαίας αγοράς. Παράλληλα παραχωρούνται περισσότερες εξουσίες στα κοινοτικά όργανα για τη διαμόρφωση πολιτικής. (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, 2013)

Κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80 η ΕΟΚ σταδιακά επεκτείνεται με την ένταξη σ' αυτήν του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιρλανδίας και της Δανίας το 1973, της Ελλάδας το 1981 και της Ισπανίας και της Πορτογαλίας το 1986. Έτσι, για ένα μικρό

¹¹ Χρηματοδοτικό μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ενίσχυση της οικονομικής και της κοινωνικής συνοχής μειώνοντας τις περιφερειακές διαφορές

¹² Υποχρέωση των κρατών μελών να διατηρούν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες των νομισμάτων τους εντός περιορισμένων περιθωρίων διακύμανσης.

διάστημα, η ΕΟΚ ήταν γνωστή ως «οι Δώδεκα». Με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, τον Ιούνιο του 1987, τα δώδεκα κράτη μέλη της ΕΟΚ αποφάσισαν να ολοκληρώσουν την εσωτερική αγορά τους μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992. Ένα χρόνο πριν από αυτή την ημερομηνία, το Δεκέμβριο του 1991, αποφάσισαν, στο Maastricht, να αναπτύξουν μέσα στην ενιαία αγορά μια οικονομική και νομισματική ένωση, μια συνεργασία για τις εσωτερικές και τις δικαστικές υποθέσεις και μια κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, μετατρέποντας έτσι την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα σε Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με τη συνθήκη του Maastricht, η Κοινότητα προχώρησε πέραν του αρχικού οικονομικού της στόχου, δηλαδή την υλοποίηση μιας κοινής αγοράς, και έθεσε πέντε βασικούς στόχους:

- την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμότητας των οργάνων·
- τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των οργάνων·
- την εγκαθίδρυση μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης·
- την ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης της Κοινότητας·
- τη θέσπιση μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας.

Η συνθήκη του Maastricht αφορά τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αποτελείται από τρεις πυλώνες: τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, την κοινή εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφαλείας, και την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις.

Ο πρώτος πυλώνας αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ), την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) και αφορά τους τομείς στους οποίους τα κράτη μέλη ασκούν από κοινού την ηγεμονία τους μέσω των κοινοτικών οργάνων. Η εφαρμοζόμενη διαδικασία είναι αυτή που είναι γνωστή ως κοινοτική μέθοδος, δηλαδή πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έγκριση από το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και έλεγχος της τήρησης του κοινοτικού δικαίου από το Δικαστήριο.

Ο δεύτερος πυλώνας καθιερώνει την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) που προβλέπεται στον Τίτλο V της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η πολιτική αυτή αντικαθιστά τις διατάξεις της ενιαίας ευρωπαϊκής πράξης και επιτρέπει στα κράτη μέλη να αναλαμβάνουν από κοινού δράσεις στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Στον πυλώνα αυτό η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι διακυβερνητική και στηρίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ομοφωνία. Η Επιτροπή και το Κοινοβούλιο διαδραματίζουν μικρό ρόλο και το Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία σε αυτό τον τομέα.

Ο τρίτος πυλώνας αφορά τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων που προβλέπεται στον Τίτλο VI της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ένωση αναλαμβάνει κοινή δράση για να παρέχει στους πολίτες υψηλό επίπεδο προστασίας σε ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι επίσης διακυβερνητικού χαρακτήρα.

Η Ευρώπη των Δώδεκα έγινε η Ευρώπη των Δεκαπέντε, από την 1η Ιανουαρίου 1995, με την ένταξη της Αυστρίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας, ενώ ο Νορβηγικός λαός ψήφισε εκ νέου κατά της ένταξης στην Ένωση, με πλειοψηφία 52,8%. Τα τρία νέα κράτη στάθμισαν τα οικονομικά πλεονεκτήματα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έναντι του πολιτικού μειονεκτήματος της απώλειας ορισμένων κυριαρχικών δικαιωμάτων. Τα εναπομείναντα κράτη της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (εκτός από την Ελβετία), δηλαδή η Νορβηγία, η Ισλανδία και το Λιχτενστάιν υπέγραψαν με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα τη Συνθήκη για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (EOX), η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1994, δημιουργώντας μια μεγάλη ζώνη ελευθέρων συναλλαγών που εφαρμόζει πολλές κοινές πολιτικές της ΕΚ/ΕΕ. Η πολιτική ηγεσία της Ελβετίας είχε διαπραγματευτεί τη συμμετοχή στον EOX, αλλά δεν μπόρεσε να επικυρώσει τη Συνθήκη λόγω αρνητικού δημοψηφίσματος.

Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989, η μια μετά την άλλη οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ζήτησαν συμμετοχή στην Ε.Ε, επιλέγοντας έτσι σαφώς την πολυεθνική ολοκλήρωση έναντι της διακυβερνητικής συνεργασίας μέσα στην ΕΖΕΣ. Η επιλογή τους οδηγήθηκε τόσο από προσδοκίες ταχύτερης οικονομικής ανάπτυξης όσο και από λόγους αυξημένης πολιτικής

σταθερότητας μέσα σε μια Ένωση δημοκρατικών κρατών. Η Ε.Ε ενθάρρυνε την αίτησή τους με πολιτικά και οικονομικά μέσα και ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με την Πολωνία, την Ουγγαρία, τη Τσεχία, τη Σλοβακία, τη Σλοβενία, την Εσθονία, τη Λετονία, τη Λιθουανία καθώς και με την Κύπρο και τη Μάλτα. Μετά από την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, αυτές οι δέκα χώρες υπέγραψαν τη Συνθήκη ένταξής τους στην Αθήνα στις 16 Απριλίου 2003 και έγιναν πλήρη μέλη της ΕΚ/ΕΕ την 1η Μαΐου 2004. Η Βουλγαρία και η Ρουμανία προσχώρησαν στην ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 2007.

Η διεύρυνση της ΕΚ/ΕΕ συνεχίζεται. Τον Δεκέμβριο 2004, η ΕΕ δέχτηκε να αρχίσει διαπραγματεύσεις με την Κροατία και τη Τουρκία. Στις 9 Δεκεμβρίου 2011, οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων της Ε.Ε υπέγραψαν τη Συνθήκη ένταξης, η οποία επέτρεψε στην Κροατία να γίνει το 28ο κράτος μέλος την 1η Ιουλίου 2013. Όταν η οικονομική και πολιτική κατάστασή τους το επιτρέψει, όλα τα Βαλκανικά κράτη αναμένεται να ζητήσουν την ένταξή τους στην Ένωση. (Μούσης, Ν, 2008)

1.6 Πορεία προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)

Μία ενιαία αγορά χωρίς ενιαίο νόμισμα είναι εκτεθειμένη σε νομισματικούς και οικονομικούς κινδύνους. Στο νομισματικό πεδίο, λόγω της δυνατότητας υποτίμησης ή ανατίμησης ορισμένων νομισμάτων των κρατών-μελών, υπάρχει συναλλαγματικός κίνδυνος στις πωλήσεις με πίστωση σε εταίρο άλλου κράτους μέλους. Μία μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών, μπορεί να μεταβάλει την ισορροπία των συμβάσεων μεταξύ ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, αλλά και να επηρεάσει τον σχετικό πλούτο των πολιτών και την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών. Οι νομισματικές διακυμάνσεις μπορούν να βλάψουν τόσο τους επενδυτές, οι οποίοι χρηματοδοτούν τις επενδύσεις τους στο εξωτερικό με την εξαγωγή κεφαλαίων από τη χώρα τους, όσο και εκείνους οι οποίοι χρησιμοποιούν χρηματοδοτικές πηγές της χώρας προορισμού. Επίσης, τίθεται το πρόβλημα της μη εναρμόνισης των επιταγών της κοινής αγοράς με τις πολιτικές των κρατών. Για να ομοιάσουν έτσι οι συνθήκες μιας κοινής αγοράς με εκείνες μιας εσωτερικής αγοράς, πρέπει να εκλείψουν οι συναλλαγματικές μεταβολές, που διαταράσσουν τις εμπορικές συναλλαγές και τις επενδύσεις. Για να εδραιώσουν μια νομισματική ένωση, τα κράτη-μέλη μιας κοινής

αγοράς οφείλουν να καθορίσουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες για τα νομίσματά τους ή να υιοθετήσουν ένα κοινό νόμισμα.

Για αυτό το λόγο, στις αρχές της δεκαετίας του '70, τα έξι αρχικά μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας επιχείρησαν να ιδρύσουν μια Οικονομική Νομισματική Ένωση αλλά απέτυχαν. Οι λόγοι ήταν τόσο εξωτερικοί - η κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος - όσο και εσωτερικοί - η μη ολοκλήρωση του σταδίου της κοινής αγοράς. Αυτή η αποτυχία χρησίμευσε, όμως, σαν εμπειρία. Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας κατάλαβαν ότι δεν θα μπορούσαν να επισπεύσουν τη διαδικασία πολυεθνικής ολοκλήρωσης χωρίς κατάλληλη προετοιμασία, ότι θα έπρεπε να ολοκληρώσουν το στάδιο της κοινής αγοράς, να υιοθετήσουν πολλές συνοδευτικές πολιτικές και να δεσμευτούν ως προς τον στόχο της ONE. Η οικονομική και νομισματική ένωση, η οποία προβλέφθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και ολοκληρώθηκε στα περισσότερα κράτη μέλη με την κυκλοφορία του ευρώ, ήταν μια απόδειξη της συνέχειας της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Μούσης, Ν., 2008).

Έτσι, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα που υπογράφηκε στο Μάαστριχτ, προέβλεψε τη σταδιακή εγκαθίδρυση μιας ενιαίας νομισματικής πολιτικής βασιζόμενης σε ένα ενιαίο νόμισμα το οποίο θα διαχειρίζεται μια ενιαία και ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα. Σύμφωνα με τη Συνθήκη, ο βασικός στόχος της ενιαίας νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και η υποστήριξη των γενικών οικονομικών πολιτικών στην Κοινότητα, σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό. Οι δράσεις αυτές των κρατών μελών και της Κοινότητας συνεπάγονται την τήρηση των ακόλουθων κατευθυντήριων αρχών: σταθερές τιμές, υγιή οικονομικά, υγιείς νομισματικές συνθήκες και σταθερό ισοζύγιο πληρωμών.

Αν και η δημιουργία της οικονομικής και νομισματικής ένωσης πρέπει να θεωρείται σαν μια ενιαία διαδικασία, χωρίστηκε σε τρία στάδια:

- Το πρώτο στάδιο, το οποίο άρχισε τη 1η Ιουλίου 1990 μαζί με την εφαρμογή της οδηγίας για την ελεύθερη διακίνηση των κεφαλαίων, σήμανε στην πραγματικότητα την εκκίνηση της όλης διαδικασίας. Αυτή η φάση είχε σαν βασικούς στόχους την επίτευξη μιας πιο μεγάλης σύγκλισης μεταξύ των οικονομικών

πολιτικών και μιας πιο στενής συνεργασίας μεταξύ των κεντρικών τραπεζών, συμπεριλαμβανομένης της μεγαλύτερης συνοχής μεταξύ των νομισματικών πρακτικών στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος.

- Το δεύτερο στάδιο άρχισε την 1η Ιανουαρίου 1994 και τερματίστηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1998. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Συνθήκη επέβαλλε στα κράτη μέλη να αποφεύγουν τα υπερβολικά δημοσιονομικά ελλείμματα και να θέσουν σε κίνηση τη διαδικασία για την ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών έτσι ώστε η μελλοντική νομισματική ένωση να συγκεντρώνει κράτη με υγιή δημοσιονομική διαχείριση. Διευκρινίζονται οι ορισμοί που αναφέρονται στη «διαδικασία για τα υπερβολικά ελλείμματα» (ΔΥΕ) συμπεριλαμβανομένου του ορισμού του δημόσιου χρέους και θεσπίζονται κανόνες σύμφωνα με τους οποίους τα κράτη μέλη πρέπει να γνωστοποιούν τα σχετικά στοιχεία στην Επιτροπή, η οποία εκτελεί χρέη στατιστικής αρχής σχετικά με τη ΔΥΕ. Στα πλαίσια αυτά, η Συνθήκη απαγορεύει σε αυτή να παρέχει στις κυβερνήσεις τη δυνατότητα υπεραναλήψεων ή οποιουδήποτε άλλου είδους πιστωτικές διευκολύνσεις, καθώς επίσης και να αγοράζουν απευθείας από τον εκδότη τους τίτλους του δημοσίου.

- Το τρίτο στάδιο της ONE άρχισε την 1η Ιανουαρίου με τον καθορισμό των ισοτιμιών μεταξύ των νομισμάτων των συμμετεχουσών χωρών μεταξύ τους και με το ευρώ. Το ECU¹³ αντικαταστάθηκε με το ευρώ το οποίο κατέστη πλέον αυτοτελές νόμισμα. Τα συμμετέχοντα κράτη έχουν πλέον ενιαία νομισματική πολιτική και ενιαίο νόμισμα, το ευρώ. Η ευθύνη για τη νομισματική πολιτική ανήκει πλέον σε ένα νέο θεσμό, ομοσπονδιακού τύπου, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η οποία αντικατέστησε το προσωρινό Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα και αποτελεί μαζί με τις κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ).

Τα κριτήρια σύγκλισης, το εισιτήριο εισόδου δηλαδή στην ONE , έθεταν σαφείς προϋποθέσεις που αφορούσαν το ύψος του πληθωρισμού, τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος, τη σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τα μακροπρόθεσμα επιτόκια. Για πρώτη φορά μια χώρα θα μπορούσε να συμμετέχει στη διαμόρφωση κοινής πολιτικής μόνο εφόσον ακολουθεί ορισμένες

¹³ European Currency Unit. σύνολο νομισμάτων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, των κρατών μελών, που χρησιμοποιούταν ως λογιστική μονάδα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας,

προϋποθέσεις. Οι χώρες που ανήκουν σήμερα στην Ευρωζώνη έχουν ανταποκριθεί σε αυτές τις προϋποθέσεις, έστω και παραποιώντας λογιστικά στοιχεία σχετικά με τους προϋπολογισμούς τους και δίνοντας μια ελαστική ερμηνεία του κριτηρίου που αφορούσε το δημόσιο χρέος. Πολλές είναι και οι κριτικές που αφορούν αυτά τα κριτήρια σύγκλισης όπως ότι έχουν μηχανιστικό χαρακτήρα, ότι είναι αυθαίρετα ή περιττά, ότι αγνοούν την πραγματική σύγκλιση ακόμη και ότι οδηγούν στην ύφεση (Μαραβέγιας, Ν., & Τσινισιζέλης, Μ., 2007).

Η ΟΝΕ ακολούθησε για τη δημιουργία της μια ισχυρή παράδοση ελιτισμού και απολίτικων τάσεων που χαρακτηρίζουν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Κρίσιμες αποφάσεις λήφθηκαν σε επίπεδο κορυφής με κείμενα που συντάχθηκαν από διοικητές τραπεζών και διπλωμάτες. Οι απόψεις του μεγάλου κεφαλαίου ήταν αυτές που εκφράστηκαν στην τελική φάση δημιουργίας της και η πλειοψηφία των πολιτών απλά ζητήθηκε να συναινέσει. Πολλά είναι τα ερωτήματα σχετικά με τις επιπτώσεις της ΟΝΕ για το μέλλον της Ευρώπης λαμβάνοντας υπόψη τις δομικές και λειτουργικές της αστοχίες οι οποίες θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο.

1.7 Η πορεία της Ελλάδας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενοποίησης

Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Ελλάδας, έλαβε συγκεκριμένη διάσταση με την υποβολή της αίτησης για σύνδεση με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), τον Ιούνιο του 1959, αίτηση που οδήγησε στην υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ, τον Ιούνιο του 1961. Η Συμφωνία αυτή ουσιαστικά αποτελούσε το πρώτο βήμα στην πορεία της Ελλάδας για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. «Πάγωσε» με την εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1967 και ενεργοποιήθηκε ξανά μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974.

Ο στόχος όμως της ελληνικής κυβέρνησης και του τότε πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή ήταν η επιδίωξη της ενσωμάτωσης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ως πλήρες μέλος. Πράγματι, η αίτηση για πλήρη ένταξη υποβλήθηκε στις 12 Ιουνίου 1975, με επιστολή του Κ. Καραμανλή στον τότε πρόεδρο του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Υπουργό Εξωτερικών της Ιρλανδίας G. Fitzgerald.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα / Ένωση την περίοδο 1981-2002 μπορεί να διακριθεί σε τρεις βασικές χρονικές υπο-περιόδους: την πρώτη μεταξύ 1981-1985, τη δεύτερη μεταξύ 1985-1995 και την τρίτη από το 1996 μέχρι σήμερα.

- Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από έντονη αμφισβήτηση ορισμένων σοβαρών τμημάτων της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Παράλληλα, επιδιώχθηκε η αναθεώρηση της θέσης της χώρας στην Κοινότητα με τη διαμόρφωση ενός ειδικού καθεστώτος σχέσεων και ρυθμίσεων. Για το σκοπό αυτό, η Ελλάδα υπέβαλε, το Μάρτιο του 1982, Υπόμνημα με το οποίο ζήτησε πρόσθετες αποκλίσεις από την εφαρμογή ορισμένων κοινοτικών πολιτικών καθώς και πρόσθετη οικονομική ενίσχυση για την αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε ως βάσιμο μόνο το δεύτερο αίτημα το οποίο ικανοποιήθηκε με την έγκριση, το 1985, των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ)¹⁴. Η σημασία των ΜΟΠ όμως ήταν πολύ μεγαλύτερη των πρόσθετων πόρων που εγκρίθηκαν για την Ελλάδα γιατί εγκαινίασαν την προσπάθεια για την ανάπτυξη διαρθρωτικής πολιτικής από την πλευρά της Ε.Ε., η οποία αποκρυσταλλώθηκε το 1988 στη νέα διαρθρωτική πολιτική, το πρώτο «πακέτο Delors».

- Στη δεύτερη περίοδο της συμμετοχής της, η πολιτική που προβάλλει η Ελλάδα στην Ε.Ε. χαρακτηρίζεται βαθμιαία από φιλο-ενοποιητικές θέσεις. Ιδιαίτερα από το 1988 και μετά, αρχίζει να υποστηρίζει το «ομοσπονδιακό» πρότυπο ενοποίησης καθώς και την ανάπτυξη κοινής πολιτικής σε νέους τομείς (παιδεία, υγεία, περιβάλλον), την ενίσχυση των υπερεθνικών θεσμών (Επιτροπή και Κοινοβούλιο) και την ανάπτυξη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας από την Ένωση. Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχουν ακόμη αντιφάσεις, τόσο στον οικονομικό τομέα, με την απόκλιση της χώρας από το μέσο «κοινοτικό» επίπεδο ανάπτυξης, όσο και στον πολιτικό, με το πρόβλημα της ονομασίας της Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ) που εκτονώθηκε με την υπογραφή της ενδιάμεσης Συμφωνίας.

- Η τρίτη περίοδος της συμμετοχής της Ελλάδας στην Κοινότητα / Ένωση, ξεκίνησε το 1996 και χαρακτηρίζεται από ακόμα μεγαλύτερη υποστήριξη προς την ιδέα και τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την εμβάθυνση της

¹⁴ Βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών διαρθρώσεων ορισμένων νότιων περιοχών της Κοινότητας, στην Ελλάδα, στην Ιταλία και στη Γαλλία

ενοποίησης σε όλους τους τομείς, με άξονα το ομοσπονδιακό μοντέλο. Χαρακτηρίζεται ακόμα από την προσπάθεια υψηλότερης οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης με την επίτευξη των «κριτηρίων σύγκλισης» της Συνθήκης του Μάαστριχτ και τη συμμετοχή της χώρας ως πλήρες μέλος στο ενιαίο νόμισμα και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) από την 1η Ιανουαρίου 2002.

Η Ελλάδα σήμερα εξακολουθεί να υποστηρίζει σθεναρά την εμβάθυνση όσο και τη διεύρυνση της Ε.Ε, με επόμενο σταθμό την πλήρη ένταξη των Δυτικών Βαλκανίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι το 2014. (Υπουργείο Εξωτερικών 2013)

1.8 Βασικά προβλήματα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης

Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση πέτυχε σημαντικά πράγματα και από πολλές πλευρές μπορεί να θεωρηθεί σπουδαίο σύνολο ενεργειών. Το ότι η Ε.Ε ασκεί παγκοσμίως μεγάλη επιρροή και το ότι διαθέτει εντυπωσιακές δυνατότητες άμβλυνσης των κρίσεων με την δράση της στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) δεν αμφισβητείται. Υπάρχει όμως κίνδυνος υποτίμησης των βασικών προβλημάτων κατά τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης (Taylor, P., 2008).

Η μέχρι σήμερα πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση πραγματοποιήθηκε χωρίς ποτέ να αντιμετωπισθούν οι θεμελιώδεις αντιθέσεις, η ποικιλία απόψεων, οι ιδεολογικές συγκρούσεις και το διαφορετικό οικονομικό επίπεδο ανάπτυξης στο εσωτερικό της Ε.Ε. Τις αντιθέσεις αυτές οι ευρωπαϊκές πολιτικές ελίτ, με την μέχρι σήμερα ακολουθούμενη διαδικασία για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, δεν προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν. Αντελήφθησαν όμως, ότι η επέκταση της ενοποίησης σε χώρους που παράγουν σύγκρουση και όχι συναίνεση, θα υπονόμει την επιχειρησιακή ικανότητα της υπερεθνικής μεθόδου να ορίσει το κοινό συμφέρον και να το αναδείξει μέσα από συντονισμένες μορφές συλλογικής δράσης.

Η Ε.Ε κατάφερε να δημιουργήσει, με το πέρασμα του χρόνου ένα δικό της πολιτικό σύστημα, με τους δικούς του κανόνες και τα δικά του θεσμικά όργανα που νομοθετούν σε ένα εξαιρετικά ευρύ πεδίο, ξεκινώντας από την Οικονομία και φθάνοντας μέχρι τον χώρο της Δικαιοσύνης, του Περιβάλλοντος και της Μετανάστευσης. Με τη διαδικασία αυτή δημιουργήθηκε ένα ευρύ θεσμικό πλαίσιο το

οποίο αφαίρεσε σημαντικά κομμάτια της κυριαρχίας των εθνών κρατών. Επομένως είναι λογικό σήμερα να μιλάμε για ύπαρξη πολιτικής πρακτικής εκ μέρους των πολιτικών ελίτ των ευρωπαϊκών χωρών. Μίας πολιτικής πρακτικής χαμηλής έντασης που κατευθύνεται σε σφαίρες όπως η οικονομία και ο πολιτισμός. Αλλά και σε αυτά τα επίπεδα οι επιτυχίες ως προς τους αρχικούς σκοπούς δεν ήταν μεγάλες ποσοτικά αλλά ούτε και ποιοτικά. Η Ε.Ε παραμένει ακόμα ένα διακυβερνητικό μόρφωμα και όχι μια ομοσπονδία κρατών.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η πολιτική έκφραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτέλεσε τη συνισταμένη των διακυβερνητικών βουλήσεων των εθνικών κυβερνήσεων. Οι βουλήσεις αυτές συγκλίνουν στην εγκαθίδρυση και στην διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς ως βασικού εργαλείου της ολοκλήρωσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η κοινή υπόθεση της Ευρώπης αποτέλεσε μέχρι την περίοδο αυτή, στόχο διακρατικών συμφωνιών ελλείψει μιας ενιαίας πολιτικής βούλησης.

Η λειτουργία της Ε.Ε σηματοδοτεί μια νέα διάσταση άσκησης της πολιτικής: το Συμβούλιο Αρχηγών (οι 27 πρωθυπουργοί των χωρών-μελών) αποτελεί ένα αυτονομημένο σώμα, το οποίο αποφασίζει πολιτικά και νομοθετεί μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο όνομα του ήδη υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου. Οι ενέργειές του είναι ουσιαστικά ανεξέλεγκτες. Ούτε τα Εθνικά Κοινοβούλια ούτε και το Ευρωκοινοβούλιο μπορούν να ελέγξουν τις αποφάσεις αυτού του μορφώματος το οποίο διαθέτει νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές αρμοδιότητες. Έτσι επί της ουσίας έχει δημιουργηθεί ένα ευρύ θεσμικό πλαίσιο που ορίζει μονοδιάστατα τις διαχειριστικές πολιτικές για την εκπλήρωση του στόχου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στην πραγματικότητα η Ε.Ε κυβερνάται, υπό μια έννοια, με ένα υπερεθνικό τρόπο, αλλά με καθοριστική συμμετοχή των αρχηγών των εθνικών κρατών, τα οποία αντιπροσωπεύουν ορισμένους κύκλους των ελίτ των κοινωνιών τους.

Είναι σημαντικό επίσης να σημειωθεί ότι οι αλλαγές επεκτείνονται πλέον και σε επίπεδο λειτουργίας της Ε.Ε και του τρόπου λήψης των αποφάσεων. Με βάση τις αλλαγές αυτές τα μεγαλύτερα κράτη αποκτούν περισσότερη ισχύ ενώ τα μικρά και μεσαία κράτη βλέπουν να περιορίζεται η ισχύ τους στη διαμόρφωση των νόμων της Ε.Ε. Παράλληλα παύει το δικαίωμα του κάθε κράτους-μέλους να αντιπροσωπεύεται μονίμως στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το σώμα που έχει το μονοπώλιο στις προτάσεις

νόμων της Ε.Ε, κάνοντας τον αριθμό των επιτρόπων μικρότερο από αυτό των κρατών-μελών. Αυτό ενδιαφέρει λιγότερο τα μεγάλα κράτη γιατί το πολιτικό και οικονομικό τους βάρος εξασφαλίζει ότι μπορούν να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους μέσα στις διαδικασίες διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής πολιτικής ακόμα και αν δεν διαθέτουν κατά καιρούς αντιπροσώπευση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή .

Αυτές οι αλλαγές έχουν πολύ σοβαρές επιπτώσεις στη δυνατότητα των μικρότερων χωρών να υπερασπισθούν ισότιμα τα ζητήματα των λαών τους. Το συμπέρασμα που συνάγεται είναι ότι στην Ε.Ε, οι μεγάλες δυνάμεις είναι αυτές που και τυπικά πλέον καθορίζουν τις εξελίξεις. Ως τέτοιες μόνο η Γερμανία, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία μπορούν να θεωρηθούν. Σε αντίθεση χώρες όπως η Λιθουανία, η Λετονία, η Εσθονία, η Μάλτα, το Λουξεμβούργο, η Κύπρος, η Δανία, η Ελλάδα, το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Ιρλανδία αλλά και η Ιταλία δεν μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις των μεγάλων δυνάμεων όχι μόνο στις παγκόσμιες εξελίξεις αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως οι χώρες αυτές ενώ αποτελούν μέρος του παιχνιδιού, ουσιαστικά αδυνατούν να συμμετάσχουν με ίσους όρους (Μελάς, Κ., 2009).

Τέλος και πολύ σημαντικό είναι ότι με τη διεύρυνση της Ε.Ε σε 27 μέλη, οι θεσμοί κι οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Ένωσης που σχεδιάστηκαν αρχικά για έξι κράτη-μέλη, δεν μπορούν να αποδώσουν στην παραγωγή δημοκρατικά νομιμοποιημένων πολιτικών εκροών. Ειδικότερα εκτιμάται ότι η διεύρυνση δε συνοδεύτηκε από την εμβάθυνση, κάτι που είχε γίνει σε προηγούμενες διευρύνσεις. Έτσι η διαμόρφωση πολιτικής και λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε έχει καταστεί εξαιρετικά δύσκολη ή έχει μεταφερθεί σε έξω-θεσμικά, αδιαφανή πλαίσια με τη συμμετοχή επιλεκτικά περιορισμένου αριθμού κρατών-μελών (Μαραβέγιας, Ν., & Τσινισιζέλης, Μ., 2007).

Σήμερα εν έτη 2013, τα προβλήματα της ευρωπαϊκής ενοποίησης έχουν φέρει την Ευρώπη αντιμέτωπη με τη δύνη μιας οικονομικής ύφεσης χωρίς προηγούμενο, αναδεικνύοντας τις κατασκευαστικές της αδυναμίες και την ελλιπή της ολοκλήρωση.

Κεφάλαιο 2^ο

Η Οικονομική Κρίση ως συνέπεια μια ατελούς Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης

Τον Αύγουστο του 2007 ξεκινάει η πρώτη μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση του 21^{ου} αιώνα, η οποία σύμφωνα με τον Κρούγκμαν (2009:199) δεν μοιάζει με καμία άλλη κρίση του παρελθόντος. *«Θα ήταν πιο ακριβές να πω ότι μοιάζει με όλα όσα έχουμε δει στο παρελθόν, μόνο που συμβαίνουν όλα ταυτόχρονα: μια φούσκα στον τομέα της στέγης που σκάει συγκρίσιμη με αυτό που συνέβη στην Ιαπωνία στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ένα κύμα μαζικών τραπεζικών αναλήψεων συγκρίσιμο με εκείνο των αρχών της δεκαετίας του 1930, μια παγίδα ρευστότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες που επίσης θυμίζει την Ιαπωνία, και πιο πρόσφατα μια διακοπή των διεθνών κεφαλαιακών ροών και ένα κύμα νομισματικών κρίσεων που θυμίζουν τα συμβάντα της Ασίας στο τέλος της δεκαετίας του 1990».*

2.1 Η κρίση των ΗΠΑ

Μετά την τεχνολογική φούσκα στις εταιρείες Dot.Com¹⁵ το 2000 και τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, η Federal Reserve Bank¹⁶ μείωσε τα επιτόκια της στο 1%, για να βοηθήσει την ανάπτυξη. Συνεπάγεται, πως τα χαμηλά επιτόκια ευνοούν την αγορά ακινήτων. Η πρακτική αυτή προκάλεσε μεγάλη ρευστότητα, οδήγησε σε καινοτόμες χρηματοοικονομικές δραστηριότητες και στη δημιουργία μιας πιστωτικής «φούσκας», (Soros, G., 2008). Με την ευρεία έννοια, η κρίση προήλθε από την επέκταση των δανείων για αγορά ακινήτων σε νοικοκυριά χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας, καθώς και από το ότι ο κίνδυνος αυτών των δανείων βρισκόταν βαθιά μέσα στο οικονομικό σύστημα των ΗΠΑ (Μελάς, Κ., 2011).

¹⁵ Κερδοσκοπική φούσκα μεταξύ του 1997-2000 κατά την οποία τα χρηματιστήρια στις βιομηχανικές χώρες είδαν την αξία των κεφαλαίων τους να αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς από την αύξηση στον τομέα του Διαδικτύου και σε συναφείς τομείς.

¹⁶ Σημαντικό κομμάτι του συστήματος των κεντρικών τραπεζών των Ηνωμένων Πολιτειών.

Άλλο βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν επίσης η αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, όπου η χρηματοδότησή του απαιτούσε εξωτερικό δανεισμό (κυρίως από Ασιατικές χώρες και ιδιαίτερα την Κίνα και την Ιαπωνία). Αντλήθηκαν τεράστια ποσά τα οποία χρησιμοποιήθηκαν με την μορφή δανείων για την χρηματοδότηση της κατανάλωσης και της στεγαστικής πίστης. Τα τραπεζικά ιδρύματα των ΗΠΑ ενεπλάκησαν σε πρακτικές υψηλού κινδύνου στον τομέα των στεγαστικών δανείων και δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για το ξέσπασμα της τραπεζικής κρίσης (Whalen, C., 2008). Καθοριστικός παράγοντας ήταν η τιτλοποίηση των δανείων (securitization)¹⁷, όπου έσπασε τον δεσμό δανειστή-δανειζόμενου με αποτέλεσμα ο κίνδυνος να περάσει σε άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως τις τράπεζες επενδύσεων, τις ασφαλιστικές εταιρίες και τα hedge funds (κεφάλαια αντιστάθμισης κινδύνου) το λεγόμενο δηλαδή σκιώδες τραπεζικό σύστημα (shadow banking) (Μελάς, Κ., 2011). Υπήρξε μεγάλη πτώση στην αγορά ακινήτων και ένας μεγάλος αριθμός τραπεζικών ιδρυμάτων ήταν εκτεθειμένος και αντιμετώπιζε την χρεοκοπία. Η κυβέρνηση των Η.Π.Α σαν πρώτη λύση, διοχέτευσε 250 δις δολάρια αγοράζοντας μετοχές των μεγαλύτερων Αμερικάνικων τραπεζών (Citigroup, JPMorgan, Morgan Stanley, Bank of America, Well Fargo). Παρόλα αυτά, η οικονομική κρίση επηρέασε και την πραγματική οικονομία βυθίζοντας τις Η.Π.Α σε βαθιά ύφεση.

Οι χρηματιστηριακοί δείκτες των ανεπτυγμένων χωρών εμφάνισαν έλλειψη ρευστότητας, ενώ πολλά χρηματιστήρια παρέμειναν κλειστά λόγω των μεγάλων απωλειών από τις πωλήσεις των επενδυτών. Οι τράπεζες προκειμένου να αποτρέψουν περαιτέρω ζημιές στους ισολογισμούς τους προέβησαν σε απομόχλευση (deleverage)¹⁸, με τη μείωση των πιστώσεων προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά (Χαρδούβελης, Γ., 2011). Η εξέλιξη αυτή είχε αρνητικό αντίκτυπο στη δραστηριότητα των τελευταίων καθώς οδήγησε τις επιχειρήσεις σε μείωση του προσωπικού, πτώση του ρυθμού παραγωγής και αδυναμία εξυπηρέτησης των δανείων. Σημαντικοί κλάδοι της οικονομίας επλήγησαν, όπως ο τραπεζικός, ο ασφαλιστικός, ο κτηματομεσιτικός, οι αυτοκινητοβιομηχανίες, το εμπόριο και άλλους, με άμεσα αποτελέσματα στα οικονομικά μεγέθη πολλών χωρών, όπως αύξηση της ανεργίας, νέες πληθωριστικές

¹⁷ Έκδοση τίτλων που βασίζονται στις ταμειακές ροές που απορρέουν από στοιχεία του Ενεργητικού μιας οντότητας (π.χ. δάνεια μιας τράπεζας), των οποίων τίτλων η αποπληρωμή καλύπτεται από την ταμειακή ροή που δημιουργούν τα ίδια τα δάνεια με την αποπληρωμή τους.

¹⁸ Μείωση του υπερβολικού χρέους μετά από μία πιστωτική φούσκα.

πιέσεις και άλλα. Η κατάρρευση της Lehman Brothers¹⁹, η πτώση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης, η μη επίτευξη προόδου, η πτώση του διεθνούς εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, η μείωση των επενδύσεων, οι μακροοικονομικές ανισορροπίες και η πρόκληση ύφεσης στην πραγματική οικονομία, αποτέλεσαν μια σειρά εξελίξεων.

Οι κυβερνήσεις έδρασαν με μέτρα επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής υιοθετώντας δημοσιονομικά πακέτα στήριξης των οικονομιών τους. Παράλληλα, προκειμένου να καθησυχάσουν τους καταθέτες εξήγγειλαν την αύξηση του ελάχιστου ποσοστού της εγγύησης των καταθέσεων ενώ ενεργοποίησαν άμεσα πακέτα διάσωσης και ενίσχυσης των εγχώριων τραπεζών. Παρόλα αυτά, η παρέμβαση αυτή επέφερε την εκτίναξη του δημοσίου χρέους. (Χαρδούβελης, 2011).

Η οικονομική κρίση των ΗΠΑ εξαπλώθηκε ταχέως και σε άλλες χώρες, λόγω της αλληλεπίδρασης και της αλληλεξάρτησης των πιστωτικών ιδρυμάτων, το εξωτερικό άνοιγμα των οικονομιών, της διεθνούς κίνησης των παραγωγικών συντελεστών και γενικότερα της συστημικής σύγκλισης των κρατών, η οποία δεν συνοδεύτηκε από ένα θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης. Οι χώρες που επηρεάστηκαν περισσότερο ήταν οι Αγγλοσαξονικές, όπως η Μεγάλη Βρετανία, εξαιτίας της αναπτυγμένης διεθνούς οικονομικής της βιομηχανίας και μικρές χώρες με ανεπτυγμένο χρηματοοικονομικό τομέα όπως η Ιρλανδία, η οποία τελικά οδηγήθηκε στην χρεοκοπία. Επίσης, στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Υποσαχάριας Αφρικής παρατηρήθηκε πτώση των εξαγωγών και μείωση των εισροών κεφαλαίου (Κότιος, Α. & Παυλίδης Γ., 2011).

2.2 Η κρίση της Ευρωζώνης

Η κρίση μεταφέρθηκε στην Ευρώπη, κυρίως, μέσω του βρετανικού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η εξαγορά της αγγλικής τράπεζας HBOS²⁰, η οποία πτώχευσε, από την Lloyds TSB²¹, ήταν η αφετηρία για μια αλληλουχία εξαγορών. Ο διεθνής χαρακτήρας της κρίσης επιβεβαιώθηκε όταν η κεντρική Τράπεζα της Αγγλίας υποχρεώθηκε, στις 14 Σεπτεμβρίου του 2007, να παραχωρήσει δάνειο στην ιδιωτική

¹⁹ Τέταρτη μεγαλύτερη επενδυτική τράπεζα στις ΗΠΑ.

²⁰ Τραπεζική-ασφαλιστική εταιρεία στο Ηνωμένο Βασίλειο

²¹ Βρετανική τράπεζα με υποκαταστήματα σε όλη την Αγγλία και την Ουαλία, που αρχικά ιδρύθηκε το 1765

τράπεζα Northern Rock, έναν από τους πιο κεντρικούς άξονες στον χώρο των στεγαστικών δανείων (Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων ΙΝ.Ε. Γ.Σ.Ε.Ε).

Ο χρηματοπιστωτικός τομέας της Ευρώπης όμως, επλήγη με τις πτωχεύσεις των τριών μεγαλύτερων τραπεζών της Ισλανδίας το Σεπτέμβριο-Οκτώβριο του 2008. Η Kaupthing, η Glitnir και η Landsbanki μετά την κατάρρευσή τους τέθηκαν υπό καθεστώς ελέγχου από την Ισλανδική Αρχή Χρηματοοικονομικής Εποπτείας. Οι σχέσεις της με τις χώρες στις οποίες ήταν εγκατεστημένες οι θυγατρικές τους - Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Σκανδιναβία - κλονίστηκαν όταν ανέκυψε το ζήτημα αποζημίωσης του μεγάλου αριθμού των καταθετών τους (Χαρδούβελης, 2011).

2.2.1 Ιρλανδία

Την ίδια περίοδο, ο κίνδυνος κατάρρευσης του ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος οδήγησε την κυβέρνηση της χώρας στην εγγύηση των καταθέσεων, των ομολόγων και των χρεών τεσσάρων τραπεζών και δύο στεγαστικών πιστωτικών ιδρυμάτων με 400 δισεκατομμύρια ευρώ για δύο έτη. Η επιχείρηση διάσωσης και η εθνικοποίηση της τράπεζας Anglo Irish από την κυβέρνηση στις αρχές του 2009 σηματοδότησε και την απαρχή της πορείας της Ιρλανδίας προς το μηχανισμό στήριξης. (Λιαργκόβας, Π. & Ρεπούσης, Σ. 2011). Η ιρλανδική φούσκα, ιδίως την αγορά κατοικιών, κατέρρευσε. Οι τιμές νέων κατοικιών έπεσαν στα μέσα του 2010 28% σε σχέση με τα μέσα του 2007 και των μεταχειρισμένων κατά 38%. Οι τράπεζες, που με τη σειρά τους είχαν προβεί σε επισφαλή δανεισμό στην αγορά ακινήτων, με την κατάρρευση της διεθνούς διατραπεζικής αγοράς βρέθηκαν στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Συγχρόνως, οι υψηλές αυξήσεις μισθών στα χρόνια της ανάπτυξης είχαν διαβρώσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Έτσι, και με δεδομένο ότι η ιρλανδική οικονομία είναι μια πολύ ανοικτή οικονομία, η χρηματοοικονομική κρίση και η παγκόσμια ύφεση οδήγησαν άμεσα σε βαθιά εγχώρια ύφεση. Το 2009 ο ρυθμός ανάπτυξης ήταν -7,6%, ενώ η ανεργία εκτοξεύτηκε στο 13% το πρώτο τρίμηνο του 2010 από μόλις 4,5% το 2007.

Η ιρλανδική κυβέρνηση αναγκάστηκε να ζητήσει τη ένταξή της στον ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης το Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο και έπειτα από διαπραγματεύσεις, συμφωνήθηκε να λάβει συνολικά € 85 δισ.: €22,5 δισ. από το

ΔΝΤ, € 45 δισ. από την Ε.Ε. και € 17,5 δισ. από ιρλανδικές πηγές. Στις 17 Δεκεμβρίου, η Moody's²² υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Ιρλανδίας – από Αα2 σε Βαα1. Το βασικό επιχείρημα της υποβάθμισης σχετίζεται με τις αρνητικές προοπτικές σχετικά με τη διατήρηση του δημοσίου χρέους της Ιρλανδίας. (Χαρδούβελης, 2011).

2.2.2 Πορτογαλία

Η Πορτογαλία είχε αναιμικούς ρυθμούς ανάπτυξης ήδη από το 2002 και έτσι πολλοί θεωρούσαν ως βέβαιη την προσφυγή της στο μηχανισμό στήριξης. Στις 23 Δεκεμβρίου 2010, η Fitch²³ υποβάθμισε την πιστοληπτική αξιολόγηση της Πορτογαλίας – από ΑΑ- σε Α+ με αρνητικές προοπτικές – εξαιτίας της αργής μείωσης του ελλείμματός της και των συνεχώς επιδεινούμενων συνθηκών για τη χρηματοδότηση της χώρας και των τραπεζών της.

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 2011, η Πορτογαλία ζήτησε πακέτο διάσωσης € 78 δισεκατομμύρια από το ΔΝΤ και την ΕΕ, σε μια προσπάθεια να σταθεροποιήσει τα δημοσιονομικά της. Τα μέτρα αυτά ήταν το αποτέλεσμα των εδώ και δεκαετίες υπερβολικών κυβερνητικών δαπανών και ενός υπέρ-γραφειοκρατικού δημόσιου τομέα. Μετά το σχέδιο διάσωσης που ανακοίνωσε, η πορτογαλική κυβέρνηση με επικεφαλής τον Pedro Passos Coelho κατάφερε να εφαρμοστούν μέτρα για τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης του κράτους και η χώρα άρχισε να κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση. Ωστόσο, αυτό οδήγησε σε σημαντική αύξηση του ποσοστού ανεργίας σε πάνω από 15% κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2012.

Η πρόγνωση της Τρόικα, για το χρέος της Πορτογαλίας ήταν το Σεπτέμβριο του 2012 γύρω στο 124% του ΑΕΠ για το 2014, ακολουθούμενη από μια σταθερή πτωτική πορεία μετά το 2014. Λόγω της οικονομικής συγκυρίας, στη χώρα δόθηκε ένα επιπλέον έτος για τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος σε επίπεδο κάτω του 3% του ΑΕΠ, για τα έτη 2013 - 2014.

Στα πλαίσια του προγράμματος διάσωσης, η Πορτογαλία καλούταν να ανακτήσει πλήρη πρόσβαση στις χρηματοπιστωτικές αγορές μέχρι τον Σεπτέμβριο

²²Οίκος αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας.

²³Ένας από τους τρεις εθνικά αναγνωρισμένους οργανισμούς στατιστικής αξιολόγησης (NRSRO), που ιδρύθηκε το 1975, μαζί με την Moody και Standard & Poors

του 2013. Το πρώτο βήμα ολοκληρώθηκε με επιτυχία στις 3 Οκτωβρίου 2012, όταν η χώρα κατάφερε να ανακτήσει μερική πρόσβαση στην αγορά. Μόλις η Πορτογαλία επανακτήσει την πλήρη πρόσβαση αναμένεται να επωφεληθεί από την ΕΚΤ, η οποία ανακοίνωσε την υποστήριξη της με τη μείωση στις αγορές ομολόγων, για να φέρει τα επιτόκια σε βιώσιμα επίπεδα.

2.2.3 Ισπανία

Η Ισπανία έπειτα από μια δεκαετία υψηλής ανάπτυξης, εισήλθε το 2008 σε βαθιά ύφεση. Η αναιμική ανάπτυξη που σημειώθηκε το 2010 συνέχιζε να απειλείται από τις εξελίξεις στην αγορά ακινήτων και το υψηλό χρέος του ιδιωτικού τομέα. Η δημοσιονομική κατάσταση προ της κρίσης ήταν θετική, αλλά η επιδείνωση θεαματική: από πλεόνασμα 1,9% του ΑΕΠ το 2007 σε έλλειμμα -11,1% το 2009. Το χρέος ήταν χαμηλότερο της Γερμανίας στο 36% του ΑΕΠ το 2007, αλλά αυξήθηκε στο 64,4% το 2010. Το τραπεζικό σύστημα, παρά τις ανησυχίες για την έκθεσή του στην αγορά ακινήτων, αποδείχτηκε ιδιαίτερα ανθεκτικό στην κρίση, χάρη και στην αποτελεσματική εποπτεία και τις ενέργειες της κεντρικής τράπεζας. Έτσι η φούσκα στην αγορά ακινήτων δεν επηρέασε τις μεγάλες τράπεζες. Υπό την αδιάλειπτη πίεση των αγορών, η ισπανική κυβέρνηση έσπευσε να λάβει δραστικά μέτρα για την μείωση του ελλείμματος κάτω του 3% μέχρι το 2013, συμπεριλαμβανομένων μειώσεων 5% στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων και προσλήψεις με αναλογία 1 για κάθε 10 αποχωρήσεις. Επιπλέον, ανακοινώθηκαν μέτρα για τον αποτελεσματικότερο δημοσιονομικό έλεγχο των περιφερειακών κυβερνήσεων.

Τα στοιχεία της ισπανικής Στατιστικής Αρχής, στα τέλη του 2013, επιβεβαίωσαν την Τράπεζα της Ισπανίας ότι η χώρα βγήκε από τη διετή ύφεση, έστω και οριακά. Το τρίτο τρίμηνο του έτους η οικονομία κατέγραψε ανάπτυξη 0,1% με τον τουρισμό και τις εξαγωγές να φέρνουν τα θετικά αποτελέσματα. Σύμφωνα με το οικονομικό επιτελείο, οι δύο αυτοί τομείς επωφελήθηκαν από την εσωτερική υποτίμηση που βρίσκεται σε εξέλιξη στην Ισπανία. Παρόλα αυτά, η κρίση δεν έχει τελειώσει και, σύμφωνα με τους αναλυτές, οι πολίτες θα υφίστανται τις επιπτώσεις για αρκετά χρόνια ακόμα.

2.2.4 Ιταλία

Η Ιταλία επλήγη σκληρά από την οικονομική κρίση του 2007-2011. Η εθνική οικονομία της συρρικνώθηκε κατά 6,76% κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου. Σύμφωνα με τις στατιστικές της Eurostat, το ιταλικό δημόσιο χρέος ανήλθε στο 116% του ΑΕΠ το 2010, η δεύτερη μεγαλύτερη αναλογία χρέους μετά Ελλάδα. Ωστόσο, τα υψηλά επίπεδα της ιδιωτικής αποταμίευσης και τα χαμηλά επίπεδα του ιδιωτικού χρέους την καθιστούν την ασφαλέστερη, μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών σε κρίση, οικονομία.

Ως αποτέλεσμα των μέτρων λιτότητας που ψηφίστηκαν τον Δεκέμβριο του 2010, η Ιταλία στόχευε σε δημοσιονομικό έλλειμμα 3,9% το 2011 και 2,7% το 2012, από τα χαμηλότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το φθινόπωρο του 2011, η Standard & Poor's και η Moody's υποβάθμισαν το ιταλικό κρατικό χρέος, λόγω της αποδυνάμωσης της προοπτικής της οικονομικής ανάπτυξης της Ιταλίας. Και οι δύο οργανισμοί αξιολόγησης έδιναν μια αρνητική προοπτική για το χρέος, πράγμα που σήμαινε περαιτέρω υποβαθμίσεις στο μέλλον.

Η κυβέρνηση υιοθέτησε μέτρα λιτότητας στις 15 Ιουλίου και στις 14 Σεπτεμβρίου 2011 έθεσε ως στόχο να εξοικονομήσει 124 δισεκατομμύρια €. Παρ'όλα αυτά, από τις 8 Νοεμβρίου 2011, η ιταλική απόδοση των ομολόγων ήταν 6,74 % επίπεδο στο οποίο η Ιταλία ήταν πιθανό να χάσει την πρόσβαση της στις χρηματοπιστωτικές αγορές, αλλά τελικά το Φεβρουάριο του 2012 ήταν κάτω από 5,0%. Ως αποτέλεσμα των μέτρων λιτότητας που ψηφίστηκαν τον Δεκέμβριο του 2011, η Ιταλία στόχευσε σε δημόσιο έλλειμμα του προϋπολογισμού της τάξης του 1,5%.

2.2.5 Κύπρος

Η οικονομία της Κύπρου επλήγη με πολλούς τρόπους το 2012, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, την έκθεση των κυπριακών τραπεζών στο ελληνικό κούρεμα του χρέους, την υποβάθμιση της κυπριακής οικονομίας σε καθεστώς junk από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και την αδυναμία της κυβέρνησης να χρηματοδοτήσει τα έξοδα του κράτους.

Τον Σεπτέμβριο του 2011, υποβαθμίστηκε από όλους τους μεγάλους οίκους αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας μετά την έκρηξη στη Ναυτική Βάση «Ευάγγελος Φλωράκης» τον Ιούλιο και την αργή πρόοδο των φορολογικών και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Την ίδια στιγμή οι αποδόσεις των μακροπρόθεσμων ομολόγων της αυξήθηκαν πάνω από 12%. Παρά το χαμηλό πληθυσμό της και τη μικρή της οικονομία η Κύπρος έχει μια μεγάλη off-shore τραπεζική βιομηχανία, που κλονίστηκε όμως, συθέμελα κατά τη διάρκεια της αναταραχής στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Με συνολικό ονομαστικό ΑΕΠ των 19.5 δισ. € (\$ 24δισ.) η χώρα δεν ήταν σε θέση να σταθεροποιήσει τις τράπεζές της.

Η Κυπριακή Κυβέρνηση ζήτησε σχέδιο διάσωσης στις 25 Ιουνίου 2012, επικαλούμενη δυσκολίες στη στήριξη του τραπεζικού της τομέα. Οι εκπρόσωποι της τρόικας (η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα), ερεύνησαν τα οικονομικά προβλήματα της χώρας και κατέθεσαν τους όρους της διάσωσης προς την κυπριακή κυβέρνηση στις 25 Ιουλίου. Η κυπριακή κυβέρνηση εξέφρασε τη διαφωνία σχετικά με τους όρους διάσωσης, και συνέχισε τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους της τρόικας σχετικά με πιθανές αλλαγές στους όρους τους επόμενους μήνες. Στις 20 Νοεμβρίου η κυβέρνηση παρέδωσε αντιπροτάσεις στην τρόικα για τους όρους του bailout²⁴. Στις 30 Νοεμβρίου, η Τρόικα και η Κυπριακή Κυβέρνηση συμφώνησαν με τους όρους διάσωσης οι οποίοι περιελάμβαναν ισχυρά μέτρα λιτότητας, συμπεριλαμβανομένων των περικοπών σε μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, τις κοινωνικές παροχές, τα επιδόματα και τις συντάξεις και αυξήσεις του ΦΠΑ στον καπνό, το αλκοόλ και τους φόρους καυσίμων, τους φόρους επί των κερδών λαχείων, την ιδιοκτησία, και υψηλότερες δημόσιες δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης.

Τον Δεκέμβριο του 2012, η πρώτη εκτίμηση ανέφερε, ότι το αναγκαίο συνολικό πακέτο διάσωσης θα πρέπει να έχει μέγεθος 17,5 δισ. €, εκ των οποίων 10 δισ. € για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, 6 δισ. € για την αναχρηματοδότηση του χρέους, 1,5 δισ. € για την κάλυψη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού του 2013, του 2014 και του 2015. Το τελικό πακέτο διαπραγματεύσεων, στις 16 Μαρτίου 2013, περιελάμβανε 10 δισ. €. Η συμφωνία περιελάμβανε την εφάπαξ εισφορά του 6,7 % για τις καταθέσεις μέχρι € 100.000 και 9,9 % για τις τριτοβάθμιες καταθέσεις

²⁴ Υποτιμητικός όρος για την χορήγηση δάνειου σε μια εταιρεία ή μια χώρα που αντιμετωπίζει σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες ή κίνδυνο πτώχευσης.

όλων των εγχώριων τραπεζικών λογαριασμών. Παρά την δημόσια κατακραυγή για παραμέληση του καθιερωμένου συστήματος εγγύησης των καταθέσεων, οι υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης την επόμενη μέρα έπεισαν τις κυπριακές αρχές για αλλαγή της εισφοράς σε 15,6 % για τις καταθέσεις άνω 100.000 €, ενώ διαφύλασσε τους καταθέτες μέχρι το επίπεδο αυτό, σύμφωνα με τη νομοθεσία της Ε.Ε για την ύπαρξη μιας τέτοιας ελάχιστης εγγύησης των καταθέσεων. Αυτή η αναθεωρημένη συμφωνία όμως απορρίφθηκε από το κυπριακό κοινοβούλιο στις 19 Μαρτίου του 2013.

Οι τελικοί όροι για την ενεργοποίηση του πακέτου διάσωσης σκιαγραφήθηκε από μνημόνιο συμφωνίας με την Τρόικα, οι οποίοι εγκρίθηκε εξ ολοκλήρου από την Κυπριακή Βουλή στις 30 Απριλίου 2013 και περιλαμβάνουν τα εξής:

- Ανακεφαλαιοποίηση του συνόλου του χρηματοπιστωτικού τομέα, και κλείσιμο της Λαϊκής Τράπεζας,
- Εφαρμογή της καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες στα κυπριακά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα,
- Δημοσιονομική εξυγίανση για να μειωθεί το κυπριακό κυβερνητικό έλλειμμα του προϋπολογισμού,
- Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για να αποκατασταθεί η ανταγωνιστικότητα και οι μακροοικονομικές ανισορροπίες,
- Πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων

2.2.6 Η περίπτωση της Ελλάδας

Το πρώτο μισό του 2008 η Ελλάδα κατέγραφε ανάπτυξη ύψους 3,5% συγκριτικά με εκείνη της ζώνης του ευρώ που άγγιζε το 1.8% (IMF, 2008). Ένα χρόνο αργότερα, το Μάιο του 2009, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) μετά από εκτίμηση της αρμόδιας αποστολής του οργανισμού, έθετε σε επιφυλακή τις ελληνικές αρχές καθώς η χώρα, παρά την ανθεκτικότητα που είχε επιδείξει στις πιέσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης εισερχόταν σε περίοδο ύφεσης. Η αποσύνδεση (decoupling) της ελληνικής οικονομίας έμοιαζε απίθανη. Η διάδοση της κρίσης στη ζώνη του ευρώ δε θα άφηνε την ελληνική οικονομία ανέπαφη. Άλλωστε, οι περιορισμένες μεταρρυθμίσεις, οι διαρθρωτικές ακαμψίες, το υψηλό δημόσιο χρέος, ο περιορισμένος ρόλος του ιδιωτικού τομέα, η γραφειοκρατία, οι υψηλές τιμές και το

αυξημένο κόστος εργασίας συνέθεταν ένα ακατάλληλο σχήμα θωράκισης της χώρας από τους κλυδωνισμούς της παγκόσμιας κρίσης (IMF, 2009).

Τα στοιχεία της ελληνικής οικονομίας έδειχναν ότι η ανάπτυξη της χώρας βασίστηκε στον υπέρμετρο εξωτερικό δανεισμό και την εσωτερική κατανάλωση, γεγονός που δημιούργησε σημαντικές δημοσιονομικές και εξωτερικές ανισορροπίες. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ομάδας αποστολής το δημοσιονομικό έλλειμμα θα ξεπερνούσε το 6% του ΑΕΠ το 2009 και το 7% του ΑΕΠ το 2010, ενώ η αναλογία του χρέους/ΑΕΠ θα αύξανε συνεχώς με αποτέλεσμα να καταστεί δύσκολη η μελλοντική του διαχείριση και εξυπηρέτηση. Το Ταμείο, μάλιστα, επιστούσε την προσοχή των Αρχών στην ανάγκη εκπόνησης ενός δημοσιονομικού σχεδίου με στόχο τη επαναφορά του χρέους σε βιώσιμα επίπεδα δίνοντας έμφαση στην επίτευξη σταδιακής προσαρμογής κατά 1,5% του ΑΕΠ ετησίως με σημείο εκκίνησης το 2010 προκειμένου το χρέος να εισέλθει σε καθοδική πορεία έως το 2012 (IMF, 2009).

Όμως, τα «νέα δημοσιονομικά στοιχεία» της χώρας, σύντομα θα διαψεύσουν τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ. Η αναθεώρηση των δημοσιονομικών στοιχείων έλαβε χώρα όταν μετά τη νίκη του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) στις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009, ο Γεώργιος Παπακωσταντίνου, Υπουργός Οικονομικών στη νέα κυβέρνηση, παρουσίασε στο Συμβούλιο Οικονομικών και Δημοσιονομικών Υποθέσεων (ECOFIN) ότι το έλλειμμα ανερχόταν στο 12,7% του ΑΕΠ, ποσοστό το οποίο διέφερε σημαντικά από το 6% που είχε παρουσιάσει η προηγούμενη κυβέρνηση στο ίδιο Συμβούλιο στις αρχές Οκτωβρίου του ίδιου έτους. Μετά από πρόσθετες αναθεωρήσεις το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ελλάδος οριστικοποιήθηκε στο 15,4% του ΑΕΠ ενώ το δημόσιο χρέος από 99,6% στο 126,8% του ΑΕΠ. Η αποκάλυψη αυτής της εκτροπής της ελληνικής οικονομίας σηματοδότησε την αρχή της αντίστροφης μέτρησης για την ένταξη της πρώτης χώρας της Ευρωζώνης σε πρόγραμμα αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής (Χαρδούβελης Γ., 2011).

Το ύψος των αποδόσεων των ελληνικών ομολόγων, εκτινάχθηκε από 135 μονάδες βάσης στα μέσα Νοεμβρίου 2009 στις 586 μονάδες βάσης στις 22 Απριλίου του 2010. Η Fitch στις 22 Οκτωβρίου υποβάθμισε τη χώρα κατά μία βαθμίδα, από A σε A-. Συνέχισε στις 8 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους με εκ νέου υποβάθμιση σε BBB+.

Η S&P στις 16 Δεκεμβρίου από A- σε BBB+ ενώ η Moody's λίγες μέρες αργότερα παρουσίασε τις δικές της εκτιμήσεις υποβαθμίζοντας την Ελλάδα σε A2 από A1.

Από την πλευρά της η ελληνική κυβέρνηση κάτω από την πίεση των διαδοχικών υποβαθμίσεων ανακοίνωσε τον Ιανουάριο του 2010 το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το ECOFIN, με στόχο τη μείωση του ελλείμματος κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες το 2010 και την περαιτέρω μείωσή του κάτω από το 3% έως το τέλος του 2012. Σε συνέχεια της πολιτικής δημοσιονομικής εξυγίανσης υιοθετήθηκε το Μάρτιο ένα πακέτο μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής, με το οποίο η ελληνική κυβέρνηση φιλοδοξούσε να συγκεντρώσει 4,8 δις ευρώ. Επιπλέον, στις 25 Μαρτίου οι χώρες της ευρωζώνης αποφάσισαν την εκπόνηση σχεδίου για τη δημιουργία ενός μηχανισμού στήριξης των χωρών της νομισματικής ένωσης που αντιμετώπιζαν δημοσιονομικές δυσκολίες, στον οποίο θα συμμετείχε και το ΔΝΤ. Ωστόσο, το μέγεθος της βοήθειας αλλά και ο τρόπος λειτουργίας του μηχανισμού δεν είχαν διευκρινιστεί, γεγονός το οποίο φάνηκε ότι δεν αποκατέστησε την αξιοπιστία των αγορών γι' αυτό και απάντησαν με νέες υποβαθμίσεις. Στις 9 Απριλίου η Fitch υποβαθμίζει την Ελλάδα περαιτέρω κατά δύο βαθμίδες σε BBB-. Στις 11 Απριλίου νέες λεπτομέρειες για το μηχανισμό ΕΕ/ΔΝΤ ανακοινώνονται, χωρίς όμως να πείθουν τις αγορές, καθώς το μέγεθος των πόρων κρίνεται μικρό. Στις 22 Απριλίου η Moody's μάς υποβαθμίζει κατά μία βαθμίδα σε A3. Ο καταγισμός των αρνητικών νέων επηρεάζει την αγορά.

Στις 23 Απριλίου, η Ελλάδα επισήμως ζητά την ένταξή της στο μηχανισμό στήριξης, αφού το κόστος δανεισμού εκτοξεύεται σε μη αποδεκτά ύψη. Η Ελλάδα ουσιαστικά αδυνατεί να βρει χρηματοδότηση από την αγορά και απειλείται με χρεοκοπία. Στις 27 Απριλίου η S&P υποβαθμίζει την Ελλάδα κατά 3 βαθμίδες σε BB- που είναι ένα επίπεδο απίστευτα χαμηλό. Τα ομόλογα του ελληνικού κράτους, για πρώτη φορά στη ιστορία των αξιολογήσεών τους, κατατάσσονται από έναν αξιολογικό οίκο στην επενδυτική κατηγορία των «σκουπιδιών» ή junk. Ο φόβος χρεοκοπίας είναι μεγάλος αφού οι αξιολογήσεις των οίκων αξιολόγησης έχουν επιστρέψει σε ένα παρελθόν που είναι άγνωστο, πριν την έναρξη των επίσημων αξιολογήσεων της Ελλάδας.

Ο Απρίλιος 2010 ήταν μια περίοδος έντονων διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας, Ε.Ε. (κυρίως Γερμανίας) και του ΔΝΤ για το ύψος της απαιτούμενης βοήθειας και, κυρίως, τους όρους. Οι Ευρωπαίοι εταίροι πιθανόν κινήθηκαν να διασώσουν την Ελλάδα φοβούμενοι κυρίως για την τύχη των δικών τους τραπεζικών συστημάτων, αφού τα περισσότερα ελληνικά κρατικά ομόλογα βρίσκονταν στα θησαυροφυλάκια ιδιωτικών τραπεζών της Ευρωζώνης. Μια νέα τραπεζική κρίση στην Ευρωζώνη έθετε σε κίνδυνο και το ίδιο το ευρώ.

Το Μνημόνιο (Memorandum of Understanding) υπογράφηκε στις 5 Μαΐου 2010. Η παρέμβαση της Ε.Ε. και του ΔΝΤ οδήγησε στη σύνταξη ενός προγράμματος που έχει ως βασικό στόχο τόσο την κάλυψη των δανειακών αναγκών της Ελλάδας για περίπου τρία χρόνια όσο και τη δημιουργία ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου που θα επέτρεπε την έξοδο της χώρας από την κρίση και την επιστροφή της σε διατηρήσιμους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Το Μνημόνιο περιελάμβανε πόρους 80 δισ. € διακρατικών δανείων από τους εταίρους της Ευρωζώνης (εκτός της Σλοβακίας) και 30 δισ. € από το ΔΝΤ. Τα χρήματα θα δίνονταν με δόσεις, αφού πρώτα θα αξιολογούταν η πορεία υλοποίησης των μέτρων που περιλαμβάνονταν στο Μνημόνιο. Το κόστος δανεισμού από την Ε.Ε. ήταν περίπου 4 – 5%. Το κόστος δανεισμού από το ΔΝΤ ήταν μικρότερο, περίπου 3,3%.

Προϋπόθεση για την άντληση των δόσεων του δανείου ήταν η επίτευξη δημοσιονομικής πειθαρχίας και ουσιαστικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Το μεγαλύτερο μέρος των μεταρρυθμίσεων προβλεπόταν να υλοποιηθεί στα πρώτα δύο χρόνια του προγράμματος. Η αξιολόγηση ήταν τριμηνιαία και οι στόχοι κατεγράφησαν λεπτομερώς ώστε να ενισχυθεί η πειθαρχία. Περιλαμβάνονταν μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό, τις εργασιακές σχέσεις, το δημόσιο τομέα και το σύστημα υγείας (Χαρδούβελης Γ., 2011).

Η χορήγηση του δανείου, το ύψος του οποίου ξεπερνούσε τις προσδοκίες, δημιούργησε κλίμα αισιοδοξίας με δηλώσεις του πρωθυπουργού ότι η Ελλάδα διασώθηκε και θα επιστρέψει στις αγορές νωρίτερα από το 2012. Τα γεγονότα όμως που ακολούθησαν διέψευσαν τις προσδοκίες του. Το έτος 2010 η ύφεση έφτασε στο 4% που συνεχίστηκε το 2011 και το 2012 με υψηλότερους ρυθμούς και το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ έφτασε το 153,8%. Στα μέσα του 2011 η Ελλάδα χρειάστηκε νέο δάνειο 63,6 δισ. € για να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της (Σημίτης, Κ., 2012).

Το πραγματικό πρόβλημα για την Ελλάδα δεν ήταν αυτό της ρευστότητας αλλά της φερεγγυότητας και της απαισιοδοξίας για το αν είναι το ελληνικό δημόσιο χρέος βιώσιμο. Με πολύ χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, το χρέος θα κυμαινόταν σε ποσοστό περίπου 140% του ΑΕΠ μέχρι το 2020²⁵. Το συμπέρασμα ήταν ότι χρειαζόταν μια πρόσθετη και διαφορετική παρέμβαση, διαφορετικά η Ελλάδα θα οδηγούταν στην χρεοκοπία. Η Σύνοδος Κορυφής αποφάσισε στις 25 Μαρτίου 2011 τη μείωση των κυμαινόμενων επιτοκίων που εφαρμόζονται στα δάνεια κατά 100 μονάδες βάσης και την επέκταση της ωρίμανσης τους στα 7,5 χρόνια, σύμφωνα με το ΔΝΤ. Στις 12 Ιουλίου, το Συμβούλιο εξέδωσε μία αναθεωρημένη ειδοποίηση προς την Ελλάδα με αναθεωρημένους όρους.

Το πιο σημαντικό ίσως ήταν ότι, η σύνοδος κορυφής αποφάσισε για πρώτη φορά το εθελοντικό "κούρεμα" 21% της ονομαστική αξίας του ιδιόκτητου ελληνικού χρέους που υπολογίζεται σε 200 δισ. ευρώ, προκειμένου να διασφαλιστεί ο εθελοντικός χαρακτήρας της αναδιάρθρωσης. Οι διαπραγματεύσεις για τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα (PSI)²⁶ ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 2011, αλλά μία έκθεση του ΔΝΤ ανέφερε ότι το πακέτο του Ιουλίου, συμπεριλαμβανομένου του κουρέματος δεν εξασφάλιζε τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους.

Η συμφωνία της 21^{ης} Ιουλίου περιελάμβανε νέο δάνειο για την χώρα ύψους 158 δις Ευρώ. Από αυτά τα 109 δις θα προέρχονταν από την Ε.Ε και το ΔΝΤ (49 δις από αυτά ήταν το υπόλοιπο από το πρώτο πακέτο διάσωσης), 37 δις από τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, ενώ άλλα 12 δις θα προέρχονταν από την επαναγορά ομολόγων. Ακόμη προβλεπόταν η επιμήκυνση από 15 έως και 30 χρόνια των ομολόγων που έληγαν από το άμεσο διάστημα έως το 2020. Μετά την ανακοίνωση της συμφωνίας οι οίκοι αξιολόγησης Fitch και Moody's υποβάθμισαν την Ελλάδα σε καθεστώς περιορισμένης χρεοκοπίας. Παρόλα αυτά η συμφωνία έγινε αποδεκτή με αισιοδοξία στο εσωτερικό της χώρας, χαρακτηρίστηκε ιστορική και παρομοιάστηκε με το πακέτο Μάρσαλ της μεταπολεμικής περιόδου. Σύντομα όμως το κλίμα αισιοδοξίας μεταστράφηκε όταν παρουσιάστηκαν προβλήματα με κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έδειξαν απροθυμία να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα χωρίς εγγυήσεις. Η κυβέρνηση προχώρησε σε διμερή συμφωνία με την Φινλανδία παρέχοντάς τις εγγυήσεις για να συμμετάσχει στο δεύτερο δάνειο της Ελλάδας. Η

²⁵ 60% ήταν το ανώτατο επιτρεπτό όριο σύμφωνα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ

²⁶ Εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα κατά την αναδιάρθρωση κρατικού χρέους.

συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών προκάλεσε άμεσα αντιδράσεις άλλων χωρών της Ευρωζώνης, όπως η Αυστρία, η Ολλανδία και η Σλοβακία που απαίτησαν αντίστοιχες συμφωνίες. Αλλά και της Γερμανίας που παρενέβη για να θέσει άκυρη τη συμφωνία Ελλάδας-Φινλανδίας.

Στο τέλος του Αυγούστου ανακοινώθηκε πως η οικονομία της Ελλάδας βρισκόταν εκτός στόχων, καθώς υπήρχε μεγάλη υστέρηση εσόδων και αύξηση δαπανών. Η κατάσταση αυτή συνεπικουρούμενη και από την απειλή της τρόικα για την μη καταβολή της έκτης δόσης του δανείου του πρώτου πακέτου διάσωσης, οδήγησε την κυβέρνηση σε μία σειρά έκτακτων συμπληρωματικών μέτρων. Στις 6 Οκτωβρίου κατατέθηκε στη βουλή το πολυνομοσχέδιο για το νέο βαθμολόγιο-μισθολόγιο του δημοσίου, τις μειώσεις σε κύριες και επικουρικές συντάξεις, τις μειώσεις στο εφάπαξ, την νέα φορολογική κλίμακα και τις αλλαγές στα εργασιακά. Το πολυνομοσχέδιο ψηφίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο στις 20 Οκτωβρίου.

Στις 23 Οκτωβρίου συγκλήθηκε έκτακτη σύνοδος κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την κατάρτιση ενός οριστικού σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Η σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία που ανακοινώθηκε τα ξημερώματα της 27ης Οκτωβρίου και απέβλεπε σε «κούρεμα» κατά 50% του ελληνικού χρέους και πρόσθετο πακέτο βοήθειας προς την Ελλάδα ύψους 130 δις €. Με βάση την συμφωνία οι ιδιώτες θα αποδέχονταν σε εθελοντική βάση, μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων που διαθέτουν κατά 50%. Η συμφωνία συνοδεύτηκε από πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής με διάρκεια μέχρι το 2021 και δημιουργία μηχανισμού μόνιμης εποπτείας της Ελλάδας για την συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα αποφασίστηκε η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών με ποσό ύψους 30 δις € και αύξηση κατά ένα τρις € των κεφαλαίων του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας. Η νέα δανειακή σύμβαση και τα μέτρα που την συνόδεψαν πραγματοποιήθηκαν μετά από μια περίοδο πολιτικών αναταράξεων.

Η νέα κυβέρνηση συνεργασίας, που δημιουργήθηκε με τις εκλογές του Ιουλίου του 2012, ξεκίνησε διαπραγματεύσεις διαρκείας με την τρόικα, όπου κατέληξαν στην κατάρτιση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016. Το πολυνομοσχέδιο κατατέθηκε στη βουλή στις 5 Νοεμβρίου και προέβλεπε μέτρα ύψους 18,9 δις Ευρώ, από τα οποία τα 9,4 δις

αφορούν το έτος 2013, με αντίστοιχο πακέτο μέτρων. Στις 22 Δεκεμβρίου 2012 ψηφίστηκε ο προϋπολογισμός για το 2013, χωρίς διαρροές για την κυβέρνηση. Στις 28 Απριλίου 2013 ψηφίστηκε από τη βουλή το πολυνομοσχέδιο του Υπουργείου Οικονομικών που περιείχε σημαντικές αλλαγές σε μία σειρά επαγγελματικών κλάδων.

2.3 Αίτια ελληνικής κρίσης

Τα αίτια της ελληνικής κρίσης διακρίνονται σε ενδογενή (ελληνικά), και σε αυτά που αφορούν την πολιτική της ευρωζώνης. Η διάκριση αυτή έγινε γιατί και στα δυο επίπεδα εντοπίζονται τρωτά σημεία ο συνδυασμός των οποίων συνέβαλε στο ξέσπασμα της ελληνικής κρίσης. Άλλωστε η Ελλάδα δεν είναι ένα απομονωμένο κράτος, είναι πλήρες μέλος της Ε.Ε και μοιράζεται με άλλα δεκαεπτά κράτη ένα κοινό νόμισμα.

2.3.1 Ενδογενή αίτια ελληνικής κρίσης

- Ελλιπής ανταγωνιστικότητα και επενδυτική δραστηριότητα

Η ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ συνοδεύτηκε από σημαντική μείωση των επιτοκίων και του συναλλαγματικού κινδύνου. Μαζί με την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, οδήγησαν σε ιδιαίτερα σημαντική αύξηση του δανεισμού προς τα νοικοκυριά με αντίστοιχη αύξηση της ζήτησης και του ρυθμού ανόδου του ΑΕΠ. Η τόνωση της ζήτησης συνέβαλε στη διατήρηση του πληθωρισμού σε επίπεδα άνω του μέσου όρου της Ευρωζώνης, υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο την ανταγωνιστικότητα της χώρας (Χαρδούβελης, Γ., 2008). Η επιδείνωση αυτή έχει αυξημένη σημασία για τη χώρα, δεδομένου ότι η Ελλάδα σε γενικές γραμμές δεν εξάγει αγαθά που διακρίνονται για τη μοναδικότητα ή τη σχετικά υψηλή ποιότητά τους. Ειδικότερα, για την περίοδο μετά την ένταξη στην ευρωζώνη (2001-2009) το μέγεθος της σωρευτικής επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας υπολογίζεται σε 19,7% με βάση τους Δείκτες Τιμών Καταναλωτή ή σε 27,7% με βάση τους δείκτες του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας. Ως προς τις χώρες της ευρωζώνης η επιδείνωση υπολογίζεται σε 9,4% και 17,1% αντιστοίχως (Μαριόλης, Θ., & Παπουλής, Κ., 2010).

Το έλλειμμα του ισοζυγίου εμπορίου των συναλλαγών στην Ελλάδα μπορεί να δείξει την ύπαρξη μιας σοβαρής ανακολουθίας ανάμεσα στην ανάπτυξη της εγχώριας ζήτησης και την αύξηση στην εγχώρια προσφορά αγαθών και υπηρεσιών. Άμεση συνέπεια είναι η αύξηση του ελλείμματος αγαθών, αφού οι αυξήσεις της ζήτησης καλύπτονται από ανταγωνιστικά και διαθέσιμα εισαγόμενα αγαθά, εφόσον δεν υπάρχει επαρκής εγχώρια προσφορά αγαθών που να ανταγωνίζεται αυτές τις εισαγωγές (Mitsopoulos, T., & Pelagidis, M., 2012).

Τέλος, η Ελλάδα καταγράφει χαμηλές επιδόσεις στην προσέλκυση επενδύσεων. Συγκεκριμένα η καθαρή Διεθνής Επενδυτική Θέση (ΔΕΘ)²⁷ εμφανίζεται επιδεινούμενα αρνητική με τα κυρίαρχα συστατικά της μέρη (υποχρεώσεις στο εξωτερικό) να είναι οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου και τα δάνεια ενώ η πολυεθνικοποίηση της ελληνικής οικονομίας (Άμεσες Ξένες Επενδύσεις)²⁸ εμφανίζει αναιμικές επιδόσεις. Τα τελευταία έτη, η πλειονότητα των ΑΞΕ πραγματοποιήθηκε σε τομείς χαμηλής τεχνολογίας, ιδίως στο λιανικό εμπόριο και γενικότερα σε υπηρεσίες εξυπηρέτησης της –μεγεθυνόμενης– εγχώριας αγοράς. Αυτή την τάση ευνόησαν οι ολιγοπωλιακές δομές πολλών κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Σημαντικοί τομείς της παραγωγής κυριολεκτικά εξαφανίστηκαν από την Ελλάδα, και μεταφέρθηκαν σε γειτονικές χώρες με χαμηλότερο κόστος εργασίας. Η τεχνολογική καινοτομία δεν προήχθη και η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας μειώθηκε δραματικά (Sakellaropoulos, T., 2012).

- Ανεπαρκής πολιτική προσαρμογή για την ένταξη στην ΟΝΕ και αρνητικές συνθήκες εκκίνησης

Η πολιτική προσαρμογή της χώρας στην ΟΝΕ ξεκίνησε με μεγάλη καθυστέρηση, ουσιαστικά κατά τα έτη μετά το 1997. Μια πολύ μικρή περίοδος για να καλυφθεί το χαμένο έδαφος και να υλοποιηθούν οι αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές και η βελτίωση των όρων ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Συνεπώς, η χώρα εστίασε στην επίτευξη των πολύ περιορισμένων, οικονομικών κριτηρίων σύγκλισης της Συνθήκης, κριτηρίων που αγνοούσαν την πραγματική οικονομία και τις ουσιαστικές προϋποθέσεις συμμετοχής σε μια νομισματική ένωση μεταξύ άνισα

²⁷ Αποτυπώνει σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή (τέλος τριμήνου και τέλος έτους) το ύψος των απαιτήσεων και υποχρεώσεων των κατοίκων Ελλάδος έναντι μη κατοίκων.

²⁸ Μακροπρόθεσμη επένδυση σε επιχείρηση της εγχώριας αγοράς από επενδυτή (φυσικό ή νομικό πρόσωπο) του οποίου η έδρα βρίσκεται στην αγορά ξένης χώρας.

αναπτυγμένων και πολιτικό-πολιτισμικά διαφορετικών κρατών. Προϋποθέσεις εννοώντας όχι μόνο την επίτευξη των κριτηρίων ονομαστικής σύγκλισης, αλλά και μια σειρά από άλλες προσαρμογές που θα βελτίωναν τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος και τις συνθήκες παραγωγής και ανταγωνισμού, θα εκσυγχρόνιζαν τη δημόσια διοίκηση και θα απελευθέρωναν την ελληνική κοινωνία από τις αγκυλώσεις και τη στασιμότητα που τη χαρακτήριζαν.

Το μίγμα της οικονομικής πολιτικής για την προσαρμογή της χώρας ήταν ανεπαρκές και αντιφατικό. Ανεπαρκές, γιατί περιορίζονταν μόνο στην εφαρμογή των μέτρων της σκληρής δραχμής, των υψηλών επιτοκίων και της αύξησης ορισμένων φόρων, ενώ παραμελήθηκαν άλλα μέσα που είχε στη διάθεσή της η οικονομική πολιτική και ιδιαίτερα η αποδοτικότερη διαχείριση των δαπανών του ευρύτερου δημόσιου τομέα. Αντιφατική, γιατί η νομισματική και συναλλαγματική πολιτική υποσκάπτονταν από επεκτατικές τάσεις της δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής. Εξάλλου, η πολιτική των υψηλών επιτοκίων επιδρούσε αρνητικά στη δημοσιονομική προσαρμογή, η δε πολιτική της πραγματικής υπερτίμησης της δραχμής και της αύξησης της φορολογίας έβλαψαν την παραγωγική ικανότητα της χώρας.

Συμπερασματικά, η χώρα εισήλθε στην ONE βασιζόμενη σε μια πολιτική περιορισμένης προσαρμογής, με έμφαση σε λίγους ονομαστικούς μακροοικονομικούς δείκτες, κάνοντας χρήση και της δημιουργικής λογιστικής, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, με υψηλό δημόσιο χρέος, με υπερτιμημένη τη δραχμή και, συνεπώς, με μόνιμο ανταγωνιστικό μειονέκτημα, με μειωμένη ανταγωνιστικότητα και κοινωνικές δυσκαμψίες. Συνεπώς, η χώρα εισήλθε στην ONE χωρίς να εκπληρώνει τις αναγκαίες προϋποθέσεις μιας ομαλής συμπόρευσης με ανταγωνιστικότερες οικονομίες. (Κότιος, Α., 2011)

- Δημοσιονομικό πρόβλημα και τα «δίδυμα ελλείμματα»

Η κρίση ανέδειξε τις προϋπάρχουσες μεγάλες μακροοικονομικές ανισορροπίες και διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας: το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και την οργανωτική ανεπάρκεια του κράτους. Οι δύο αυτές ανισορροπίες γίνονται εμφανείς στα μεγάλα “δίδυμα” ελλείμματα, το έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το δημοσιονομικό έλλειμμα. Γίνονται εμφανείς και στα υψηλά “δίδυμα” χρέη (το δημόσιο και το εξωτερικό), που

αποτελούν τη διαχρονική συσσώρευση των αντίστοιχων ετήσιων ελλειμμάτων (Χαρδούβελης, Γ., 2011).

Τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και κατ' επέκταση το υπέρογκο δημόσιο χρέος επηρεάζουν αρνητικά την κατανομή των συντελεστών παραγωγής, την οικονομική δραστηριότητα και τη διανομή του εισοδήματος αφού οι κρατικές δαπάνες για την αποπληρωμή του συνεπάγονται μεταφορά του εισοδήματος από το σύνολο του πληθυσμού, ο οποίος υφίσταται το βάρος των άμεσων και έμμεσων φόρων, περικοπή κοινωνικών παροχών, προς τους κατόχους των τίτλων του δημοσίου.

Δύο είναι οι κύριες πηγές χρηματοδότησης στις οποίες προσφεύγουν οι κυβερνήσεις για την εξυπηρέτηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η πλέον διαδεδομένη μέθοδος είναι η φορολογία, η οποία αποτελεί συνήθως ένα αναγκαστικό μέσο μετάθεσης πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα. Όμως το άνισο και παλαιωμένο φορολογικό σύστημα, μη βασιζόμενο σε καθολικές και ενιαίες αρχές φορολόγησης αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για την ελληνική οικονομία. Το σημερινό φορολογικό σύστημα χαρακτηρίζεται κατακερματισμένο, πολύπλοκο και σύνθετο ενθαρρύνοντας έτσι τη διαφθορά και τη φοροδοτική ασυνέπεια. Η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία είναι κεφαλαιώδους σημασίας διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας.

Μία εξίσου σημαντική πηγή χρηματοδότησης των δημοσίων ελλειμμάτων και του χρέους συνιστούν οι αποταμιευτικοί πόροι. Στην Ελλάδα όμως η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική μόλις ξεπερνούσε το 7% του ΑΕΠ το 2008 και το 5% το 2009 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2010). Αυτό οφείλεται στην αυξημένη ιδιωτική κατανάλωση και τη χρηματοπιστωτική απελευθέρωση μετά την είσοδο της χώρας στο ευρώ. Οι θετικές προσδοκίες για το μέλλον της χώρας εντός της Ευρωζώνης υπονόμευσαν το κίνητρο για αποταμίευση.

Πράγματι, η Ελλάδα μεταξύ 2000-2008 χαρακτηριζόταν τόσο από αύξηση των επενδύσεων, όσο και από μείωση της ιδιωτικής αποταμίευσης και τη σταθερά αρνητική δημόσια αποταμίευση. Η καθαρή εθνική αποταμίευση είναι αυξανόμενα αρνητική από το 2005 και μετά (-26,8 δισ. € το 2010), εξαιτίας της επέκτασης της κατανάλωσης και των δανειακών υποχρεώσεων, τόσο του κράτους, όσο και των νοικοκυριών.

Η αναποτελεσματικότητα και η ασυνεπής διαχείριση καίριων πυλώνων της δημόσιας οικονομίας καθιστά τα φορολογικά έσοδα και τους αποταμιευτικούς πόρους ανεπαρκείς για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους. Εναλλακτική λύση συνιστά ο εξωτερικός δανεισμός, με άμεση συνέπεια τη διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Έτσι, το πρόβλημα του δημοσιονομικού ελλείμματος συμπλέκεται με το πρόβλημα του εξωτερικού ελλείμματος και χρέους και τα δίδυμα ελλείμματα τροφοδοτώντας έτσι ένα φαύλο κύκλο (Μαριόλης, Θ., & Παπουλής, Κ., 2010).

- Ελληνικό πολιτικό σύστημα και ελληνική διακυβέρνηση

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες το ελληνικό πολιτικό σύστημα και οι κοινωνικές δομές εκδήλωσαν ένα έντονο αρνητισμό σε ότι αφορούσε αλλαγές που συνδέονταν με την αναπτυξιακή και κοινωνική πρόοδο, σύμφωνα με πιο επιτυχημένα κοινωνικά πρότυπα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το ελληνικό πολιτικό-κοινωνικό σύστημα οικοδομήθηκε βάση ενός πελατειακού συστήματος, όπου ευρύτατα κοινωνικά στρώματα ασπάστηκαν ένα κρατισμό που εξασφάλιζε μαζικούς διορισμούς στο δημόσιο τομέα, προνομιακές θέσεις, μονιμότητα και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας. Αυτό ήταν και η αιτία που ακύρωνε κάθε κίνητρο για πρωτοβουλίες, δημιουργικότητα, καινοτομία, επιχειρηματική πρωτοβουλία και ανάληψη ρίσκου για ενδιαφέρουσες επενδύσεις.

Η αγορά ως θεσμός και ως πλαίσιο λειτουργίας χειραγωγούνταν από τη δημόσια διοίκηση, τις πολιτικές ηγεσίες και ένα στενό πλέγμα συμφερόντων. Η επιχειρηματική δραστηριότητα προσδιοριζόταν από άτυπες συμφωνίες με δημόσιους λειτουργούς, προκειμένου να αποκομίσει οφέλη που δεν θα μπορούσε να συμπράξει χωρίς την βοήθεια της κρατικής μηχανής. Το ίδιο το Κράτος επιδίωκε κάποιας μορφής οφέλη μέσα από τη σύμπραξη με αυτές τις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ουσιαστικά, παρενέβαινε στην κατανομή οφελών είτε μεταξύ του συστήματος εξουσίας και κοινωνίας ή επιχειρηματιών είτε μεταξύ επιχειρηματιών και κοινωνίας.

Δημιουργήθηκε έτσι μια σύνθετη αλληλεξάρτηση, όπου το πολιτικό σύστημα απολάμβανε την υποστήριξη των στρωμάτων που ευνοούνταν από τέτοιες λειτουργίες και στηριζόταν σε αυτά για να εξασφαλίσει την επιβίωσή του. Η πρακτική αυτή παρείχε στο Κράτος, τη δημόσια διοίκηση και το πολιτικό σύστημα ευκαιρίες για περαιτέρω προσλήψεις, αμοιβές, συντάξεις και συναλλαγές, και προσέφερε σε

ισχυρούς ιδιωτικούς μηχανισμούς εξουσία δυνατότητες πλουτισμού χωρίς στέρεο παραγωγικό υπόβαθρο (Γιαννίτσης, Τ., 2013).

2.3.2 Ο ρόλος της Ευρωζώνης στην ελληνική κρίση

Οι πολιτικές που ακολούθησε η Ευρωζώνη πριν και κατά της περίοδο της κρίσης έπαιξαν καταλυτικά αρνητικό ρόλο στη κρίση της Ελλάδας και της πορείας της γενικότερα.

Πρώτον, τόσο τα κριτήρια σύγκλισης για την ένταξη στην ΟΝΕ, όσο και η εφαρμογή τους επέτρεψαν τη συνάθροιση ανομοιογενών χωρών. Το ότι η Ελλάδα εντάχθηκε με ένα χρέος πάνω από το 100% του ΑΕΠ της υποδηλώνει την ελαφρότητα με την οποία δομήθηκε η ΟΝΕ. Με τέτοιο δημόσιο χρέος, με αποστέρηση της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής της και με αδύνατες ανταγωνιστικές δομές μια χώρα εντός της ΟΝΕ είναι καταδικασμένη είτε σε μακρόχρονη λιτότητα, είτε σε μια κρίση χρέους.

Δεύτερον, η Συνθήκη και το Σύμφωνο Σταθερότητας προβλέπουν κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας για τα κράτη μέλη της ΟΝΕ. Στόχος αυτής της πειθαρχίας είναι ο εκ των προτέρων έλεγχος της δημοσιονομικής εξέλιξης κάθε κράτους μέλους ώστε να αποφευχθούν δημοσιονομικές κρίσεις με αρνητικές συνέπειες για τα άλλα κράτη μέλη και μια συνολική κρίση της Ευρωζώνης. Κυρώσεις όμως, προβλέπονται μόνον για τα δημοσιονομικά ελλείμματα, μετά από μια μακρά διαδικασία και με ασήμαντες κυρώσεις. Αντιθέτως, για το δημόσιο χρέος δεν προβλέπονται κυρώσεις. Βέβαια, η πολιτικοποίηση της εποπτείας της δημοσιονομικής πειθαρχίας, η παραβίαση των ορίων από χώρες όπως η Γερμανία και η Γαλλία καθώς και η ελαστικότητα του Συμφώνου Σταθερότητας κατήργησαν στην πράξη τη δημοσιονομική πειθαρχία, με αποτέλεσμα χώρες σαν την Ελλάδα να αποκλίνουν συστηματικά και σχεδόν χωρίς το κόστος των κυρώσεων (Κότιος, 2011).

Τρίτον, ένα άλλο σημαντικό κατασκευαστικό κενό της Ευρωζώνης σχετίζεται με την απουσία ενός μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων (Sakellaropoulos, 2012).

Τέταρτον, λόγω της απώλειας της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, μεγάλο βάρος της πραγματικής προσαρμογής το φέρουν οι μισθοί και οι τιμές, μεγέθη με αναγκαία ευελιξία, η οποία εξέλιπε στη χώρα μας.

Πέμπτον, ένα άλλο πρόβλημα σχετίζεται με τις ασυμμετρίες στην άσκηση της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Δεδομένου ότι η Ελλάδα είχε πληθωρισμό σταθερά άνω του ορίου του 2%, θα έπρεπε για την Ελλάδα να υπάρξει μια περιοριστική νομισματική πολιτική με επιτόκια υψηλότερα από αυτά που εφήρμοζε η ΕΚΤ. Έτσι τόσο η νομισματική πολιτική της ΕΚΤ όσο και τα χαμηλά επιτόκια των αγορών έδρασαν στη χώρα προκυκλικά και επέτειναν τα διπλά ελλείμματα (Κότιος, 2011).

Η τελευταία λανθασμένη πολιτική, αφορά το ξέσπασμα της κρίσης. Αρχικά όλοι θεώρησαν ότι η ελληνική κρίση ήταν αποτέλεσμα της ανευθυνότητας των ελλήνων πολιτικών αναφορικά με τα ελλείμματα, τα σκάνδαλα, τις δημιουργικές λογιστικές και γενικότερα με τις ενδογενείς εξελίξεις που διαφοροποιούσαν την Ελλάδα από τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Στο εσωτερικό της χώρας, η κυβερνητική αδυναμία στην κατανόηση της κρίσης επέτεινε αυτή την εικόνα, με αποτέλεσμα να επιβληθεί μια «τιμωρητική πολιτική». Η διάγνωση για την Ελλάδα δεν ήταν πλήρης. Πέρα από τους ενδογενείς παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στην κρίση, πρέπει να σημειωθεί ότι η κρίση στην Ελλάδα ήταν η πρώτη έκφραση μιας ευρύτερης κρίσης, που σύντομα άρχισε να πλήττει και άλλες χώρες, όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Ιταλία.

Όταν ξέσπασε η κρίση το 2009-2010, η Ευρωζώνη εξέπεμψε λάθος μηνύματα προς τις χρηματοπιστωτικές αγορές και εκείνες με την σειρά τους οδηγήθηκαν σε εσφαλμένες επιλογές. Ο φόβος της κρίσης οδήγησε στη συρρίκνωση της ρευστότητας με αποτέλεσμα τις περιοριστικές δημοσιονομικές πολιτικές. Η εκτίναξη των spreads το 2010 καθορίστηκε από την αίσθηση που δημιουργήθηκε στις αγορές, όχι μόνο από τα οικονομικά μεγέθη των χωρών σε κρίση αλλά και από τον τρόπο αντίδρασης της Ευρωζώνης. Οι αποφάσεις για επιμερισμό του κόστους της αδυναμίας εξυπηρέτησης χρεών και στους ιδιώτες ομολογιούχους επιδείνωσε την κατάσταση.

Η αδυναμία της Ευρωζώνης να κατανοήσει τους κινδύνους και η άρνησή της να παραδεχτεί ότι πέρα από την τιμωρία της Ελλάδας και την προσπάθεια να αποφευχθεί ο «ηθικός κίνδυνος» της μόλυνσης άλλων χωρών, βάθυνε τις ανισορροπίες στις χώρες της κρίσης και οδήγησε σε συνολική αμφισβήτηση του ευρώ. Ο «ηθικός κίνδυνος» αποτράπηκε αλλά υποκαταστάθηκε από το «συστημικό κίνδυνο» του ευρώ. Το ευρώ και οι κοινωνικές πολιτικές ήταν αυτές που

αμφισβητούνταν καθημερινά επί σειρά ετών στις διεθνείς αγορές, στο διεθνή Τύπο και στις αναλύσεις. Οι χώρες, που πλήρωσαν κατά κύριο λόγο το τίμημα αυτής αστάθειας και της αδυναμίας, ήταν οι χώρες της κρίσης, που κατηγορήθηκαν για ανικανότητα επιστροφής σε βιώσιμη κατάσταση, ενώ βασικός υπεύθυνος ήταν η πολιτική της Ευρωζώνης (Γιαννίτσας, Τ., 2013).

2.4 Η άνιση ανάπτυξη Βορρά - Νότου ως αιτία ενίσχυσης της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες του Νότου

Ο διαχωρισμός μεταξύ Βόρειας και Νότιας Ευρώπης αποτελεί πραγματικότητα στην ιστορία δημιουργίας της. Στο μεγαλύτερο μέρος της ύπαρξής της, οι φιλοδοξίες της ηπείρου για την ειρήνη και την ενότητα έχουν διαλυθεί από τις διαφωνίες και τους πολέμους που αφορούσαν τη θρησκεία, την πολιτική, ή την ιδεολογία. Με το πέρασμα των χρόνων οι οικονομίες των κρατών της Ε.Ε παρουσίασαν και ανισορροπίες στην οικονομική τους ανάπτυξη με αποτέλεσμα τη δημιουργία του φαινομένου του οικονομικού ντάμπινγκ. Αυτή η άνιση ανάπτυξη μεταξύ Βορρά και Νότου μπορεί να θεωρηθεί σημαντική αιτία ενίσχυσης της τρέχουσας οικονομική κρίσης με τα νότια ευρωπαϊκά κράτη (ιδιαίτερα Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία) να αναγκάζονται να στηριχθούν στα πλουσιότερα βόρεια ευρωπαϊκά κράτη για την επιβίωσή τους.

Μελέτες σημαντικών δεικτών της οικονομίας παρουσιάζουν μια ζοφερή εικόνα της κατάστασης των νότιων ευρωπαϊκών οικονομιών. Δείχνουν τα νότια ευρωπαϊκά κράτη να πλήττονται από τα ποσοστά αυξανόμενης ανεργίας με 16,3% για την Πορτογαλία, 27,3% για την Ελλάδα και 26,6% για την Ισπανία – που είναι σημαντικά υψηλότερα από το ποσοστό ανεργίας της Γερμανίας που είναι 5,2%, της Φινλανδίας στο 8,1%, του Βελγίου στο 8,9% και της Δανίας στο 6,8%, σύμφωνα με την Eurostat. (2013). Επιπλέον, ενώ η ανεργία των νέων στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ανέλθει σε έναν μέσο όρο 23%, η νότια Ευρώπη είναι ιδιαίτερα σοβαρά πληγείσα, με την Ελλάδα στο 57,2% και την Ισπανία 56%. (Eurostat) Το χάσμα μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει από την διαφορά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των Νότιων και Βόρειων ευρωπαϊκών κρατών που έχει οδηγήσει σε μια υπερβολική παροχή χαμηλού κύρους εργασία στη νότια Ευρώπη, σε μία εποχή που οι κατασκευαστικές εργασίες κινούνται

προς τις φτηνότερες αγορές όπως την Κίνα και την Ινδία. Η βελτίωση δεν θα είναι εύκολη, όχι μόνο επειδή τα μέτρα λιτότητας θα αποδυναμώσουν οποιαδήποτε ώθηση για περαιτέρω επένδυση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την κατάρτιση, αλλά και γιατί η οικονομική ύφεση στη νότια Ευρώπη δημιουργεί μια διαρροή εγκεφάλων (brain drain) προς το Βορρά και ειδικά τη Γερμανία. (Martin, G., χ.χ)

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) το 2013 επεκτάθηκε στο 0.5% στη Γερμανία, 1,9% στο Λουξεμβούργο και 1,7% στη Σουηδία. Σε αντίθεση στην Ελλάδα μειώθηκε κατά 4,0% στην Ισπανία κατά 1,3% και στην Ιταλία και την Πορτογαλία κατά 1,8%. (Eurostat, 2013). Η οικονομική αυτή συρρίκνωση εκφράζεται ως συνέπεια της μείωσης της κατανάλωσης, των επενδύσεων και του ισοζυγίου εξαγωγών-εισαγωγών λόγω της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας που επιβάλλονται στις χώρες του Νότου.

Επίσης, τα νότια ευρωπαϊκά κράτη πάσχουν από μια ευδιάκριτη απώλεια ανταγωνιστικότητας συνεπεία των αυξήσεων στα κόστη εργασίας, που ξεπερνούν τα κέρδη της παραγωγικότητας και των εξαγωγών στην τελευταία δεκαετία και έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την εμπειρία της Γερμανίας (Sakellariopoulos, T., 2012). Η γερμανική οικονομία αναπτύχθηκε σε αντίθεση με τις άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες λόγω της επιτυχημένης αυστηρής πολιτικής διακυβέρνησης κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας (Reisenbichler, A., & Morgan, K., 2013). Η Γερμανία όταν αποφάσισε να τονώσει την οικονομία της, ακολούθησε μια νεοκλασική συνταγή, να μειώσει τα εργατικά κόστη και άρα να μειώσει και το κόστος παραγωγής. (Φλάσμπεκ, X., 2013). Επιπλέον, είναι βαριά προσανατολισμένη προς τις εξαγωγές και αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο εξαγωγέα στον κόσμο. Η εξαγωγή των προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας είναι η κύρια αιτία της ανάπτυξής της τα τελευταία χρόνια (Germany GDP Growth Rate, 2013).

Σχετικά με τις νέες τεχνολογίες τα Νότια ευρωπαϊκά κράτη δεν παρουσίασαν καλές επιδόσεις το 2013 στον Παγκόσμιο Δείκτη Καινοτομίας INSEAD, ο οποίος μετράει την παγκόσμια καινοτομία, με την Ελλάδα να κατατάσσεται στην 58η θέση, η Ιταλία στην 69η και η Ισπανία στην 33η ενώ η Γερμανία βρίσκεται στην 17η θέση και η Φινλανδία στην 3η (Bilbao-Osorio, B., Dutta, S., Lanvin, B., 2013). Οι βόρειες οικονομίες, λοιπόν, είναι περισσότερο ανταγωνιστικές και ανοιχτές σε νέες τεχνολογίες κάτι που μεγαλώνει το οικονομικό χάσμα με τις χώρες του Νότου.

Η διαίρεση βορρά-νότου, βέβαια, πηγαίνει βαθύτερα πέρα από το οικονομικό τομέα και επεκτείνεται επίσης στη σφαίρα των αντιλήψεων και της ταυτότητας. Η επίμονη κρίση της Ευρωζώνης έχει προκαλέσει μια σοβαρή αναβίωση του στερεοτυπικού τοπικισμού. Οι πολιτικοί και οι εμπειρογνώμονες που προωθούν αυτά τα στερεότυπα πιστεύουν ότι υπεύθυνες για την κρίση των χωρών του Νότου είναι οι ίδιες οι χώρες, οι πολίτες τους και οι νοοτροπίες τους. Σύμφωνα με το Weber οι προτεσταντικές χώρες στη βόρεια Ευρώπη ξεπέρασαν το υπόλοιπο της ηπείρου λόγω της ανώτερης ηθικής εργασίας τους, επειδή ήταν λιγότερο σπάταλοι και επειδή κατείχαν αποτελεσματικότερο κοινωνικό κεφάλαιο. Στα βήματα του Weber, σήμερα, οικονομικοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι το τρέχον χάσμα στις οικονομίες των χωρών μεταξύ του Βορρά και Νότου δεν μπορεί να εξηγηθεί από τις διαφορετικές οικονομικές πολιτικές, αλλά, από τη έκβαση αυτών των πολιτικών επειδή αυτή προκύπτει από τις βαθύτερες δομές της κοινωνίας, όπως είναι ο πολιτισμός, οι κανόνες, ή το κοινωνικό κεφάλαιο (Martin, G., χ.χ).

Η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ Βορρά και Νότου αποτελεί οξεία πρόκληση για την ΕΕ. Η μελλοντική ικανότητα υποστήριξης του ευρωπαϊκού προγράμματος θα εξαρτηθεί τελικά από την εκ νέου σύλληψη των ιδανικών και του πνεύματος, και την εμβάθυνση της ενοποίησης των χωρών της Ευρώπης.

2.5 Η ελληνική κρίση ως διαδικασία αποκάλυψης των αδυναμιών του συστήματος διακυβέρνησης της ΟΝΕ

Η πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση και πολύ περισσότερο η κρίση χρέους και ρευστότητας της Ελλάδας, αρχικά, και άλλων χωρών της Ευρωζώνης, εν συνεχεία, λειτούργησαν ως μια διαδικασία αποκάλυψης μιας σειράς αρρυθμιών, προβλημάτων και κενών του συστήματος διακυβέρνησης της ΟΝΕ το οποίο παρουσίασε εξ αρχής πολλαπλές κατασκευαστικές αστοχίες, συστημικά κενά καθώς και λειτουργικά προβλήματα τα οποία συνέβαλαν στην κρίση του Ευρωσυστήματος και την εμφάνιση δυσμενών οικονομικών εξελίξεων.

2.5.1 Δομικές αδυναμίες

1) Ασυμμετρία μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης.

Η πρόταξη της οικονομικής έναντι της πολιτικής και της κοινωνικοπολιτικής ενοποίησης προβάλλεται σήμερα ως ασυμμετρία μεταξύ της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης. Αυτό στηρίζεται στην επιχειρηματολογία ότι ο επιδιωκόμενος νομισματικός χώρος απέκλινε από το υπόδειγμα του βέλτιστου νομισματικού χώρου. Και αυτό γιατί η υπερεθνικοποίηση της νομισματικής πολιτικής, δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχες υπερεθνικοποιήσεις άλλων τομέων της οικονομικής πολιτικής. Παρά της αποπολιτικοποίηση μιας εκ των σημαντικότερων εθνικών οικονομικών πολιτικών, η δημοσιονομική, η εισοδηματική και η κοινωνική πολιτική παραμένουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Αυτό συνεπάγεται την όξυνση του εθνικού ανταγωνισμού, στην άσκηση αυτών των πολιτικών αλλά και τη μείωση της δυνατότητας των κρατών μελών για μια αυτοδύναμη εθνική πολιτική. Συνεπώς, η νομισματική ένωση δεν συνοδεύτηκε από μια αντίστοιχη οικονομική ένωση η οποία συνάδει την βαθύτερη πολιτική ένωση.

2) Διαφορετικές οικονομικό-πολιτικές και νομισματικές κουλτούρες μεταξύ των κρατών.

Οι πολιτικές των κρατών έναντι των οικονομικών φαινομένων διαμορφώνονται ιστορικά και δημιουργούν διαφορετικά πρότυπα και στάσεις. Με άλλα λόγια σε κάθε χώρα υπάρχει ζήτηση και προσφορά οικονομικής πολιτικής βάσει αυτών των προτύπων. Για παράδειγμα η Γερμανία και άλλες χώρες της κεντρικής και βορείου Ευρώπης, λόγω των διαδοχικών υπερπληθωρισμών που είχαν βιώσει στο παρελθόν, έχουν διαμορφώσει μια οικονομική πολιτική νομισματικής σταθερότητας. Άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως αυτές του Νότου, δίνουν έμφαση στην οικονομική μεγέθυνση και οι νομισματικές τους πολιτικές εξυπηρετούν αυτό τον στόχο.

Η νομισματική ένωση χωρών με διαφορετικές οικονομικό-πολιτικές και νομισματικές κουλτούρες δημιουργεί προβλήματα κατά τη λήψη αποφάσεων και την λειτουργική οικονομική συμβίωση. Βάσει αυτού του γεγονότος μπορεί να ερμηνευτεί η διαφορετική πορεία των κρατών μελών εντός της ΟΝΕ, αλλά και οι αποκλίνουσες αντιλήψεις για τις πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης. Έτσι χώρες όπως η Ελλάδα και οι άλλες χώρες της νοτίου Ευρώπης, ήταν βέβαιο ότι θα αντιμετώπιζαν μια νέα

οικονομική πραγματικότητα στην οποία δεν θα προσαρμόζονταν εύκολα λόγω της παγιωμένης αντίθετης κουλτούρας.

3) Μειωμένη ευελιξία της δημοσιονομικής πολιτικής

Η τρέχουσα ύφεση και η κρίση δανεισμού έδειξαν ότι η νομισματική πολιτική της Ευρωζώνης όφειλε να διαθέτει ευελιξία. Παρόλα αυτά είχε ως αποκλειστικό στόχο τη διασφάλιση της νομισματικής σταθερότητας, με ανώτατο μέσο ετήσιο πληθωρισμό 2%. Αυτό είχε ως συνέπεια να αποκλεισθούν άλλοι στόχοι όπως αυτός της οικονομικής μεγέθυνσης, της διάθεσης επαρκούς ρευστότητας σε περιόδους έκτακτων διαταραχών και την ενίσχυση της ενεργού ζήτησης και απασχόλησης στερώντας έτσι από τα κράτη μέλη ένα σημαντικό εργαλείο της αντικυκλικής πολιτικής.

Η δημοσιονομική και η εισοδηματική πολιτική παραμένουν αποκεντρωμένες αλλά υπόκεινται σε θεσμικούς και πραγματικούς περιορισμούς. Έτσι, η Συνθήκη για την Ε.Ε και το Σύμφωνο Σταθερότητας το 1997 περιορίζουν την ευελιξία της δημοσιονομικής πολιτικής να επιδιώκει, σε εθνικό επίπεδο, τους στόχους της σταθεροποίησης, της ανακατανομής και της ανάπτυξης. Χώρες που εντάσσονται στο Ευρώ με έλλειμμα κοντά στο 3% και χρέος άνω του 60%, με χρεωμένους δημοσίους οργανισμούς και δημόσιες επιχειρήσεις υφίστανται συγκριτικώς μεγαλύτερο περιορισμό της δημοσιονομικής ευελιξίας τους.

4) Εκκίνηση σε ένα νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον και μια διαφοροποιημένη ανταγωνιστικότητα.

Στα πλαίσια της ΟΝΕ η παραγωγικότητα και οι τιμές αναγορεύτηκαν σε καθοριστικά μεγέθη του ανταγωνισμού. Βέβαια οι συντελεστές παραγωγικότητας επιδρούσαν πάντα ουσιωδώς στις ενδοκοινοτικές ανταλλαγές. Η ύπαρξη όμως διαφορετικών νομισμάτων και, συνεπώς, η δυνατότητα επηρεασμού των συναλλαγματικών ισοτιμιών επέτρεπε και τον επηρεασμό των σχετικών τιμών σε ξένο νόμισμα, πέραν των σχετικών παραγωγικοτήτων.

Η λειτουργία της ΟΝΕ επέτεινε τον ανταγωνισμό μεταξύ των εθνικών συστημάτων σε τομείς όπως η φορολογία, η κοινωνική ασφάλιση, η περιβαλλοντική προστασία μιας και αυτά τα συστήματα έχουν άμεσες συνέπειες στην οικονομική απόδοση, στις τιμές και στην κατανομή των επενδύσεων. Παρά την προσπάθεια

εναρμόνισής τους, συνέχισαν να αποκλίνουν στο πλαίσιο της ONE και να επιδρούν στον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών χωρών.

Τέλος, εντός της ONE ήταν αναμενόμενη η τάση για περαιτέρω συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις ήδη ανεπτυγμένες περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης διότι επωφελούνται περισσότερο, σε σχέση με τις άλλες περιοχές της, στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Χαρακτηρίζονται από μεγάλες οικονομικές συγκεντρώσεις, σύγχρονες υποδομές, τεχνολογικές βάσεις και τεχνολογικό δυναμισμό, υψηλού επιπέδου υποστηρικτικές υπηρεσίες, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και υψηλή παραγωγικότητα της εργασίας, αποτελεσματική δημόσια διοίκηση, μεγάλες τοπικές αγορές, υψηλή προσβασιμότητα κ.λπ.

5) Ένα σύστημα εκτεθειμένο στις χρηματοπιστωτικές αγορές και τα κερδοσκοπικά παιχνίδια.

Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) έχει ως αποκλειστικό στόχο την σταθερότητα των τιμών. Επίσης δεν επιτρέπει την άμεση ή έμμεση χρηματοδότηση του δημοσίου τομέα των κρατών μελών και των θεσμών της Ένωσης. Ως συνέπεια, τα κράτη μέλη μπορούν ελέγξουν τα τυχόν ελλείμματά τους μόνο μέσω των χρηματοπιστωτικών αγορών, βάσει της πιστοληπτικής τους αξιολόγησης. Με αυτό τον τρόπο κυρίαρχο ρόλο στο Ευρωσύστημα αποκτούν οι «οίκοι αξιολόγησης» που καθορίζουν την πιστοληπτική ικανότητα της κάθε χώρας μέλους. Οι συγκεκριμένοι «οίκοι αξιολόγησης» όμως, είναι διεθνοποιημένοι χωρίς διεθνοποιημένη εποπτεία και καθοδηγούνται από ιδιωτικά σχήματα και συμφέροντα εκτός Ευρώπης.

Μια λανθασμένη πολιτική αξιολόγησης, μια υπερεκτίμηση ή υποτίμηση της πιστοληπτικής ικανότητας μια χώρας μπορεί να δημιουργήσει σε ασύμμετρες συνθήκες δανεισμού μεταξύ των χωρών μελών της ONE και όξυνση των κρίσεων χρέους.

6) Απουσία συστήματος πρόληψης και διαχείρισης κρίσεων.

Το σύστημα της ONE δεν ενσωμάτωσε στη δομή του ένα μηχανισμό, ο οποίος θα παρακολουθούσε τις εξελίξεις, θα τις αξιολογούσε και θα παρέμβαινε κατασταλτικά για την έγκαιρη καταπολέμηση κρίσεων και διαταραχών.

Η έλλειψη αυτή οφείλεται στην αφελή προσδοκία, των πολιτικών ηγεσιών των κρατών μελών, ότι η νομισματική σταθερότητα και η δημοσιονομική πειθαρχία θα απέτρεπαν την εμφάνιση τέτοιων φαινομένων. Η δημοσιονομική πειθαρχία όμως του ευρωσυστήματος εμπεριείχε έντονη πολιτικοποίηση της λήψης αποφάσεων καθώς και την μη επιβολή κυρώσεων σε περιπτώσεις απειθαρχίας. Επίσης η ONE δεν διέθετε κάποιο σύστημα εξισωτικών πληρωμών μεταξύ των κρατών μελών, όπως συμβαίνει σε ομόσπονδα κράτη, για την άμβλυνση των αναπτυξιακών τους ανισορροπιών, τις οποίες βάσιμα θα δημιουργούσε η λειτουργία της ONE.

7) Παράκαμψη σημαντικών κριτηρίων της πραγματικής οικονομίας.

Η ένταξη ενός κράτους στην ONE δεν εξαρτάται μόνο από την εκπλήρωση ορισμένων οικονομικών κριτηρίων, όπως ο πληθωρισμός, τα επιτόκια, η συναλλαγματική σταθερότητα και η δημοσιονομική πειθαρχία. Δεν αντικατοπτρίζουν τις παραγωγικές και ανταγωνιστικές ικανότητες των χωρών, ούτε τους ποιοτικούς παράγοντες ανάπτυξής τους.

Η συμμετοχή ενός κράτους στο σύστημα της ONE όφειλε να εξαρτάται και από κριτήρια σύγκλισης της πραγματικής οικονομίας όπως η παραγωγικότητα, η καινοτομία, το οικονομικό περιβάλλον, η διοικητική απόδοση και η ανταγωνιστικότητα. Οι εκθέσεις της Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας λαμβάνουν επίσης υπόψη κριτήρια όπως τα αποτελέσματα της ολοκλήρωσης των αγορών, την κατάσταση και την εξέλιξη των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών και την εξέλιξη του κατά μονάδα κόστους εργασίας των άλλων δεικτών τιμών. Στην πράξη όμως αυτά τα κριτήρια αγνοήθηκαν. Επίσης για το σημαντικότερο κριτήριο, αυτό του ύψους του δημοσίου χρέους, δεν υπήρχε ασφαλές όριο.

Η μειωμένη αυστηρότητα με την οποία δομήθηκε η ONE φαίνεται από το γεγονός ότι η Ελλάδα και άλλες χώρες εντάχθηκαν με χρέος άνω του 100% του ΑΕΠ. Με τέτοιο δημόσιο χρέος, με έλλειψη εθνικής νομισματικής πολιτικής και με αδύναμες ανταγωνιστικές δομές, μια χώρα εντός της ONE είναι καταδικασμένη σε μακροχρόνια λιτότητα και κρίση χρέους (Κότιος, Α., & Παπαστάμκος, Γ., 2011).

2.5.2 Λειτουργικά προβλήματα

1) Αναποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πειθαρχίας και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ).

Από την έναρξη της τελικής φάσης της ONE το ΣΣΑ και η δημοσιονομική πειθαρχία αμφισβητήθηκαν πολύ έντονα. Αυτό οφείλεται στην ύφεση που ξεκίνησε το 2000 και στην επιθυμία των περισσότερων χωρών για ενεργητική παρέμβαση στη δημοσιονομική τους πολιτική. Αυτή η διαρκής αμφισβήτηση του ΣΣΑ οδήγησε στην αναθεώρησή του το 2005 σύμφωνα με την οποία αμβλύθηκε η υποχρέωση για μεσοπρόθεσμα ισοσκελισμένους εθνικούς δημοσιονομικούς προϋπολογισμούς, αυξήθηκε η ευελιξία υπέρβασης του ορίου (3% του ΑΕΠ) των ελλειμμάτων στην περίπτωση κατά την οποία ένα κράτος θα αντιμετώπιζε ασυνήθεις καταστάσεις (π.χ. ύφεση άνω του 2%) και επιμηκύνθηκαν οι προθεσμίες διόρθωσης των ελλειμμάτων. Η απροθυμία αυστηρής τήρησης του ΣΣΑ από τις χώρες της Ε.Ε. επέτρεψε υπερβάσεις στα δημοσιονομικά ελλείμματα και στη διαχρονική αύξηση του δημοσίου χρέους σε πολλές χώρες της ONE.

2) Οι διαφορετικές προσαρμογές των κρατών μελών στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της ONE.

Εντός του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος της ONE κυρίαρχο ρόλο παίζουν οι επιχειρήσεις των χωρών και όχι οι ίδιες οι χώρες. Όμως οι εθνικές οικονομικές πολιτικές και το εσωτερικό οικονομικό περιβάλλον επηρεάζουν καθοριστικά την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

Έτσι έχουμε τις βόρειες χώρες της ONE, οι οποίες υπερτερούσαν στους μη τιμολογιακούς συντελεστές της ανταγωνιστικότητας (έρευνα και καινοτομία, ανθρώπινο δυναμικό, επενδυτικό περιβάλλον, οργάνωση και διοίκηση των επιχειρήσεων) και εξοικειωμένες με το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον, προσάρμοσαν και τις εθνικές πολιτικές τους που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα τιμών. Έτσι, ορισμένες από αυτές όπως η Γερμανία, η Αυστρία, η Φιλανδία, η Ολλανδία εφάρμοσαν σφιχτές εισοδηματικές πολιτικές με συγκράτηση της αύξησης ή ακόμη και με πάγωμα μισθών, φορολογικές ελαφρύνσεις, μειώσεις στις εργοδοτικές ασφαλιστικές εισφορές κ.ά., με αποτέλεσμα να ενισχύσουν τις εξαγωγές τους εντός της ONE και τα πλεονάσματα στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών τους.

Αντίθετα, ορισμένες χώρες με χαρακτηριστικότερο το παράδειγμα της Ελλάδας, οι οποίες υστερούσαν στους μη τιμολογιακούς συντελεστές της ανταγωνιστικότητας αγνόησαν το γεγονός ότι το βασικότερο ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα εντός της ΟΝΕ είναι οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών τους και προέβησαν σε αυξήσεις του κόστους εργασίας πάνω από την παραγωγικότητα και σε αύξηση των άλλων παραμέτρων του κόστους παραγωγής. Υπό αυτές τις συνθήκες, ήταν αναπόφευκτη η ανταγωνιστική απόκλιση μεταξύ βορείων και περιφερειακών χωρών της Ευρωζώνης και η εμφάνιση μακροοικονομικών ανισορροπιών.

3) Διαφορετική εξέλιξη πληθωρισμού και πραγματικών ισοτιμιών του ευρώ.

Ο μέσος όρος του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, σύμφωνα με το στόχο της νομισματικής σταθερότητας. Όμως στις χώρες της ΟΝΕ οι ρυθμοί ετήσιας μεταβολής των τιμών διέφεραν, παρά την τάση για σύγκλιση των επιπέδων τιμών, με ταχύτερη αύξηση των τιμών των χωρών της περιφέρειας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χάνουν σε ανταγωνιστικότητα τιμών εντός της ΟΝΕ, οι χώρες με συγκριτικώς υψηλότερο πληθωρισμό, όπως η Ελλάδα και άλλες χώρες της περιφέρειας, και να κερδίζουν οι χώρες με συγκριτικά χαμηλότερο, όπως οι βόρειες χώρες. Συνεπώς, αυτές οι διαφορές συνέβαλαν στην αύξηση των ελλειμμάτων των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών σε χώρες, όπως η Ελλάδα, και στην αύξηση των πλεονασμάτων των χωρών του Βορρά.

Τις ίδιες επιδράσεις, όμως, προκάλεσαν στο εμπόριο με χώρες εκτός της ΟΝΕ και οι σχετικά υψηλότερες πραγματικές ισοτιμίες του ευρώ των χωρών με συγκριτικώς υψηλότερο πληθωρισμό. Η πραγματική ανατίμηση του ευρώ ήταν υψηλότερη από την ονομαστική για τις χώρες της περιφέρειας, επιβαρύνοντας έτσι τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών τους και ευνοώντας τις αντίστοιχες εισαγωγές. Η ταχύτερη αύξηση των τιμών στις χώρες της περιφέρειας έχει πολλαπλά αίτια, όπως την ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση λόγω του αναφερθέντος φθηνού δανεισμού και των ξένων επενδύσεων, την υψηλή αύξηση των αμοιβών εργασίας, τα υψηλά κέρδη, τα οποία σε ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα, οφείλονται και στο μειωμένο εσωτερικό ανταγωνισμό, την εναρμόνιση των επιπέδων τιμών των οικονομικώς αδυνάτων μικρών χωρών με τα υψηλότερα επίπεδα των ισχυρών οικονομιών.

Συνεπώς, λανθασμένες εθνικές οικονομικές πολιτικές και οικονομικές δυναμικές της νομισματικής ένωσης προκάλεσαν μείωση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών χωρών και επιδείνωση των προβλημάτων εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών των χωρών αυτών.

4) Ασύμμετρες οικονομικές διαταραχές.

Όλες οι οικονομίες της ευρωζώνης, παρά το διαφορετικό βαθμό ένταξής τους στο διεθνές οικονομικό σύστημα, είναι δέκτες πολλών οικονομικών και πολιτικών διαταραχών και πριν ακόμα από την ίδρυση της ΟΝΕ τονίσθηκε ο κίνδυνος της εμφάνισης στα κράτη μέλη της ΟΝΕ διαφορετικών διαταραχών.

Η ΟΝΕ και η Ε.Ε εκλήθησαν να διαχειρισθούν την επιθετική εξαγωγική πολιτική της Κίνας και των άλλων αναπτυσσομένων χωρών στην ευρωπαϊκή αγορά, την κρίση πρώτων υλών και τις μεγάλες αυξήσεις στις τιμές πετρελαίου, καθώς και τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση. Οι επιπτώσεις των εμπορικών συναλλαγών με την Κίνα διαφέρουν από χώρα σε χώρα και μετρώνται με όρους ελλειμμάτων ως ποσοστό του ΑΕΠ τους. Οι αυξήσεις των πρώτων υλών και των τιμών του πετρελαίου επιβαρύνουν το ισοζύγιο πληρωμών των χωρών με υψηλά ελλείμματα περισσότερο από ότι τις χώρες που έχουν ήδη πλεονάσματα ή μικρό βαθμό εξάρτησης από εισαγωγές ενέργειας. Τέλος, η χρηματοπιστωτική κρίση και η ανάγκη για δημοσιονομική επέκταση, οδήγησε σε συγκριτικώς μεγαλύτερη κρίση ρευστότητας τις χώρες του Νότου.

Συμπερασματικά, οι εξωτερικές διαταραχές είχαν ισχυρότερη επίδραση στις χώρες της περιφέρειας από ότι στις χώρες του Βορρά και συνέβαλαν, ως ένα βαθμό, στην κρίση που βιώνουν.

5) Λανθασμένη νομισματική πολιτική σε ανόμοιες οικονομικές καταστάσεις.

Στόχος της νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ είναι η σταθερότητα των τιμών με ετήσιο πληθωρισμό κατώτερο, αλλά πλησίον του 2%. Όμως οι πληθωριστικές εξελίξεις στις χώρες της ευρωζώνης υπήρξαν αποκλίνουσες. Έτσι, οι χώρες με πληθωρισμό αρκετά άνω του 2% και ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση χρειάζονταν μία πιο σφιχτή νομισματική πολιτική, ενώ χώρες με χαμηλότερα ποσοστά πληθωρισμού και χαμηλότερα ποσοστά οικονομικής μεγέθυνσης θα ήθελαν μία πιο επεκτατική νομισματική πολιτική. Επειδή όμως η νομισματική πολιτική δεν

μπορούσε να είναι χωρική ήταν κατά την πρώτη δεκαετία της ONE συχνά προκυκλική, δηλαδή ενίσχυε τον πληθωρισμό και τα δημοσιονομικά ελλείμματα στις ταχύτερα μεγεθυνόμενες οικονομίες, κυρίως, της περιφέρειας, και ενίσχυε την ύφεση σε ορισμένες χώρες του Βορρά (Κότιος, Α., & Παπαστάμκος, Γ., 2011).

Διαπιστώνεται λοιπόν, ότι όλες οι αδυναμίες και τα κενά της αρχιτεκτονικής της ONE, που αναφέρθηκαν, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο τόσο στην πρόκληση της κρίσης, όσο και στην αναποτελεσματική διαχείρισή της. Η ONE δεν ανέπτυξε μία κοινή στρατηγική αντιμετώπισης των συνεπειών της χρηματοπιστωτικής κρίσης και αντέδρασε με σημαντική καθυστέρηση στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους και ρευστότητας της Ελλάδος και των άλλων χωρών της περιφέρειας.

Κεφάλαιο 3^ο

Ανάγκη για βαθύτερη ενοποίηση μετά την κρίση της Ευρωζώνης

3.1 Εισαγωγή

Οι δομικές και λειτουργικές αστοχίες της ONE, που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο καθώς και η κρίση των τελευταίων χρόνων, έχουν φέρει στο προσκήνιο μια σειρά ετερόκλιτων ζητημάτων και επικέντρωσαν όσο ποτέ άλλοτε την προσοχή της κοινής γνώμης στο θέμα του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Ως αποτέλεσμα, δημιουργήθηκε η ανάγκη για ρύθμιση των χρηματαγορών και διόρθωση των δομικών ανισορροπιών της ευρωζώνης. Έφερε επίσης στην επιφάνεια το δίλημμα της επιθυμητής μορφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το αν θα διατηρηθεί η Ένωση ως έχει, δηλαδή ως μια διακυβερνητική συνεργασία ή θα πάρει έναν ομοσπονδιακό χαρακτήρα σε θέματα οικονομικής πολιτικής.

Όπως έχει δείξει η παρούσα οικονομική κρίση, η ONE παραμένει μια πολύ ετερογενής οικονομική περιοχή ακόμα και μετά από δέκα έτη από την έναρξη του ευρώ. Ήδη από εκείνη τη στιγμή είχε καταστεί σαφές ότι η ONE δεν ήταν μια «βέλτιστη νομισματική περιοχή». Εν τούτοις, υπήρξαν ελπίδες ότι θα εξελισσόταν προς αυτή την κατεύθυνση με τον καιρό. Αυτή η θετική αξιολόγηση ήταν πρόωρη. Για πολλά χρόνια τα κράτη μέλη ενισχύουν τις δυσαναλογίες τους και παρουσιάζουν μεγάλες δομικές διαφορές επιβεβαιώνοντας ότι η Ευρωζώνη απέχει πολύ ακόμα από την ύπαρξη μια «βέλτιστης νομισματικής περιοχής». Ο δείκτης διασποράς της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) δείχνει ότι η έναρξη του ευρώ στα 12 ιδρυτικά κράτη μέλη πήγε αρχικά χέρι-χέρι με έναν αυξανόμενο συγχρονισμό της επέκτασης του ΑΕΠ που αντιστράφηκε όμως από το 2008. Από τότε και ως σήμερα οι ρυθμοί ανάπτυξης δεν μπορούν να συγχρονιστούν.

Τα μέλη μιας νομισματικής ένωσης απέχουν από την άσκηση νομισματικής πολιτικής. Αυτό σημαίνει ότι κάθε μέλος αφήνεται μόνο με τη οικονομική πολιτική ως άμεσο όργανο με το οποίο θα αντιδρά στους ιδιοσυγκρασιακούς κλονισμούς. Έτσι αντίθετα με τη νομισματική πολιτική, η ευθύνη για τη οικονομική πολιτική στη ζώνη του ευρώ παραμένει δεμένη με τις εθνικές κυβερνήσεις των κρατών μελών.

Εντούτοις, η τρέχουσα οικονομική κρίση δείχνει ότι πολλές χώρες πολύ γρήγορα έρχονται αντιμέτωπες με ένα οικονομικό αδιέξοδο ασκώντας τις δικές του οικονομικές πολιτικές.

Τα τρέχοντα προβλήματα της Ευρωζώνης έχουν προκαλέσει την ανανεωμένη συζήτηση για το ποιές ρωγμές καταστρέφουν την αρχιτεκτονική της ΟΝΕ και εάν οι μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση μιας οικονομικής ένωσης είναι απαραίτητες. Δύο εννοιολογικά διαφορετικές προσεγγίσεις με διαφορετικούς στόχους είναι κατανοητές σε αυτό το πλαίσιο:

- Ένας προληπτικός μηχανισμός: συγχρονισμός των κύκλων ανάπτυξης στις χώρες του ευρώ για να μειωθεί η ασυμμετρία των κλονισμών και να ωθηθεί η αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής.

- Ένας αντιδραστικός μηχανισμός: οικονομική σταθεροποίηση για τις χώρες υπό ύφεση (αντίδραση σε έναν αρνητικό κλονισμό που έχει πραγματοποιηθεί ήδη σε μια δεδομένη χώρα).

Μια οικονομική ένωση επιτρέπει σε μια ομοσπονδία διάφορων χωρών να χαράζουν μια συντονισμένη οικονομική πολιτική με τα εξής συστατικά στοιχεία:

1. Ένα κοινό σύνολο οικονομικών κανόνων
2. Μηχανισμούς για την επέμβαση σε κατάσταση κρίσης
3. Οικονομικοί μηχανισμοί εξίσωσης μεταξύ των χωρών
4. Ένα κοινό προϋπολογισμό

Τα συστατικά 1 και 2 έχουν δει ήδη μια σχετικά διαδεδομένη εφαρμογή στην Ευρωζώνη. Ένα κοινό σύνολο οικονομικών κανόνων υπάρχει αποτελούμενο από το αναθεωρημένο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης το οποίο ενισχύθηκε από το six-pack (εξάπτυχο) και το two-pack (δίπτυχο). Η τραπεζική ένωση στοχεύει στην ασφάλεια των χωρών μελών ενάντια στους κινδύνους από τα τραπεζικά ιδρύματα, και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας δημιουργήθηκαν ως μηχανισμοί επέμβασης της κρίσης. Συνδυασμένα, αυτά τα συστατικά έχουν το στόχο η ευρωζώνη να γίνει λιγότερο τρωτή στις οικονομικές κρίσεις και τις κρίσεις ρευστότητας. Σε αντίθεση, η ΟΝΕ δεν

έχει μέχρι στιγμής, ούτε τους οικονομικούς μηχανισμούς εξίσωσης ούτε έναν κοινό προϋπολογισμό. Τα σημεία 3) και 4) βρίσκονται απλώς σε εθνικό επίπεδο. Ο βαθμός στον οποίο αυτά τα συστατικά πρέπει να ενσωματωθούν στην αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης είναι ένα σημαντικό θέμα.

Πολλοί είναι όμως που υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή των σημείων 1) και 2) θα ήταν επαρκής για να καταστήσει σταθερή τη Ευρωζώνη μακροπρόθεσμα. Θεωρείται ότι εάν υπάρξουν ελεγχόμενοι κανόνες που απαγορεύουν τη συσσώρευση του υπερβολικού χρέους, οι χώρες θα γίνουν λιγότερο τρωτές. Μια χώρα με μικρό χρέος θα ήταν σε θέση να υπερνικήσει μια υποχώρηση από μόνο της μέσω της αντικυκλικής οικονομικής πολιτικής. Η τραπεζική ένωση θα μείωνε σημαντικά τον κίνδυνο διάδοσης της κρίσης από τις τράπεζες στις πραγματικές οικονομίες των χωρών. Αυτά τα δυο στοιχεία θα επαρκούσαν και θα προλάμβαναν την ανάγκη για τη βαθύτερη οικονομική ενοποίηση. (Vetter, S., 2013)

3.2 Πορεία προς μια οικονομική ενοποίηση - Το πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της Ευρωζώνης

3.2.1 Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο αναθεωρήθηκε τον Δεκέμβριο του 2011, είναι ένα κανονιστικό πλαίσιο που παροτρύνει τα κράτη μέλη να διατηρούν υγιή δημόσια οικονομικά.

Το ΣΣΑ έχει δύο σκέλη:

- Το προληπτικό σκέλος απαιτεί από τα κράτη μέλη να υποβάλλουν κάθε χρόνο Πρόγραμμα Σταθερότητας (οι χώρες της ευρωζώνης) ή Σύγκλισης (τα άλλα κράτη μέλη), μαζί με το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων. Το πρόγραμμα αυτό καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους κάθε κράτος μέλος σκοπεύει να επιτύχει και να διατηρήσει υγιή δημόσια οικονομικά μεσοπρόθεσμα. Στη συνέχεια η Επιτροπή μπορεί να διατυπώσει συστάσεις πολιτικής²⁹, ή, αν κρίνεται αναγκαίο, να υποβάλει

²⁹ Τον Ιούνιο, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου.

πρόταση στο Συμβούλιο για την έκδοση έγκαιρης προειδοποίησης με στόχο την αποφυγή υπερβολικού ελλείμματος.

- *Το διορθωτικό σκέλος* διέπει τη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ). Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία, αν το δημοσιονομικό έλλειμμα ενός κράτους μέλους υπερβεί το όριο του 3% που προβλέπει η Συνθήκη, το Συμβούλιο θα εκδώσει συστάσεις για το πώς θα πρέπει να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα. Η μη συμμόρφωση με αυτές τις συστάσεις μπορεί να οδηγήσει σε επιβολή κυρώσεων σε κράτη μέλη της ευρωζώνης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Το 2011, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης ενισχύθηκε από το six-pack (εξάπτυχο) και το two-pack (δίπτυχο). Το six-pack τέθηκε σε ισχύ στις 13 Δεκεμβρίου 2011, ενώ το two-pack στις 30 Μαΐου 2013.

- Το six-pack αποτελείται από πέντε Κανονισμούς και μία Οδηγία και αποτελεί παράγωγο δίκαιο της ΕΕ. Ισχύει και στα 27 κράτη-μέλη, με ορισμένους ειδικούς κανόνες για τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, ιδίως όσον αφορά τις οικονομικές κυρώσεις. Το six-pack καλύπτει τη δημοσιονομική εποπτεία, αλλά και την μακροοικονομική επιτήρηση στο πλαίσιο της νέας διαδικασίας μακροοικονομικών ανισορροπιών. Στον δημοσιονομικό τομέα, το six-pack ενισχύει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ): Συγκεκριμένα, ενισχύει τόσο το προληπτικό και το διορθωτικό σκέλος του Συμφώνου, δηλαδή τη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ), η οποία ισχύει για τα κράτη-μέλη που έχουν παραβιάσει είτε το κριτήριο ελλείμματος, είτε το κριτήριο χρέους. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζει αυστηρότερη εφαρμογή των δημοσιονομικών κανόνων, ορίζοντας ποσοτικά τι σημαίνει «σημαντική απόκλιση» από το μεσοπρόθεσμο στόχο ή πορεία προσαρμογής προς αυτό, στο πλαίσιο του προληπτικού σκέλους του ΣΣΑ.

- Το two-pack αποτελείται από δύο κανονισμούς (εξ ου και ονομάζεται "two-pack"). Ισχύει μόνο για τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης³⁰ και αποσκοπεί στην περαιτέρω ενίσχυση των μηχανισμών εποπτείας στην Ευρωζώνη. Ο πρώτος κανονισμός προβλέπει την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των σχεδίων δημοσιονομικών προγραμμάτων και τη διασφάλιση της διόρθωσης των υπερβολικών ελλειμμάτων των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, ενώ ο δεύτερος κανονισμός

³⁰ Με βάση το άρθρο 136 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

προβλέπει την ενισχυμένη εποπτεία των κρατών-μελών της Ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν ή απειλούνται με οικονομικές δυσκολίες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

3.2.2 Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility– EFSF) δημιουργήθηκε από τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης μετά τις αποφάσεις που ελήφθησαν στις 9 Μαΐου 2010, στο πλαίσιο του Συμβουλίου Ecofin. Αποστολή του ETXΣ είναι η διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας στην Ευρώπη με την παροχή οικονομικής βοήθειας σε κράτη-μέλη της Ευρωζώνης στο πλαίσιο ενός προγράμματος μακροοικονομικής προσαρμογής.

Για την εκπλήρωση της αποστολής του, το ETXΣ εκδίδει ομόλογα ή άλλα χρεόγραφα στις κεφαλαιαγορές. Τα έσοδα από αυτές τις εκδόσεις δανείζονται στη συνέχεια σε χώρες, στο πλαίσιο ενός προγράμματος. Το ETXΣ μπορεί επίσης να παρεμβαίνει στην πρωτογενή και δευτερογενή αγορά ομολόγων, να ενεργεί βάσει ενός προληπτικού προγράμματος και να χρηματοδοτεί την ανακεφαλαιοποίηση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων σε χώρες εκτός προγράμματος, μέσω δανείων προς τις κυβερνήσεις αυτών των χωρών.

Το ETXΣ δημιουργήθηκε ως ένας προσωρινός μηχανισμός διάσωσης. Τον Οκτώβριο του 2010, αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ένας μόνιμος μηχανισμός διάσωσης, ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ), ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 8 Οκτωβρίου 2012. Από την ημερομηνία αυτή και μετά, ο ΕΜΣ αποτελεί το κύριο μέσο για τη χρηματοδότηση νέων προγραμμάτων. Παράλληλα με το ΕΜΣ, το ETXΣ θα συνεχίσει να λειτουργεί με τα προγράμματα για την Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία, τα οποία βρίσκονται σε εξέλιξη. Η χρηματοδοτική συνδρομή για την ανακεφαλαιοποίηση του ισπανικού τραπεζικού τομέα θα μεταφερθεί από το ETXΣ στον ΕΜΣ.

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (European Stability Mechanism – ESM) είναι ένας μόνιμος μηχανισμός επίλυσης κρίσεων για τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Συστάθηκε με Συνθήκη μεταξύ των Κρατών Μελών της Ευρωζώνης ως

διακυβερνητικός οργανισμός δημόσιου διεθνούς δικαίου³¹. Ο ΕΜΣ εκδίδει χρεωστικούς τίτλους, προκειμένου να χρηματοδοτήσει δάνεια και άλλες μορφές οικονομικής βοήθειας προς κράτη-μέλη της Ευρωζώνης.

Ο ΕΜΣ έχει δικαίωμα να κάνει χρήση των ακόλουθων μέσων δανεισμού προς όφελος των μελών του, εφόσον πληρούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις:

- Παροχή δανείων στο πλαίσιο ενός προγράμματος μακροοικονομικής προσαρμογής
- Αγορά χρέους στις πρωτογενείς και δευτερογενείς χρηματαγορές
- Παροχή προληπτικής οικονομικής βοήθειας με τη μορφή πιστωτικών ορίων
- Χρηματοδότηση ανακεφαλαιοποιήσεων των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων μέσω δανείων προς τις κυβερνήσεις των μελών του ΕΜΣ. Σε αυτήν την περίπτωση ο ΕΜΣ θα εξουσιοδοτείται για την απευθείας ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών στην Ευρωζώνη από τη στιγμή που θα δημιουργηθεί ένας Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός για τις τράπεζες της Ευρωζώνης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Ο ΕΜΣ συνεργάζεται πολύ στενά με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) για την παροχή στήριξης και επιδιώκεται η ενεργή συμμετοχή του, τόσο σε τεχνικό όσο και χρηματοοικονομικό επίπεδο. Τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ που ζητούν στήριξη από τον ΕΜΣ αναμένεται να απευθύνουν, εφόσον είναι δυνατόν, ανάλογο αίτημα και στο ΔΝΤ (Συνθήκη για την Θέσπιση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, 2012).

3.3.3 Η τραπεζική ένωση

Στις 15 Οκτωβρίου 2013 οι υπουργοί Οικονομίας και Οικονομικών της Ε.Ε, στη σύνοδο του συμβουλίου Ecofin, στο Λουξεμβούργο, ενέκριναν τους κανονισμούς για τη δημιουργία ενός Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος, κάνοντας έτσι το πρώτο βήμα για μια τραπεζική ένωση, στόχος της οποίας θα είναι να αντιμετωπίζει μελλοντικές κρίσεις.

³¹ «intergovernmental organization under public international law», με έδρα το Λουξεμβούργο.

Τη συνολική αξιολόγηση σύμφωνα με τις διατάξεις του κανονισμού για τον Ενιαίο Εποπτικό Μηχανισμό, θα διενεργήσουν η ΕΚΤ και οι συμμετέχουσες εθνικές αρμόδιες αρχές των συμμετεχουσών χωρών της Ε.Ε, που είναι υπεύθυνες για την άσκηση τραπεζικής εποπτείας. Πρόκειται για τις χώρες που έχουν υιοθετήσει το ευρώ, αλλά και για όσες έχουν αποφασίσει να συνεργαστούν στενά με τον ενιαίο εποπτικό μηχανισμό, αν και δεν χρησιμοποιούν το ευρώ ως νόμισμά τους.

Όπως αναφέρει στην αξιολόγησή της για το μήνα Οκτώβριο του 2013 η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ο κανονισμός EEM παρέχει στην ίδια τη δυνατότητα να λαμβάνει από τις εθνικές αρμόδιες αρχές των συμμετεχουσών κρατών μελών κάθε συναφή πληροφορία που χρειάζεται ενόψει της συνολικής αξιολόγησης των οικείων πιστωτικών ιδρυμάτων. Η άσκηση αξιολόγησης θα περιλαμβάνει αξιολόγηση των κινδύνων για σκοπούς εποπτείας, έλεγχο της ποιότητας των στοιχείων του ενεργητικού και άσκηση προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων τα λεγόμενα stress test τα οποία αναμένεται να παράσχουν καλύτερη εικόνα των λογιστικών θέσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων. Επί της ουσίας, τα stress tests θα αποκτήσουν μεγαλύτερη βαρύτητα και αξιοπιστία, αφού πλέον θα λαμβάνουν χώρα εκτός εθνικών πλαισίων. Επομένως η ΕΚΤ θα μπορεί να αναδεικνύει ποια τράπεζα χρήζει εξυγίανσης, αυτόνομα και χωρίς πολιτικές παρεμβάσεις.

Το συγκεντρωτικό αποτέλεσμα της συνολικής αξιολόγησης ενδέχεται να οδηγήσει στη λήψη μιας σειράς συμπληρωματικών μέτρων εξυγίανσης στα οποία πιθανόν να περιλαμβάνονται και υποχρεώσεις για αλλαγές στις προβλέψεις και το κεφάλαιο των τραπεζών. Δεδομένης της ανάθεσης ελέγχου σε ευρωπαϊκό θεσμό, η εξυγίανση των ιδρυμάτων δεν θα μπορούσε να παραμείνει σε εθνικό επίπεδο. Για αυτόν τον λόγο προωθείται η θέσπιση του Ενιαίου Συμβουλίου Εξυγίανσης (ΕΣΕ) και του Ενιαίου Ταμείου Εξυγίανσης Τραπεζών (ΕΤΕΤ). Το ΕΣΕ θα αποτελείται από εκπροσώπους της ΕΚΤ, της Κομισιόν και του κράτους στο οποίο ανήκει η τράπεζα υπό εξυγίανση, αλλά και άλλων κρατών στα οποία η συγκεκριμένη τράπεζα έχει υποκαταστήματα. Το ΕΣΕ, κατόπιν υπόδειξης της ΕΚΤ, θα αναλάβει να καθορίσει τους όρους βάσει των οποίων θα λάβει χώρα η εξυγίανση αν και τον τελικό λόγο θα τον έχει η Κομισιόν. Εν συνεχεία οι αρμόδιες εθνικές αρχές θα αναλαμβάνουν την εκτέλεση της εξυγίανσης, υπό την εποπτεία του Συμβουλίου. Οι απαραίτητοι πόροι για την εξυγίανση θα παρέχονται από το ΕΤΕΤ το οποίο θα χρηματοδοτείται από τις ιδιωτικές τράπεζες με την μορφή εισφοράς.

Η ΕΚΤ σχεδιάζει να διενεργήσει διεξοδικό έλεγχο των ισολογισμών και των προφίλ κινδύνου των τραπεζών, στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την έναρξη λειτουργίας του ενιαίου εποπτικού μηχανισμού στα τέλη του 2014. Γενικότερα, ο έλεγχος αυτός θα ωθήσει προς την επίτευξη μεγαλύτερης διαφάνειας στους ισολογισμούς των τραπεζών και θα προαγάγει την ομοιομορφία των εποπτικών πρακτικών στην Ευρώπη. Η άσκηση επιδιώκει τρεις βασικούς στόχους:

- διαφάνεια, δηλαδή ενίσχυση της ποιότητας της διαθέσιμης πληροφόρησης για την κατάσταση των τραπεζών
- εξυγίανση των ισολογισμών, δηλαδή καθορισμό και εφαρμογή των αναγκαίων διορθωτικών μέτρων, αν και όπου χρειάζονται
- οικοδόμηση εμπιστοσύνης, δηλαδή τη διαβεβαίωση όλων των ενδιαφερόμενων μερών ότι οι τράπεζες είναι εύρωστες και αξιόπιστες.

Εφόσον διαπιστώνεται κεφαλαιακή ανεπάρκεια σε σχέση με ορισμένο κεφαλαιακό δείκτη αναφοράς, οι τράπεζες θα υποχρεούνται να λάβουν διορθωτικά μέτρα. Υπό την ιδιότητα της νέας εποπτικής αρχής η ΕΚΤ θα είναι σε θέση να παρακολουθεί και να επιβάλλει την εφαρμογή των μέτρων αυτών.

Στην αξιολόγηση επίσης αναφέρεται ότι λόγω της πρωτόγνωρης εμβέλειας της άσκησης, η οποία θα περιλαμβάνει περίπου 130 πιστωτικά ιδρύματα σε 18 κράτη μέλη, καλύπτοντας κατά προσέγγιση 85% των στοιχείων του ενεργητικού των τραπεζών της ζώνης του ευρώ, καθίσταται αναγκαία μια προσέγγιση σε επίπεδο συστήματος. Η ΕΚΤ θα διενεργήσει την άσκηση καθορίζοντας τις λεπτομέρειες του σχεδιασμού και της στρατηγικής της, παρακολουθώντας την εκτέλεσή της σε στενή συνεργασία με τις εθνικές αρμόδιες αρχές, διενεργώντας διασφάλιση ποιότητας σε συνεχή βάση, συλλέγοντας και ενοποιώντας τα αποτελέσματα και οριστικοποιώντας και δημοσιοποιώντας τη συνολική αξιολόγηση. Οι εθνικές αρμόδιες αρχές θα εκτελέσουν την άσκηση σε εθνικό επίπεδο με βάση τις υποχρεώσεις και τη μεθοδολογία παροχής στοιχείων που θα αναπτυχθούν κεντρικά. Για να διασφαλιστεί η ομοιόμορφη εκτέλεση σε επίπεδο χωρών και τραπεζών, θα ενσωματωθούν πλήρως σε όλες τις διαδικασίες μέτρα διασφάλισης ποιότητας.

Σύμφωνα με τον κανονισμό EEM, η συνολική αξιολόγηση θα πρέπει να διενεργείται κατ' ελάχιστον μεταξύ των πιστωτικών ιδρυμάτων που θεωρούνται

«σημαντικά» σύμφωνα με τις διατάξεις του και, ως εκ τούτου, εποπτεύονται άμεσα από την ΕΚΤ. Για να χαρακτηριστεί ένα πιστωτικό ίδρυμα σημαντικό θα λαμβάνονται μεταξύ άλλων υπόψη:

- η συνολική αξία του ενεργητικού του,
- η σπουδαιότητα για την οικονομία της χώρας στην οποία είναι εγκατεστημένο ή της ΕΕ συνολικά,
- η έκταση των διασυνοριακών συναλλαγών του,
- το αν έχει ζητήσει ή λάβει δημόσια χρηματοδοτική στήριξη από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ) ή την Ευρωπαϊκή Διευκόλυνση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΔΧΣ).

Η συνολική αξιολόγηση περιλαμβάνει τρεις συμπληρωματικούς πυλώνες:

1) Αξιολόγηση των κινδύνων για σκοπούς εποπτείας, στο πλαίσιο της οποίας εξετάζονται βασικοί κίνδυνοι όσον αφορά τους ισολογισμούς των τραπεζών, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τη ρευστότητα, τη μόχλευση και τη χρηματοδότηση. Ειδικότερα, η αξιολόγηση αυτή θα περιλαμβάνει ποσοτική και ποιοτική ανάλυση με βάση πληροφορίες για το παρελθόν ή το μέλλον και με σκοπό την αξιολόγηση του εσωτερικού προφίλ κινδύνου ορισμένης τράπεζας, της θέσης της σε σχέση με τράπεζες παρόμοιου μεγέθους και του βαθμού ευαισθησίας της σε μια σειρά εξωγενών παραγόντων. Η ΕΚΤ και οι εθνικές αρμόδιες αρχές αναπτύσσουν από κοινού ένα νέο σύστημα αξιολόγησης κινδύνων που θα χρησιμοποιείται ως βασικό εποπτικό εργαλείο στον μελλοντικό ΕΕΜ. Η μεθοδολογία αυτή θα χρησιμοποιείται μερικώς από το επόμενο έτος, σε πρώτη φάση παράλληλα με τα εθνικά συστήματα αξιολόγησης κινδύνων, προκειμένου να καταστεί δυνατή η συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων και να διασφαλιστεί η ομαλή μετάβαση.

2) Έλεγχο της ποιότητας των στοιχείων του ενεργητικού, στο πλαίσιο του οποίου εξετάζεται το ενεργητικό των ισολογισμών των τραπεζών, ως έχουν την 31η Δεκεμβρίου 2013. Η εν λόγω αξιολόγηση θα είναι ευρεία και διεξοδική, θα εξετάζει τα ανοίγματα σε πιστωτικό κίνδυνο και σε κίνδυνο αγοράς (περιλαμβάνοντας ποσοτικό και ποιοτικό έλεγχο των στοιχείων που είναι δύσκολο να αποτιμηθούν), θέσεις εντός και εκτός ισολογισμού, καθώς και τα εγχώρια και μη εγχώρια ανοίγματα.

Θα καλύπτονται όλες οι κατηγορίες στοιχείων του ενεργητικού, περιλαμβανομένων των μη εξυπηρετούμενων δανείων, των αναδιαρθρωμένων δανείων και των ανοιγμάτων σε κρατικούς τίτλους. Ο έλεγχος της ποιότητας των στοιχείων του ενεργητικού θα διενεργείται με αναφορά σε εναρμονισμένους ορισμούς, περιλαμβανομένων των ορισμών για τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και τα δάνεια που τελούν υπό ρύθμιση.

3) Άσκηση προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων, η οποία αξιοποιεί και συμπληρώνει τον έλεγχο της ποιότητας των στοιχείων του ενεργητικού, παρέχοντας μια προοπτική εκτίμηση της ικανότητας των τραπεζών να απορροφούν τους κραδασμούς υπό ακραίες συνθήκες.

Ο συνδυασμός των τριών αυτών πυλώνων παρέχει μια ευρείας εμβέλειας και ταυτόχρονα εις βάθος αξιολόγηση των ισολογισμών των τραπεζών. Το αποτέλεσμα της συνολικής αξιολόγησης θα προκύψει από τα πορίσματα και των τριών πυλώνων. Η ΕΚΤ θα διενεργήσει τη συνολική αξιολόγηση υπό συνθήκες πλήρους ανεξαρτησίας, αλλά για την προώθηση της διαφάνειας, της ομοιομορφίας και της καλής επικοινωνίας κατά τη διεξαγωγή της άσκησης, οι εθνικές αρμόδιες αρχές θα αναθέτουν περιοδικά σε μέλη του προσωπικού της ΕΚΤ και εθνικών αρμόδιων αρχών άλλων κρατών μελών να αξιολογούν και να ελέγχουν την εφαρμογή της συνολικής αξιολόγησης σε εθνικό επίπεδο. Αυτό άλλωστε θα διευκολύνει τις διαδικασίες διασφάλισης ποιότητας σε συνεχή βάση, τόσο σε εθνικό και όσο και σε κεντρικό επίπεδο, να επιτύχουν την ομοιόμορφη εφαρμογή της μεθοδολογίας. Σε ό,τι αφορά τη δομή του ελέγχου της ποιότητας των στοιχείων του ενεργητικού, αυτός θα εδράζεται σε μια ισχυρή κεντρική διακυβέρνηση, η οποία θα είναι υπεύθυνη για τον σχεδιασμό της μεθοδολογίας και της οργάνωσης έργου, θα επιβλέπει τη φάση εκτέλεσης και θα εξασφαλίζει την ποιότητα των αποτελεσμάτων.

Σε συνέχεια των αποτελεσμάτων της συνολικής αξιολόγησης θα λαμβάνονται, όπου κρίνεται απαραίτητο, διορθωτικά μέτρα (για παράδειγμα, ανακεφαλαιοποίηση, μεταξύ άλλων και μέσω παρακράτησης κερδών, έκδοση μετοχών, αναδιάρθρωση των πηγών χρηματοδότησης, διαχωρισμός στοιχείων ενεργητικού και πώληση κλπ.). Τα χρονοδιαγράμματα για την υλοποίηση τέτοιων μέτρων θα περιλαμβάνονται στο αποτέλεσμα της αξιολόγησης.

Η διαθεσιμότητα μηχανισμών ασφαλείας θεωρείται ζωτικής σημασίας για την επιτυχία της άσκησης. Θα πρέπει εξ αρχής να αναγνωριστούν πλήρως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συνολικής αξιολόγησης. Είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι οι τράπεζες που διαθέτουν βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα, αλλά χρειάζεται να σχηματίσουν πρόσθετα κεφάλαια για τους σκοπούς της προληπτικής εποπτείας, θα είναι σε θέση να εξασφαλίσουν αυτούς τους πρόσθετους πόρους εντός ενδεδειγμένου χρονοδιαγράμματος. Τυχόν ανεπάρκεια κεφαλαίων που θα σημειώνεται σε βιώσιμες τράπεζες θα πρέπει, πρώτα απ' όλα, να καλύπτεται από ιδιωτικές πηγές κεφαλαίων. Εάν οι ιδιωτικές πηγές κεφαλαίων δεν επαρκούν ή δεν είναι αμέσως διαθέσιμες, μπορεί να απαιτείται η συνδρομή δημόσιων μηχανισμών ασφαλείας, σύμφωνα με τις εθνικές πρακτικές και τους ευρωπαϊκούς κανόνες, με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση χρηματοπιστωτικής σταθερότητας (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2013).

3.4 Η πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης για το τέλος της κρίσης και τη καθιέρωσή της στην παγκόσμια σκηνή

Σύμφωνα με τους Γιούργκεν Χάμπερμας, Πέτερ Μπόφινγκερ και Γιούλιαν Νίντα- Ρίμελιν στο άρθρο τους στην εφημερίδα Frankfurter Allgemeine Zeitung, (Habermas, J., Bofinger, P. & Nida-Rümelin, J., 2012) η ανάγκη για περισσότερη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν πηγάζει μόνο από την τρέχουσα κρίση της ευρωζώνης, αλλά κι από την ανάγκη να αντιμετωπιστούν οι κακοήθεις πρακτικές και το σκιάδεσ παράλληλο σύμπαν που έχουν οικοδομήσει στην πραγματική οικονομία αγαθών και υπηρεσιών οι επενδυτικές τράπεζες και τα κερδοσκοπικά κεφάλαια.

Μια μείζων οικονομική ισχύς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να μετεξελιχτεί σε πρωτοπόρο αυτής της αναγκαίας πορείας. Η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι ο μόνος τρόπος να τερματιστεί η ατέλειωτη σειρά των μέτρων λιτότητας που με το πέρασμα του χρόνου κινδυνεύει να εξασθενήσει την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών της ευρωζώνης, των δανειστών και των οφειλετών. Αυτό από την μια σημαίνει πως είναι αναπόφευκτη η μεταφορά κρατικών αρμοδιοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με σκοπό να επιβληθεί αποτελεσματική δημοσιονομική πειθαρχία και να υπάρξουν εγγυήσεις για ένα σταθεροποιημένο οικονομικό σύστημα. Από την άλλη χρειάζεται στενότερος συντονισμός μεταξύ των

οικονομικών, δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών των κρατών-μελών, ώστε να διορθωθούν οι δομικές ανισορροπίες εντός της κοινής νομισματικής περιοχής.

Η κλιμάκωση της κρίσης δείχνει πως η στρατηγική που προώθησε η γερμανική κυβέρνηση μέχρι τώρα, στην Ευρώπη βασιζόταν σε λανθασμένη διάγνωση. Αυτή η κρίση δεν είναι κρίση του ευρώ. Το ευρώ απέδειξε και στο παρελθόν πόσο σταθερό νόμισμα είναι. Δεν είναι ούτε μια ειδικά «ευρωπαϊκή» κρίση. Σε σύγκριση με τις Η.Π.Α, η Ε.Ε είναι η λιγότερο χρεωμένη από τις τρεις μείζονες οικονομικές περιφέρειες. Αυτή η κρίση είναι μια κρίση δανεισμού συγκεκριμένων κρατών-μελών της ευρωζώνης, που οφείλεται πρωταρχικά στην ακατάλληλη θεσμική υποδομή του κοινού νομίσματος. Η εμβάθυνση της κρίσης αποδεικνύει πως οι λύσεις που δοκιμάστηκαν ως σήμερα ήταν ελλιπείς. Από εκεί πηγάζει και ο φόβος πως η νομισματική ένωση στην παρούσα μορφή δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς θεμελιώδεις αλλαγές στρατηγικού χαρακτήρα.

Η γερμανική κυβέρνηση μοιάζει να θεωρεί πως τα προβλήματα οφείλονται κυρίως στην απουσία δημοσιονομικής πειθάρχησης στο εθνικό επίπεδο ορισμένων χωρών και άρα πως η λύση θα προέλθει πρωταρχικά από αυστηρές πολιτικές ελέγχου των δαπανών σε αυτά τα κράτη-μέλη. Επίσης, επιθυμεί αυτή η πολιτική να συνδυασθεί από αυστηρότερους ελέγχους σε δημοσιονομικό επίπεδο και από χρηματοδοτήσεις που να είναι όσο το δυνατό πιο περιορισμένες και οριοθετημένες, εξαναγκάζοντας έτσι τα ενδιαφερόμενα κράτη να εφαρμόζουν πολιτικές λιτότητας εξαιρετικής αυστηρότητας, που εξασθενούν τις οικονομίες τους και αυξάνουν την ανεργία.

Παρά τις εκτεταμένες διαρθρωτικές αλλαγές και μια πολιτική περικοπών δαπανών, τα προβληματικά κράτη απέτυχαν ως σήμερα να περιορίσουν τις δανειακές τους ανάγκες σε βιώσιμο επίπεδο. Οι εξελίξεις των τελευταίων μηνών οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η διάγνωση και η θεραπευτική αγωγή που επέλεξε η γερμανική κυβέρνηση ήταν εξ αρχής υπερβολικά μονοδιάστατη. Η κρίση δεν είναι αποτέλεσμα της ασωτίας μεμονωμένων κρατών-μελών, αλλά οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε συστημικά προβλήματα, τα οποία δεν διορθώνονται απλά με αύξηση των προσπαθειών σε εθνικό επίπεδο και απαιτούν συστημική απάντηση.

Η τρέχουσα αστάθεια των χρηματαγορών τροφοδοτείται από τον φόβο πως κάποια μεμονωμένη χώρα θα χρεοκοπήσει, και πως αυτός ο κίνδυνος μπορεί να

εξαλειφθεί με τη συλλογική εγγύηση των κρατικών ομολόγων που εκδίδονται εντός της ευρωζώνης. Υπάρχει ανησυχία πως αυτό θα μπορούσε να δημιουργήσει ανεπιθύμητα αντικίνητρα, κι αυτό πρέπει να ληφθεί πολύ σοβαρά υπόψη. Ο μόνος τρόπος να σταματήσει αυτή η ανησυχία είναι να εξασφαλίσουμε πως οι συλλογικές εγγυήσεις θα συνδυάζονται με αυστηρό συλλογικό έλεγχο επί των εθνικών προϋπολογισμών. Πράγμα που με την σειρά του σημαίνει πως ο αναγκαίος βαθμός συλλογικού δημοσιονομικού ελέγχου που θα καταστήσει δυνατή τη συνολική εγγυοδοσία των κρατικών ομολόγων, απαιτεί εκτεταμένες μεταφορές εξουσίας από το κρατικό επίπεδο, που όμως δεν είναι δυνατές εντός του πλαισίου των ισχυουσών ευρωπαϊκών διευθετήσεων.

Υπάρχουν δύο μόνο συνεκτικές στρατηγικές αντιμετώπισης της τρέχουσας κρίσης σύμφωνα με τους Χάμπερμας Μπόφινγκερ και Νίντα- Ρίμελιν (Habermas, J., Bofinger, P. & Nida-Rümelin, J., 2012): η επιστροφή στα εθνικά νομίσματα σε ολόκληρη την Ε.Ε, που θα εξέθετε τα μεμονωμένα κράτη-μέλη στις απρόβλεπτες διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τις έντονες κερδοσκοπικές πιέσεις των ξένων χρηματαγορών, ή η θεσμική κατοχύρωση μιας συλλογικής οικονομικής, δημοσιονομικής και κοινωνικής πολιτικής της ευρωζώνης, με περαιτέρω στόχο να αποκατασταθεί σε υπερεθνικό επίπεδο η εξουσία της πολιτικής ενάντια στις επιδιώξεις των χρηματαγορών. Κοιτώντας πέραν του ορίζοντα της τρέχουσας κρίσης, η προοπτική μιας «κοινωνικής Ευρώπης» κρίνεται επίσης από το τι θα συμβεί σε αυτό το επίπεδο. Μόνο η πολιτική ενοποίηση του πυρήνα της Ευρώπης μπορεί να προσφέρει την ελπίδα πως θα μπορέσει να αντιστραφεί η διαδικασία του μετασχηματισμού μιας δημοκρατίας που οικοδομήθηκε πάνω στο ιδεώδες του κοινωνικού κράτους σε μια δημοκρατία στην οποία θα κυριαρχούν τα ιδεώδη της αγοράς.

Για να αποφευχθεί η επιστροφή στον νομισματικό εθνικισμό και την διαιώνιση της κρίσης του ευρώ, χρειάζεται να γίνει αυτό που απέτυχε να γίνει την εποχή που δημιουργήθηκε το ευρώ: να ξεκινήσει η διαδικασία της πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης, από τα 17 κράτη-μέλη του πυρήνα της ΟΝΕ.

Οι χρηματαγορές δεν είναι δυνατό να υποκατασταθούν από περίπλοκες και αδιαφανείς δομές την ώρα που οι εθνικές κυβερνήσεις θα δέχονται την επιβολή μιας κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας, η οποία με τον καιρό θα αυτονομείται από αυτούς.

Πριν φτάσουμε ως εκεί, οι λαοί οφείλουν να έχουν τον λόγο. Η ομοσπονδιακή δημοκρατία οφείλει να πάρει την πρωτοβουλία και να προτείνει ένα σχέδιο απόφασης που να συγκαλεί μια συντακτική συνέλευση της Ευρώπης.

Η στρατηγική της αλλαγής των ευρωπαϊκών συνθηκών έχει σχεδιασθεί με τρόπο ώστε να δημιουργήσει έναν πολιτικά ενοποιημένο ευρωπαϊκό «πυρήνα», την ευρωζώνη, στον οποίο αργότερα θα είναι δυνατό να ενταχθούν και άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Είναι μια επιλογή που απαιτεί καθαρή σκέψη όσον αφορά την πολιτική οικοδόμηση μιας υπερεθνικής δημοκρατίας, που θα επιτρέπει τη συλλογική διακυβέρνηση χωρίς να καταλήγει σε ένα ομοσπονδιακό κράτος.

Η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού ομοσπονδιακού κράτους είναι μια λανθασμένη επιλογή, καθώς απαιτεί πολύ περισσότερη αλληλεγγύη από όση είναι πρόθυμα να δείξουν τα ιστορικά αυτόνομα ευρωπαϊκά έθνη. Η θεσμική ανασυγκρότηση που απαιτείται σήμερα οφείλει να καθοδηγείται από την αρχή πως ένας δημοκρατικός ευρωπαϊκός πυρήνας θα πρέπει να εκπροσωπεί το σύνολο των πολιτών των κρατών-μελών της ΟΝΕ, αλλά και πως σε ατομικό επίπεδο κάθε πολίτης θα μπορεί να συμμετέχει με την διπλή του ιδιότητα, με άμεσο τρόπο ως μέλος μιας αναδιοργανωμένης Ε.Ε από την μια, με έμμεσο ως πολίτης ενός συγκεκριμένου κράτους-μέλους της Ε.Ε από την άλλη.

Ο δημόσιος διάλογος για τον στόχο και τον σκοπό της διαδικασίας ενοποίησης θα δώσει την ευκαιρία να διεκρινθεί η θεματολογία της πολιτικής αντιπαράθεσης, που ως σήμερα παραμένει έγκλειστη στην οικονομική σφαίρα. Η συνειδητοποίηση πως η πολιτική ισχύς μετακινείται από τη δύση στην ανατολή, η συναίσθηση πως η σχέση μας με τις Η.Π.Α αλλάζει, μπορεί να καταυγάσει με νέο φως τα οφέλη της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Οι μελλοντικές προβολές που βασίζονται σε στατιστικά στοιχεία μας λένε πως η Ευρώπη οδεύει προς μια ακόμα αλλαγή, και προορίζεται να μεταβληθεί σε μια ήπειρο με μειούμενο πληθυσμό, παρακμάζουσα οικονομική δύναμη και συρρικνωμένη πολιτική σημασία. Ο λαός της Ευρώπης χρειάζεται να ξέρει πως ο μόνος τρόπος για να διατηρήσει το κοινωνικό του μοντέλο και την πολιτιστική του ποικιλομορφία είναι να ενωθεί και να συνεργαστεί. Χρειάζεται να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα αν θέλει να επηρεάζει με κάθε τρόπο τα διεθνή πολιτικά πράγματα και να συνεισφέρει σε λύσεις στα παγκόσμια προβλήματα.

Εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης σήμερα, σημαίνει καθιέρωση στην παγκόσμια σκηνή. (Habermas, J., Bofinger, P. & Nida-Rümelin, J., 2012)

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας αυτή την εργασία, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα που είχαμε θέσει στην εισαγωγή, τα οποία ήταν τα εξής: Ποιά ήταν η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ποιά ήταν τα κενά και οι αστοχίες της. Πως η κρίση εξαπλώθηκε στην Ευρωζώνη και την Ελλάδα και κατά πόσο οφείλεται σε αυτά τα κενά και την έλλειψη μια άριστης νομισματικής ένωσης. Και τέλος πόσο αναγκαία είναι μια μεγαλύτερη εμβάθυνση την ευρωπαϊκής ενοποίησης τόσο οικονομική όσο και πολιτική για την έξοδο από τη κρίση και την αποφυγή μιας μελλοντικής.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ξεκίνησε ως ανάγκη για ειρηνική συνύπαρξη των λαών της Ευρώπης, όμως το εγχείρημά της ήρθε πρόσωπο με πρόσωπο με τις πάγιες ανισορροπίες μεταξύ των κρατών, τα συμφέροντα των πολιτικών ηγεσιών και τους μη παραγωγικούς θεσμούς και διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν εμπεριείχε τον βαθμό εμβάθυνσης που θα απέτρεπε αυτά τα βασικά προβλήματα.

Σε σχέση με το δεύτερο θέμα, διαπιστώθηκε ότι η κρίση της Ευρωζώνης, ήταν αποτέλεσμα, όχι μόνο της χρηματοπιστωτικής παγκόσμιας κρίσης αλλά των χρόνιων διαρθρωτικών προβλημάτων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και των πολιτικών που εφαρμόστηκαν. Πολιτικές που στηρίχθηκαν στις ασυμμετρίες των χωρών, στην ελλιπή δημοσιονομική πειθαρχία και την πλήρη έλλειψη μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων. Η ελληνική κρίση ανέδειξε και αυτή, ότι πέρα από τα ενδογενή προβλήματα της οικονομίας της δεν έπαψε να αποτελεί μέρος μιας νομισματικής ένωσης με πολλές δομικές και λειτουργικές αστοχίες, και συστημικά κενά, που αν μη τι άλλο οδήγησαν στην κρίση των χωρών της Ευρωζώνης.

Όσον αφορά το τρίτο ζήτημα, για τη συντονισμένη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς μια οικονομική και πολιτική ενοποίηση. Βήματα προς την οικονομική ενοποίηση, έχουν γίνει, με το αναθεωρημένο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και τη πολύ σημαντική τραπεζική ένωση. Αυτή η σειρά μηχανισμών διάσωσης δείχνουν την ανάγκη αναδιαμόρφωσης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η πολιτική ενοποίηση αποτελεί απάντηση σε οποιαδήποτε μελλοντική κρίση, μέσω του συντονισμού μεταξύ των

οικονομικών, δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών των κρατών-μελών, αλλά απαιτεί μια εκ βάθους αναθεώρηση των θεσμών και αύξηση του συναισθήματος της αλληλεγγύης για να παραμείνει η Ευρώπη ισχυρή στα πλαίσια του παγκόσμιου ανταγωνισμού.

Μπορούμε να πούμε, λοιπόν, με σιγουριά ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια κρίσιμη στιγμή της ιστορίας της Ευρώπης. Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης συνεχίζεται έχοντας όμως οδηγή την σημαντική εμπειρία που άφησε η παγκόσμια οικονομική κρίση. Ξεκινώντας υπό νέες συνθήκες, 63 χρόνια μετά την δημιουργία της ΕΚΑΧ, η Ευρώπη είναι έτοιμη να ανταπεξέλθει στη καινούριες προκλήσεις, αναδομώντας το σύστημα και τους θεσμούς της, ενισχύοντας τη διακρατική συνεργασία και προβάλλοντας την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης ως μείζον θέμα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βοσκόπουλος, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση Θεσμοί, πολιτικές, προκλήσεις, προβληματισμοί*. Αθήνα: Επίκεντρο, 2009
- Γιαννίτσης, Τ., *Η Ελλάδα στην Κρίση* Αθήνα: Πόλις, 2013
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, . Οικονομική διακυβέρνηση. Ημερομηνία ανάκτησης 30 Οκτωβρίου 2013, από http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/economic-governance/index_el.htm ,2012
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δράσεις σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Ημερομηνία ανάκτησης 30 Οκτωβρίου 2013, από http://ec.europa.eu/ellada/press-center/news/archives/news_0_antimetopisi_krisis_level2_el.htm 2013
- Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, «Σημείωμα: Συνολική αξιολόγηση Οκτώβριος 2013»
<http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/notecomprehensiveassessment201310el.pdf>.
2013
- Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, (). Wikipedia. Ημερομηνία ανάκτησης 15 Ιουνίου 2013 από http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE_%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1 2013
- Κότιος Α. & Παυλίδης Γ. *Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις* Αθήνα: Rosili, 2011

- Κότιος Α., Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η Κρίση. Σειρά ερευνητικών εργασιών.
http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2011/uth-prd-dp-2011-01_gr.pdf,
2011
- Κότιος, Α., & Παπαστάμκος, Γ., «Η κρίση της Ευρωζώνης
Κρίση του συστήματος ή της πολιτικής;» Ημερομηνία ανάκτησης 31 Αυγούστου
2013 από <http://www.naftemporiki.gr/story/329780> ,2011
- Κρούγκμαν, Π., *Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της
ύφεσης* Αθήνα : Εκδόσεις Καστανιώτη , 2009
- Λιαργκόβας, Π. & Ρεπούσης, Σ. *Κρίση, δανεισμός και χρεοκοπία* Αθήνα:
Παπαζήσης, 2011
- Μαραβέγιας, Ν., & Τσινισιζέλης, Μ., (Επιμελ.) *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση
Οργάνωση και πολιτικές: 50 χρόνια.* Αθήνα: Θεμέλιο, 2007
- Μαριόλης, Θ. & Παπουλής, Κ., «Δίδυμα ελλείμματα» και διεθνής
ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας» [http://mpa.ub.uni-](http://mpa.ub.uni-muenchen.de/23173/)
[muenchen.de/23173/](http://mpa.ub.uni-muenchen.de/23173/) ,2010
- Μελάς, Κ., *Η Σαστισμένη Ευρώπη.* Αθήνα: Εξάντας, 2009
- Μελάς Κ. *Οι σύγχρονες κρίσεις του Παγκόσμιου Χρηματοπιστωτικού
Συστήματος 1974-2008,* Αθήνα: Λιβάνη, 2011
- Μούσης, Ν., *Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο οικονομία, πολιτικές,* Αθήνα:
Παπαζήση, 2008
- Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων ΙΝ.Ε. Γ.Σ.Ε.Ε. «Η
μετάδοση της Παγκόσμιας Κρίσης στην Ευρώπη 2008-2009»
<http://www.ineobservatory.gr/userfiles/file/parathrhthrio-krisis-3.pdf>.

- Σημίτης, Κ., *Ο εκτροχιασμός*. Αθήνα: Πόλις, 2012
- Συνθήκη για την Θέσπιση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, <http://www.european-council.europa.eu/media/582879/04-tesm2.el12.pdf>, 2012
- Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, συνθήκη ΕΟΚ, Europa Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ. Ημερομηνία ανάκτησης 15 Ιουνίου 2013 από http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_el.htm 2010
- Τεντόμα, Α., «Είναι εφικτή η πολιτική ενοποίηση στην Ε.Ε.», ΕΚΕΜ. Ημερομηνία ανάκτησης 3 Νοεμβρίου 2013 από http://www.ekem.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1584:2012-10-22-13-56-17&catid=179:articles&Itemid=278, 2012
- Τράπεζα της Ελλάδος, Ετήσια έκθεση 2010, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Publications/GovReport.aspx?Filter_By=8, 2011
- Υπουργείο Εξωτερικών. «Η πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Ημερομηνία ανάκτησης 18 Ιουνίου 2013 από <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/i-poreia-tis-elladas-stin-europaiki-enosi.html>, 2013
- Φλάσμπεκ, Χ. «Για όλα φταίει η Γερμανία» δηλώνει ο οικονομολόγος Heiner Flassbeck» Ημερομηνία ανάκτησης 14 Δεκεμβρίου 2013, από <http://www.protothema.gr/economy/article/318820/gia-ola-ftaiei-i-germania-dilonei-o-oikonomologos-heiner-flassbeck/>, 2013

- Χαρδούβελης Γ., «Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική». <http://external.webstorage.gr/images/Books-PDF/9789601423432.pdf> ,2011

Ξενόγλωσση

- Bilbao-Osorio, B., Dutta, S., Lanvin, B. «The Global Information Technology Report 2013» World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Report_2013.pdf ,2013
- Eurostat. Unemployment rate, Ημερομηνία ανάκτησης 18 Νοεμβρίου 2013 από <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020&tableSelection=1&plugin=1>, 2013
- Eurostat. Second quarter of 2013 compared with first quarter of 2013, Euro area and EU28 government debt up to 93.4% and 86.8% of GDP, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-23102013-AP/EN/2-23102013-AP-EN.PDF Eurostat News Release Euro indicators, 153, 2013
- Germany GDP Growth Rate, Trading economics. Ημερομηνία ανάκτησης 2 Νοεμβρίου 2013 από <http://www.tradingeconomics.com/germany/gdp-growth> 2013
- Habermas, J., Bofinger, P. & Nida-Rümelin, J., «Only deeper European unification can save the Eurozone». *The Guardian*. Ημερομηνία ανάκτησης 3 Νοεμβρίου 2013 από <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/09/deeper-european-unification-save-eurozone> ,2012

- International Monetary Fund, “Statement by the Hon. George Alogoskoufis, Governor of the Fund for Greece, at the Joint Annual Discussion”, October 13, από <http://www.imf.org/external/am/2008/speeches/pr25e.pdf> 2008
- International Monetary Fund , “Greece: 2009 Article IV Consultation Concluding Statement of the Mission”, Ημερομηνία ανάκτησης 10 Σεπτεμβρίου 2013 από <http://www.imf.org/external/np/ms/2009/052509.htm> 2009
- Martin, G., «Europe’s North- South Divide - A Stubborn chasm» *European Institute*. Ημερομηνία ανάκτησης 2 Νοεμβρίου 2013 από <http://www.europeaninstitute.org/EA-August-2012/europes-north-south-dividea-stubborn-chasm.html> χ.χ
- Mitsopoulos, T., & Pelagidis, M.,. *Understanding the Crisis in Greece : from boom to bust*, New York : Palgrave Macmillan, 2012
- Reisenbichler, A., & Morgan, K., «How Germany Won the Euro Crisis». *Foreign affairs*. Ημερομηνία ανάκτησης 3 Νοεμβρίου 2013 από <http://www.foreignaffairs.com/articles/139520/alexander-reisenbichler-and-kimberly-j-morgan/how-germany-won-the-euro-crisis> ,2013
- Sakellaropoulos, T. «Debt Crisis and the Welfare State in Greece». *Global Dialogue*. Ημερομηνία ανάκτησης 30 Νοεμβρίου 2013 από <http://isa-global-dialogue.net/debt-crisis-and-the-welfare-state-in-greece/> ,2012
- Soros, G., *The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means*. New York: PublicAffairs, 2008
- Taylor, P., *The End of European Integration: Anti-Europeanism Examined*. London and New York: Routledge, 2008
- Vetter, S. « Do all roads lead to fiscal union? ». Deutsche Bank Research EU Monitor European Integration.

http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000304104.PDF. 2013

- Whalen Ch. R. «The Subprime crisis - Cause, Effect and Consequences». *Journal of Affordable Housing & Community Development Law*; 3, 2008

<http://www.scribd.com/doc/7097298/The-Subprime-Crisis-Cause-Effect-and-Consequences-March-2008>